

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav pro dějiny umění

Bakalářská práce

Vrátná Michaela

Zámek Opočno – proměna interiérů

The Castle Opočno – Transformation of interiors

V Praze 2010

Vedoucí práce: Ing. Petr Macek, Ph.D.

Poděkování

Děkuji panu Ing. Petru Mackovi, Ph.D. za odborné vedení práce a jeho věcné připomínky, které mi pomohly při zpracování bakalářské práce. Zároveň děkuji kastelánu zámku Ing. Josefu Jirákoví za umožnění přístupu do objektu a odbornému pracovníkovi Milanu Junkovi za poskytnutí informací při prohlídce zámku. Za poskytnutí veškeré dokumentace děkuji také pracovníkům Národního památkového ústavu v Praze, konkrétně Květoslavě Křížové PhDr. z Oddělení péče o památkové objekty, Tomáši Snopkovi z Oddělení dokumentace a dokumentačních sbírek, dále pracovníkům Národního památkového ústavu – ústředního odborného pracoviště v Josefově a Oblastního archivu v Zámrsku.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

Na tuto práci se vztahuje autorskoprávní ochrana podle zákona č. 121/2000 SB. o právu autorském a právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon).

V souladu s tímto zákonem je dílo duševním vlastnictvím autora a jeho užití, kopírování nebo vydání (včetně fotodokumentace) je možné jen s autorovým svolením. Při citování děl je povinné uvedení autora a názvu díla.

V Praze dne 20. května 2010

Michaela Vrátná

Anotace

Hlavním předmětem bakalářské práce je zámek Opočno ve východních Čechách a vývoj zámeckých interiérů.

První kapitola seznamuje čtenáře s historií města, vývojem hradu jako předchůdce zámku a jeho prvními majiteli. Další dvě kapitoly se věnují dvěma nejvýznamnějším rodům v historii zámku, které se zasloužily o jeho dnešní podobu. Zásadou prvního rodu Trčků z Lípy získal zámek renesanční podobu. Druhý rod Colloredo-Mansfeldů soustředil své aktivity na drobné úpravy stavby a zámeckých interiérů. V chronologickém sledu jsou zde představeni všichni členové těchto rodů, kteří zámek v průběhu několika staletí vlastnili.

Pro postihnoutí vývoje interiérů je důležité poznání stavebního vývoje zámku, kterému se věnuje další kapitola. Od svého vzniku prošel zámek mnoha zásadními změnami a stavebními úpravami, které se projeví i na utváření jeho vnitřní struktury. Tyto změny jsou zde popsány, jak po sobě v jednotlivých stylových obdobích následovaly.

Na tuto kapitolu zvolna navazuje další část práce zabývající se vývojem vnitřního zařízení od panování rodu Trčků z Lípy po současnost. Práce se snaží postihnout jednotlivé proměny interiérů v souladu s vývojem stavby a následně zdokumentovat jejich dnešní podobu, která vychází z poslední úpravy na přelomu 19. a 20. století.

Klíčová slova

Opočno – zámek – zámecký interiér – Colloredo-Mannsfeld – baroko – renesance
rokoko - 19. století

Annotation

This bachelor thesis deals with the Opočno castle located in Eastern Bohemia and development of manor interiors.

The first chapter introduces the town history to the reader, the development of the castle from a stronghold and its first owners. The following two chapters present two most influential dynasties in the castle history who were responsible for the today's style of the castle. Thanks to the first dynasty of Trčka, the castle earned its Renaissance style. The second dynasty of Colloredo-Mansfeld paid its attention to petite treatments of the building and of the castle interiors. Furthermore, there are chronologically introduced all members of these dynasties who became owners of the castle during a few centuries.

In order to describe the development of the interiors, it is very important to have knowledge of the building development of the castle which is the theme of following chapter. From the very beginning the castle went through many essential changes and building design which influenced also its interior structures. These changes are described there in accordance with the individual style periods.

This chapter is followed by another passage in this thesis which deals with the development of the interior equipment since the reign of the dynasty of Trčka z Lípy till the present. This document attempts to render individual interior changes according to building development and subsequently depicts their nowadays style which comes from the last change at the turn of 19th and 20th century.

Key Words

Opočno – castle – castle interior – Colloredo-Mannsfeld – Baroque – Renaissance
Rococo – 19th century

Obsah

1. Úvod
2. Opočno jako historické město a rodové sídlo
3. Opočno a rod Trčků z Lípy
4. Opočno a rod Colloredů
 - 4.1 Rod Colloredo, později Colloredo-Mannsfeld
 - 4.2 Colloredové jako majitelé zámku
5. Stavební vývoj zámku
 - 5.1 stavební vývoj zámku 1560 – 1567
 - 5.2 barokní úpravy zámku
 - 5.3 úpravy zámku v 19. a v 1. polovině 20. století
 - 5.4 úpravy zámku v 2. polovině 20. století
6. Vývoj zámeckých interiérů
 - 6.1 interiéry zámku v Opočně za panování rodu Trčků z Lípy
 - 6.2 proměna interiérů za panování rodu Colloredů a Colloredo-Mannsfeldů
 - 6.2.1.rodové sbírky Colloredo-mannsfeldů
7. Zámek v majetku státu
 - 7.1 situace po válce a v 2. polovině 20. století
 - 7.2 proměny zámeckých interiérů
 - 7.3 Státní zámek Opočno
8. Závěr
9. Seznam použité literatury a pramenů
10. Seznam obrazové dokumentace
11. Obrazová dokumentace

1. Úvod

Ve východních Čechách, v podhůří Orlických hor, se nad údolím Zlatého potoka nachází malé město Opočno. Rozkládá se na západním okraji slánovcové kry, jejíž jižní okraj vystupuje vysoko nad okolní terén a ve východní části nese název Ještěticko-vyhnanický hřbet. Hluboce zaříznuté údolí Zlatého potoka odděluje město od tohoto zalesněného hřbetu a zároveň chrání jižní část opočenské ostrožny. Tato složitá terénní konfigurace předurčila místo ke vzniku opevnění, které ve středověku získalo podobu hradu a k němu připojeného podhradního městečka. Dnes se na strmém skalnatém ostrohu tyčí honosná stavba renesančního zámku.

Opočenský zámek je jednou z nejvýznamnějších renesančních architektur u nás. Nejdůležitější etapou v jeho vývoji, ale i ve vývoji samotného města je bezesporu panování rodu Trčků. Zámek je autentickým dokladem rozmachu rodu. Ze své velkoleposti však nic neztratil ani za panství rodu Colloredů, který nastoupil po Trčcích. V jeho zdech cítíme historii vzestupů i tragických pádů obou rodů, byl svědkem mnoha dramatických scén různých dob. Zámek si proto zaslouží nemalé historikovy pozornosti a neustálé hlubší zkoumání a bádání, a to nejen samotná zámecká budova, ale i celý zámecký areál. Poznání stavebního vývoje zámku však podstatně ztěžuje fakt, že komplexní archeologický a stavebně-historický průzkum zde nikdy nebyl proveden.

Předmětem mé práce je proto zámek Opočno, vývoj a proměna jeho interiérů, a to od doby panování rodu Trčků z Lípy až po současnost. Základem zkoumání je také stavební vývoj zámku, s kterým vývoj interiérů souvisí a seznámení se s jeho jednotlivými majiteli, tak jak se v průběhu staletí měnili. Zároveň se v práci zabývám vývojem zámeckých interiérů obecně, zejména pak obdobím druhé poloviny 20. století, kdy se většina zámků stala majetkem státu.

2. Opočno jako historické město a rodové sídlo

Půdorysné složení města Opočna se zachovalo téměř beze změny. Z jeho urbanistického uspořádání můžeme proto odvodit, jak se město rozvíjelo a rozrůstalo od nejstarších dob až do dneška, aniž by podstatnější věci zůstávaly nejasnými nebo překrytými novější stavební činností. Logika půdorysného uspořádání je natolik názorná, že ani nedostatek písemných pramenů, stejně tak map a vyobrazení, nemůže podstatně zabránit rekonstrukci vývoje města a jeho funkcí.

Snad první představu o vývoji města a hradního areálu vytvořil velký historik českých hradů August Sedláček. Jeho teorie se držela několik let.¹ Poznáním Opočna a jeho okolí se ve stejné době věnoval také opočenský rodák Antonín Flesar, autor dějin opočenska.² Z pozdějších autorů píšících o Opočně je Karel Kuča, který se ve svém díle zabývá dějinami, urbanismem a současností města.³ Pozornost Opočnu věnují také encyklopedické publikace T. Šimka a kolektivu, vydané pod vedením E. Pocheho.⁴ Velmi podrobné informace o vývoji města nám přináší kniha Václava Rathouského, opočenského rodáka a místního kronikáře. V chronologickém přehledu zde shromáždil veškeré údaje z opočenské historie získané na základě dlouholeté excerpcce pramenů, písemností a kronik.⁵

Předchůdcem dnešního Opočna bylo hradiště, doložené v Kosmově kronice k roku 1068. Existenci tohoto hradiště a později i hradu v této dosud málo obydlené krajině můžeme vysvětlit jednak blízkostí slezského pomezí, jednak existencí tudy procházející staré obchodní stezky tzv. „bystřické“, vedoucí z Čech do Kladska a na které bylo opočenské „oppidum“ posledním opevněním na české straně před vstupem do zemské brány na Dobeníně (dnes u Náchoda). Jednalo se tedy o opevnění se strážní funkcí, obehnané hradbami převážně kamennými, z části dřevěnými parkány.

Další písemná zpráva o Opočně pochází až z roku 1130, kdy kníže Soběslav I. daroval plat z Opočna Vyšehradské kapitule. Z toho tedy vyplývá, že Opočno bylo majetkem českých knížat.⁶ Přesná podoba knížecího Opočna však není známa, neboť areál hradiště byl zcela překryt pozdější zástavbou. Lze se tedy pouze domnívat, že opevnění bylo tvořeno na

¹ August SEDLÁČEK: Hradby a tvrze království českého, díl II., Praha 1994.

² Antonín FLESAR: Popis historicko-archeologicko-statistický okresu Opočenského, Hradec Králové, 1895.

³ Karel KUČA: Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VII, Východní Čechy, Praha 1989.

⁴ Tomáš ŠIMEK a kol.: Hradby, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI, Východní Čechy, Praha 1989.

⁵ Václav RATHOUSKÝ: Opočno 1068-2000: historie v datech / Václav Rathouský, Zbyněk Likovský, Praha 2006.

⁶ Existenci dalších knížecích a později i královských majetků v okolí Opočna máme doloženou některými místními jmény, jako je Králova Lhota či Kunigswald, německý název dnešního Českého Meziříčí.

východě a jihozápadě strmými boky ostrohu a na severu příkopem na segmentovém půdorysu při Hradební ulici. Využilo tak jistě dobře chráněné polohy na ostrohu, obtékaném Zlatým potokem.

Další otázkou, týkající se nejstarších dějin Opočna a zároveň obtížně zodpověditelnou je to, kdo stál u nahrazení hradiště z mladší doby hradištní středověkým gotickým hradem a městem. Samotné hradiště dosloužilo během první poloviny 13. století. K přeměně tak zřejmě došlo v období na konci 13. století či v první polovině 14. století, kdy se královská država na Opočensku rozpadala a přecházela do majetku šlechtických rodů. Část Podorlicka a Orlických hor kolonizovala jedna z větví Drslaviců, rod pánů z Dobrušky, který se stal vlastníkem i Opočna. Není však jasné, zda k přeměně z hradiště na hrad a město došlo ještě v době, kdy bylo Opočno knížecím majetkem, nebo až po získání Opočna příslušníky rodu.⁷

Prvním historicky doloženým majitelem z rodu Drslaviců před rokem 1350 byl Mutina z Dobrušky. Pro vlastní hrad si vybral nejvyšší, nejsnadněji bránitelnou jihovýchodní část ostrohu, oddělenou od areálu původního hradiště novým příkopem na severu a na západě. Hradní palác se nejspíš nacházel v jižní, nejlépe chráněné části ostrohu, v místech dnešního jižního zámeckého křídla. Směrem k městu byl pravděpodobně bráněn věží. Situování předhradí po severní straně hradu nasvědčuje, že přístupová cesta k hradu se od dnešní nejspíš příliš nelišila. Na zbylé ploše bývalého hradiště před hradem, tedy kolem nynějšího Trčkova náměstí, vznikl prostor pro město.⁸

Součástí hradu byla také kaple, zasvěcená sv. Ondřeji. O jejím umístění se uvažuje na místě závěru dnešního kostela Nejsvětější Trojice na Trčkově náměstí. Tato neobvyklá poloha mimo jádro hradu a také inventář z roku 1635, kde je kaple zmíněná kdesi u sklepa pod dnešním jihozápadním nárožím zámku, dává možnost toto tvrzení zpochybnit. „*Podle té špižírně jest kaplička a před ní maličká síňka. Podle té kapli jest sklep pod zemí z hloubi 30 stupňů.*“⁹ Jedinou kompaktně do dnešní doby dochovanou hradní stavbou je válcová studniční věž ve východním svahu, výrazně upravená až v první třetině 16. století, a pak až na počátku století dvacátého.¹⁰

Prokazatelně doložená je existence města v roce 1359, kdy se Mutina z Dobrušky stal patronem kostela a tedy i vlastníkem Opočna. V roce 1361 pak se svým synem Sezemou učinil nadání opočenskému kostelu. Nadační listina je tedy dokladem, že páni z Dobrušky už

⁷ František MUSIL, Ladislav SVOBODA: Hrad, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou, Ústí nad Orlicí 1998, 95-97.

⁸ Idem 1998, 97.

⁹ Josef DOSTÁL: Opočenský zámek roku 1635, in: Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze XLIII, Praha, 1935, 187.

¹⁰ Matouš JIRÁK: Zámek v Opočně, Národní kulturní památka, Pardubice, 2.

v Opočně pobývali. Jsou zde také uvedeny hranice darovaných pozemků, které jsou vymezeny částečně příkopy města a také zmínka o mostě, vedoucím pravděpodobně přes příkop.

Kolem roku 1376 se vlastníkem Opočna stává Sezemův starší syn Štěpán, který jako první použil přídomku z Opočna. Zpočátku držel město a další rodové majetky společně se svým bratrem Janem, který si ale nakonec ponechal Dobrušku, Dobřany a Frymburk. Štěpán však Opočno neznámým způsobem záhy ztratil.¹¹

V majetnictví Opočna se postupně vystřídalo několik rodů. Asi před rokem 1390 získal Opočno Půta z Častolovic. Prokazatelně byl majitelem v roce 1394, kdy vedl na opočenském hradě jednání týkajících se nadací k některým kostelům na panství. To je také první přímá písemná zmínka o opočenském hradě.

V roce 1400 je doloženým majitelem Opočna syn Půty Půta mladší, který zde v tomto roce vystavil nadační listinu kostela ve Voděradech.¹²

Po roce 1400 koupil hrad Opočno i s městem a několika dalšími vesnicemi Jan Krušina z Lichtenburka, který je jako vlastník poprvé doložen v roce 1406, kdy používá přídomku „z Lichtenburka a Opočna“. Po jeho smrti roku 1407 drželi hrad jeho synové Hynek, Alexander a Jan, kteří zde roku 1409 zřídili dvojí hradní kaplanství. Není však jasné, která to byla. Kromě hradní kaple může jít o předchůdce kostela Nejsvětější Trojice či o předměstský kostelík Panny Marie.¹³

Naposledy jsou bratři Hynek a Jan Krušinové z Lichtenburka zmíněni na Opočně v roce 1413 v souvislosti s patronátním právem ke zmíněnému hradnímu kostelu. Poté získal Opočno syn výše zmíněného Štěpána z Opočna Jan Městecký z Opočna. Ten se zpočátku hlásil k učení Husovu, ovšem po vzniku husitské revoluce se stal jejím odpůrcem. To vedlo k několika útokům husitů na Opočno. Roku 1421 byly Žižkou vypáleny některé vesnice v okolí Opočna a roku 1422 byl hrad neúspěšně obléhán Zikmundem Korybutovičem. Ke dni 24.11. 1423 se datuje dopis určený Žižkovi, podle kterého poslal Jan Městecký na Žižku najatého vraha. V roce 1425 byl opočenský hrad dobyt východočeskými orebity. To mělo za následek pokles významu Opočna i přilehlých oblastí.¹⁴

Roku 1431 vymírá Janem Městeckým rod pánů z Dobrušky (později z Opočna). Opočenské panství v následujících letech pustlo a v jeho držení se střídala v rychlém sledu

¹¹ Štěpán z Opočna se stal jednou z obětí politických bojů za vlády krále Václava IV. Jako jeho stoupenec byl spolu s několika dalšími Václavovými milci 11.6. 1397 zavražděn na Karlštejně. Na sklonku svého života byl královským hejtmánem ve Vratislavi. V době jeho smrti už ale nebyl majitelem Opočna.

¹² MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 97.

¹³ JIRÁK (pozn. 10) 2-3.

¹⁴ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 98.

řada majitelů. Historie následujících let však není zcela jasná a v posloupnosti majitelů se v období do roku 1455 setkáváme se dvěma variantami. Podle první byl prvním držitelem po Janu Městeckém z Opočna Jiří Berka z Dubé a na Vízmburku, následně Petr Svojše ze Zahrádky a Mikoláš Suchaň z Libouně, po jehož smrti roku 1451 získal Opočno Ladislav Pohrobek.¹⁵ V jiných pramenech se se jménem Jiřího Berky nesetkáváme a jako první držitel města Opočna po dobytí sirotky je uváděn až Mikuláš Suchaň z Libouně. O tomto majiteli mnoho nevíme a o jeho přítomnosti se dovídáme až zpětně ze zápisů z roku 1455, kdy jeho vdova vznesla nároky na opočenské panství. Ke konci 40. let se Opočna zmocnil, pravděpodobně násilím, Svojše ze Zahrádky, bývalý husitský hejtman a jeden ze stoupenců Jana Koldy mladšího ze Žampachu, a který odtud přepadal okolní vsi. Po jeho smrti roku 1451 připadlo Opočno králi Ladislavu Pohrobkovi, který jej 1455 zapsal zemskému správci Jiřímu z Poděbrad. Ani držení panství v královských rukách nepřineslo však Opočnu změnu. Jiří z Poděbrad totiž ještě v téže roce získané panství postoupil Vaňkovi z Valečova který zemřel v roce 1472. Poté se majitelem panství stal jeho syn Viktorin z Valečova a na Opočně, který zemřel bez dědiců a Opočno i s Valečovem připadlo podle smlouvy jeho strýci Samuelovi z Hrádku a Valečova. Ten držel panství asi od roku 1481. Před svou smrtí v roce 1488 ho však prodal Janovi z Janovic a Petršpurka, od kterého pak opočenské panství před rokem 1495 koupil Mikuláš mladší Trčka z Lípy. Tehdy k hradu a k městu Opočno náleželo město Dobruška, osm vesnic a části dvou vsí.¹⁶

V této době tak začala jedna z nejvýznamnějších etap ve vývoji Opočna i hradu. Opočenské panství bylo za vlády rodu Trčků neustále rozšiřováno přikupováním majetků okolní drobné šlechty a postupně se stalo jedním z největších v Čechách.

¹⁵ ŠIMEK a kol. 1989 (pozn. 4) 343.

¹⁶ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 98-99.

3. Opočno a rod Trčků z Lípy

Trčkové z Lípy patřili ve své době k nejbohatším a politicky nejaktivnějším představitelům tehdejší české šlechty. Jen ve východních Čechách jim kromě Opočna patřilo také panství náchodské a novoměstské. Na Opočně sídlili Trčkové až do roku 1635. Tuto dlouhou dobu jejich vlády narušilo pouze v roce 1569 krátké intermezzo Žerotínů po smrti Viléma Trčky.¹⁷

Je pochopitelné, že významu opočenského panství a společenskému postavení jeho majitelů musela odpovídat i podoba jejich sídla. První majitel Mikuláš mladší Trčka přistoupil nejprve jen k úpravě a rekonstrukci hradu v pozdně gotickém stylu. V této době hrad tvořilo křídlo na západní straně dnešního zámku a k němu příčně připojené jednopatrové křídlo na jižní straně. Toto křídlo bylo v patře hrázděné a na rozích opatřené věžičkami či arkýři. Na jižní straně na hradbě vedla z hradu spojovací chodba ke kostelu a v jihozápadním nároží opevnění zesilovala mohutná, nejspíš polygonální bašta.

Doba největší slávy Trčků z Lípy tak měla teprve přijít. Mikuláš mladší Trčka umírá roku 1516 bez potomků a veškerý svůj majetek i opočenské panství odkázal své tetě Johance z Březovic, vdově po Mikuláši starším Trčkovi z Lípy. Ta ještě ve stejném roce postoupila své dědictví svým pěti synům – Zdeňkovi, Janovi, Jindřichovi, Vilémovi a Mikuláši. Správy Opočna se ujal nejstarší Zdeněk, který zde jako jediný pobýval.¹⁸ Dokladem jeho stavební činnosti je sklep s valenou lomenou klenbou kladenou do bednění, nacházející se pod jihozápadním nárožím dnešního zámku. V této době bylo zřejmě přestavováno i západní křídlo hradu. Výsledný tvar paláce byl již zřejmým výrazem snahy o částečnou pravoúhlou dispozici hradu a jeho nádvoří, respektovanou pak i novostavbou renesančního zámku. Přestavěna byla i válcová studniční věž s arkýřem. V arkýři se dnes v posledním podlaží nachází původní okno, rozdělené kamenným křížem na dvě veliká okna v dolní části a trojici čtvercových okének v horní části.

Z hradní stavby se dochovalo bohatě zdobené kované dveřní křídlo, určené do sedlového portálu. Vysoká kvalita výzdoby napovídá, že dveře byly uvnitř reprezentačních prostor hradu. Dnes jsou vystaveny v interiéru kostela na Trčkově náměstí.¹⁹

V roce 1533 došlo k dělení rodového majetku Trčků. Opočenské panství s mnoha dalšími městy a vesnicemi připadlo Zdeňkovu synovci Janu mladšímu Trčkovi. I on rozšiřoval panství koupí dalších statků a pokračoval v přestavbě opočenského hradu. V této

¹⁷ Jana ŽIVOTSKÁ: Opočno, Praha 1992.

¹⁸ Bratři Jan, Vilém a Jindřich navíc zemřeli již roku 1521.

¹⁹ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 99-100.

době lze uvažovat o vzniku stavby severního křídla. Svědčí o tom posunutý rytmus dveřních otvorů proti rytmu podpor arkády a nepravidelnost průjezdu.²⁰

Ani Jan mladší Trčka neměl vlastní potomky, a tak nechal roku 1544 celé panství přepsat na svého bratrance Viléma Trčku z Lípy. Učinil jej poručníkem veškerého majetku a ještě před svou smrtí roku 1549 mu panství předal.²¹

Staré nepohodlné sídlo však zcela přestalo vyhovovat potřebám nového majitele a neodpovídalo jeho reprezentaci. Vilém tak navázal na konání Zdeňka Trčky, který s přestavbou hradu začal, a panské sídlo postupně přeměnil na velkolepý zámek, již v duchu nového renesančního stylu, který pomalu ovládal střední Evropu.

V roce 1551 se Vilém, jako mladý šlechtic, účastnil cesty do Itálie. Byl členem poselstva významných českých pánů, které jelo do Janova vstříc Maxmiliánovi II., nově zvolenému českému králi. V Itálii se výprava zdržela několik měsíců. Česká šlechta tak měla příležitost seznámit se zde s renesancí, jednak jako s uměleckým slohem, ale také jako se zcela novým životním stylem. To mělo také zásadní dopad na českou architekturu a postoj k umění vůbec.²² Po návratu z Itálie zatoužil Vilém, a další čeští páni, vybudovat své sídlo v tomto nově poznaném stylu.²³ „*Někteří sebou přivedli nebo povolali italské stavitele, umělce i řemeslníky, aby jim na místě nevládných hradů vystavěly vzdušné a pohodlné zámky, aby jejich dosavadní strohý život změkčili svěžími prvky nového vkusu.*“²⁴

K přestavbě opočenského zámku přistoupil Vilém roku 1560. Práce trvaly sedm let, tedy do roku 1567, kdy se stavební aktivity přesunuly na kostel, umístěný při západní straně ostrohu, na jižní straně dnešního Trčkova náměstí. Vzniklo zde síňové trojlodí, připojené nejspíš ke starší kapli sv. Ondřeje, zaklenuté žebrovými křížovými klenbami na sloupech s osmibokými patkami a volutovými hlavicemi. Na třech stranách má kostel vloženou literátskou emporu s velmi kvalitní reliéfní výzdobou na kamenném zábradlí. Presbytář s půlkruhovým závěrem je zaklenutý konchou. Stavba kostela byla definitivně ukončena v roce 1569 zřízením renesanční Trčkovské hrobky na jižní straně kostela. Ve stejném roce také Vilém Trčka umírá a jako první je zde pohřben.²⁵

Po jeho smrti dochází k bojům o rozsáhlé majetky mezi Trčky a Žerotíny. Vilém zemřel bezdětný a na základě jeho závěti z roku 1566 připadlo Opočno Vilémově sestře Veronice a jejím dětem. Veronika však zemřela ještě před Vilémovou smrtí v roce 1567 a dědictví se tak

²⁰ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 99-100.

²¹ http://hejkalkovo.opocno.sweb.cz/texty/historie.htm#_prvni_trckove, vyhledáno 25.4.2009.

²² http://hejkalkovo.opocno.sweb.cz/texty/historie.htm#_opocno_zapocno, vyhledáno 25.4.2009.

²³ Další členové výpravy, které cesta podnítila ke stavební činnosti v duchu renesance byli především Zachariáš z Hradce na zámku v Telči, Vilém z Rožmberka v Českém Krumlově či Vratislav z Pernštejna v Litomyšli.

²⁴ Antonín HEJNA: Opočno, státní zámek a okolí, Praha 1957, 2.

²⁵ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 102;

začali domáhat Burian, Ferdinand, Zdeněk, Mikuláš a Jaroslav, synové Jana staršího Trčky. Ostré spory ukončil až před rokem 1581 sňatek Jaroslava Trčky s Johankou ze Žerotína, dcerou Veroniky Trčkové.²⁶

Jaroslav zemřel v roce 1589. Zanechal po sobě dva syny – Viléma a Kryštofa Jaroslava, kteří opočenské panství zdědili. Oběma se však staly osudné války s Turky.²⁷ I oni zemřeli bezdětní a novým majitelem se tak stal tehdy již poslední žijící člen rodu Trčků, bratranec obou mužů, Jan Rudolf Trčka Z Lípy.

Jan Rudolf náležel k největším pozemkovým vlastníkům v zemi. Po Bílé hoře jeho majetek ještě vzrostl a to zásluhou jeho choti Marie Magdaleny Trčkové, rozené z Lobkovic, která výhodně skupovala řadu panství, jednak konfiskovaných, tak i přímo od emigrantů. V této době tvořil trčkovský majetek v severovýchodních Čechách téměř souvislé území, jehož správním střediskem byl opočenský zámek, kde také sídlil regent.

Taktéž osobnost Jana Rudolfa přinesla do Opočna další stavební ruch, který v podstatě znamenal dobudování opočenského zámeckého areálu. Již v roce 1602 vytvořil před městským příkopem, při jihozápadním okraji ostrohu pravidelnou obdélnou zahradu, kde nechal postavit renesanční letohrádek. Jde o patrovou stavbu, jejíž obvod v obou podlažích obíhají valeně klenuté pilířové arkády. Vzorem mu byl letohrádek v Královské oboře v Praze. Letohrádek byl se zámek propojen krytou chodbou, která zabezpečovala pohodlný přístup, ale lze ji také vykládat jako příznak dobového strachu a snahy po zabezpečení případného úniku z rezidence. V sousedství dále vznikla budova míčovny, mírně lichoběžníkového tvaru, krytá sedlovou střechou.²⁸

Roku 1628 byli Trčkové, Jan Rudolf a jeho syn Adam Erdman, povýšeni do hraběcího stavu, zároveň však museli přestoupit na katolickou víru. Marie Magdalena získala od císaře zvláštní privilegium a směla zůstat u víry evangelické.

Ve stejném roce také Opočno a další trčkovská panství zachvátily rozsáhlé bouře poddaných. Podnětem byly sociální poměry a odpor proti rekatolizaci. Povstání bylo potlačeno a mnozí sedláci popraveni.

Syn Jana Rudolfa Adam Erdman byl císařským důstojníkem a patřil k nejbližšímu kruhu Albrechta z Valdštejna. Sňatkem s Maxmiliánou Harrachovou se stal dokonce i jeho švagrem. Roku 1634 stál na počátku Valdštejnovy zrady a jako jeho důvěrník byl s ním a dalšími důstojníky 25. února v Chebu zavražděn. Ještě téhož roku 29. září zemřel jeho otec hrabě Jan

²⁶ http://hejkalkovo.opocno.sweb.cz/texty/historie.htm#_prvni_trckove, vyhledáno 25.4.2009.

²⁷ Vilém Trčka se účastnil bojů v Uhrách, v roce 1596 byl zajat při bojích o Jäger a ještě v téže roce v tureckém zajetí zemřel. Kryštof Jaroslav Trčka byl zraněn při dobývání Stoličního Bělehradu v roce 1601 a na následky zranění také podlehl.

²⁸ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 103, 109.

Rudolf Trčka. Snaha o zachování dědictví ve prospěch dvou provdaných dcer vyzněla naprázdno. Marie Magdaléna zemřela již roku 1633, mladší syn Vilém Trčka, který odešel po Bílé hoře do Francie a později pobýval v Německu, zemřel jako císařský plukovník na jaře roku 1634. Tím vymřel rod Trčků z Lípy. Jeho veškerý majetek byl konfiskován a od léta 1635 spravován pověřenými císařskými inspektory.²⁹

²⁹ ŠIMEK1989 (pozn. 4) 344-345.

4. Opočno a rod Colloredo

4.1. rod Colloredo, později Colloredo-Mannsfeld

Rod Colloredo, později Colloredo-Mannsfeld je starý hraběcí a knížecí rod, který se v průběhu několika staletí větvil. Některé jeho větve vymíraly, potomci jiných stále žijí v různých koutech světa.

Původem nejde o český šlechtický rod, ale o rod ze severní Itálie, jehož příslušníci téměř vždy zastávali vysoké státní, vojenské a církevní funkce. Vlastnili panství v Itálii a v rakouských zemích. Nebyl to národně vyhraněný rod, ale jeho příslušníci byli vychováni tak, aby vždy mluvili řečí příslušného panovnického dvora, a to zejména italsky a německy, ale také francouzsky a latinsky. Přestože byli i majiteli několika českých panství, nikdy nemluvili česky. Často vstupovali do manželství s příslušníky dvorské šlechty, většinou rovněž nečeského původu.

V této kapitole alespoň stručně přiblížím spletitý vývoj tohoto rodu. Hlavními zdroji, z kterých jsem čerpala je studie PhDr. Jaroslava Šůly CSc.³⁰ a stat' PhDr. Antonína Markuse³¹.

Údajně nejstarší známý předek se připomíná roku 1025 nebo 1031 ve Furlandsku, v severovýchodní Itálii. Je jím považován Liobard, který se zde usadil na cestě z císařského tažení zpět do Německa. Jeho bratr Jindřich, který se vrátil do Německa je považován za praotce německého rodu Wallsee. Oba bratři údajně provázeli císaře Konráda II. do Itálie.

V 11. století spadalo Furlandsko pod moc Aquilejského patriarchátu, a právě aquilejský patriarcha udělil Liobardovi v těchto letech v léno místohrabství a hrad Mels. Postavení a moc Liobardových potomků rostla a o necelých dvě stě let později byl Duringo II., pán ve Venzoně, Monfortu a Sattimberghu nejmocnějším pánem ve Furlandsku. Jeho tři synové se stali zakladateli základních větví rodu, které se dále štěpily.

První větev hrabat z Melsu a Albana, jejíž praotcem byl syn Jindřich III., byla v roce 1626 povýšena na svobodné pány říšské a roku 1707 na říšská hrabata s přídomkem „z Colloredo a z Wallsee“. Tato linie žije v Itálii dodnes.

Druhou větev Prodolone založil Anzuto. Tato větev však vymřela v roce 1753 Karlem Erasmem II. po meči.

³⁰ Jaroslav ŠŮLA: Colloredové a opočenští Colloredové, in: Pokusy o restituci státního zámku Opočno po roce 1989: (studie a dokumenty), Pardubice 2004, 99-136.

³¹ Antonín MARKUS, K rodopisu Colloredů, in: Sborník statí k sedmdesátým narozeninám Josefa knížete z Colloredo-Mannsfeldu 1886-1936, Praha 1936, 103-112.

Třetí Duringův syn Glizojo byl zakladatelem poslední větve rodu, větve hrabat z Colloredo. Z této větve vznikly později odnože, které vlastnily Opočno. Na počátku 14. století prodal Glizojův syn Vilém Venzona a se svolením aquilejského patriarchy spolu s otcem postavil poblíž Melsu hrad Colloredo, podle něhož celý rod přijal své jméno.

Vilém měl tři syny: Asquina, Vicarda (Weikarda) a Bernarda. Každý z nich založil další samostatnou větev rodu Colloredo.

Asquinova větev, která se objevuje na Opočně, byla Ludvíkem Colloredo povznesena 1588 do stavu svobodných pánů říšských a 1591 mezi říšská hrabata. Objevují se tu již členové, kteří dosáhli vysokého postavení v armádě a vládních kruzích habsburské monarchie. Ludvík působil jako ministr císaře Rudolfa II., kterého roku 1583 doprovázel na cestě do Španělska. Roku 1588 dosáhl uznání společného původu s pány z Wallsee, kteří vymřeli 1483 po meči. Získali tak přiznání přídomku „z Wallsee“ a výsady tohoto rodu. Ludvík měl několik dětí.

Nejstarší Jeroným III., narozený 1582, se věnoval vojenské kariéře, účastnil se bitvy u Lützenu a padl roku 1638 v boji o pevnost St. Omer ve Francii. Měl syna Ludvíka, který byl pozdějším dědicem opočenského panství. Byl zároveň posledním mužským potomkem z Asquinovy linie. Po jeho smrti roku 1693 zůstala pouze dcera Marie Antonie provdaná za Leopolda Viléma de Montecucculi. Ta zemřela bezdětná a veškerý majetek odkázala Kamilovi Colloredovi z Bernardovi větve Colloredů. Tak vymřela Asquinova větev roku 1693 po meči a roku 1738 po přeslici.

Z dalších Ludvíkových synů připomeňme alespoň Lelia II., který byl ve službách císaře Ferdinanda II. povýšen do stavu říšských hrabat a Jeronýma IV., pána na Dobré, místodržitele a generálního maršála ve Slezsku. Se svou manželkou Barborou de Molcatz měl dva syny, Claudia a Ludvíka.

Nejvíce však vynikal syn Rudolf, narozený 1585. Stal se převorem maltských rytířů v Čechách, oddal se dráze vojenské a vyznamenal se v řadě bitev. Nejvíce se proslavil jako guvernér města Prahy při obraně před Švédy roku 1648. Zemřel v Praze počátkem roku 1657.

Z Bernardovi větve vzešly postupně během 16. a 18. století další samostatné linie. Linie musclettská, založená v 16. století Tomášem II. (1488-1528), linie mantovská a česká. Mantovskou linii založil Karel Ludvík (1698-1759), který získal šlechtické městské právo v Mantově a oženil se zde s princeznou Eleonorou de Gonzaga. Tato větev vymřela velice brzy, a to Karlovými pravnučkami roku 1815. Významným členem této větve byl Antonín Theodor, který vystudoval bohoslovectví v Římě. Roku 1766 se stal proboštem v Kroměříži a o deset let později v Olomouci, kde byl roku 1777 zvolen prvním olomouckým arcibiskupem.

Roku 1803 jej papež Pius VII. povýšil na kardinála. Zastupoval Čechy při volbě Leopolda II. římským císařem.

Zakladatelem české větve byl Kamil Colloredo (1712-1797), bratr Karla Ludvíka. Mnoho členů této linie působilo na panovnickém dvoře Habsburků. Kamilův syn František de Paula Karel Colloredo (1736-1806) měl významné postavení za císaře Františka I. Od roku 1772 působil jako jeho vychovatel, po nástupu Františka I. na trůn byl jmenován tajným a konferenčním ministrem a roku 1796 nejvyšším kancléřem. Jeho syn, taktéž František (1799-1859), působil v diplomatických službách. Od roku 1823 reprezentoval Rakousko v Petrohradě, Frankfurtu nad Mohanem, Londýně a Římě jako jeho vyslanec. Zemřel v Curychu 1859. Jím vymřela česká větev Colloredů.

Třetí hlavní větví Colloredů je větev Vicardova (Weikardova), která se až do 17. století vyvíjela jednotně. Jedním z Vicardových potomků byl i Ferdinand Colloredo (1635-1689), jehož dva synové, Rudolf a Jeroným založili další dvě samostatné linie této větve. Rudolfova linie žila v Itálii, z Jeronýmovy pocházejí všichni majitelé Opočna po roce 1693, kdy vymřela Ludvíkem Colloredem Asquinova větev.

Jeroným (1674-1726) získal majetek od Kamila z Bernardovy české větve. Jak již bylo zmíněno, jemu tehdy opočenské panství odkázala Ludvíkova dcera. Ten jej ovšem ihned postoupil právě Jeronýmovi.

Jeroným působil ve funkcích zemského hejtmana na Moravě a gubernátora a generálního hejtmana v Miláně. S manželkou Janou Karolínou Kinskou měl čtyři syny: Rudolfa Josefa I., Antonína, Filipa a Karla. Nejvlivnější osobou habsburské monarchie byl prvorozený syn Rudolf Josef I. kníže Colloredo – Wallsee (1706-1788). Po studiích v Miláně, Vídni a Salcburku se oženil s Marií Gabrielou Starhembergovou, s kterou měl 18 dětí. Jeho nejstarší syn František I. de Paula Gundakar Colloredo (1731-1807) se roku 1771 oženil s Marií Isabellou, říšskou hraběnkou z Mansfeldu-Fondi. Po jejich sňatku došlo ke spojení majetku obou rodů a Colloredové tak získali mimo jiné panství Dobříš, Zelenou Horu s Nepomukem a Prádkem. Roku 1789 povolil císař spojení i jmen a znaků obou rodů a od té doby známe majitele Opočna jako Colloredy-Mannsfeldy. Spolu měli tři syny: Rudolfa Josefa II. Colloredo-Mannsfelda (1772-1843), Jeronýma Colloredo-Mannsfelda (1775-1822) a Ferdinanda Colloredo-Mannsfelda (1777-1848). První syn se stal dědicem svého otce, zemřel však bezdětný, Jeroným se věnoval vojenské kariéře a měl syna Františka II. Gundakara a poslední syn Ferdinand působil jako diplomat a politik, později jako voják. Měl dceru Idu a syna Josefa a všichni dnes žijící Colloredo-Mannsfeldové jsou potomky právě tohoto Ferdinanda Colloredo-Mannsfelda.

Další ze synů Rudolfa Josefa I., kteří se uplatnili ve vysokých funkcích byli Jeroným Josef František Colloredo-Waldsee (1732-1812), který se věnoval duchovní dráze a Josef Maria Colloredo-Wallsee (1735-1818) dráze vojenské.

I František II. Gundakar (1802-1852), syn Jeronýma Colloredo-Mannsfelda zemřel bezdětný. Pokračovatelem rodu se tak stal již zmíněný syn Ferdinanda Josef I. kníže Colloredo-Mannsfeld (1813-1895). Josef měl čtyři děti, syny Jeronýma Ferdinanda Rudolfa (1842-1881) a Františka Ferdinanda Gundakara a dvě dcery – Karolínu Vilemínu a Idu Magdalenu Žofii. Potomci Františka Ferdinanda Gundakara žijí dnes v Rakousku a v USA.

Nejstarší syn Jeroným zemřel velice mlád, zanechal tu však po sobě dva syny, Josefa II. Colloredo-Mannsfelda (1866-1957) a Jeronýma Huberta Colloreda-Mannsfelda (1870-1942). Josef II. rád cestoval a většinu života strávil ve Francii, kde také roku 1957 zemřel. Ačkoli byl dvakrát ženat, neměl žádné děti. Mladší bratr Jeroným Hubert sloužil u rakouského námořnictva. V roce 1909 se oženil s Bertou Kolovratovou, s níž měl čtyři syny - Josefa Leopolda (1910-1990), Jeronyma Medarda (1912-1998), Vicarda Karla (1914-1946) a Bedřicha Jeronyma (1917-1994). Berta rodinu brzy opustila a usadila se v Paříži. Jeroným tak zůstal na výchovu dětí sám. Zemřel roku 1942 v Praze.

Větev se tak dál rozrůstala a i v současnosti žije ve světě mnoho jejích potomků. S Českou republikou je spojena hraběnka Kristýna Colloredo-Mannsfeld (nar. 1940), dcera Josefa Leopolda (1910-1990) a její bratranec Jeroným Colloredo-Mannsfeld, syn Bedřicha Colloredo-Mannsfelda (1917-1994). Kristýna vyrůstala po roce 1947 v Kanadě, později se usadila poblíž Salcburku. Nyní žije střídavě v Rakousku, Řecku a Čechách. Byla třikrát vdaná a je matkou tří synů. Jeroným má zatím dva syny - Paula Josefa a Lelia a dceru Annu Livii. Má ještě také sestru Isabellu. Budoucnost rodu je tedy zatím zajištěna.

4.2 Colloredové jako majitelé zámku

V roce 1636 rozdělil císař Ferdinand I. opočenské panství mezi své věrné přívržence. Náchod dostal Piccolomini, Nové Město nad Metují Walter Leslie, Vrchlabí Morzinové a de Waghiové Maršov. Opočno připadlo bratrům Rudolfovi a Jeronýmovi Colloredo – Wallsee, kteří za něj zaplatili 51 456 rýnských zlatých.³² Oba patřili k vysokým důstojníkům císařské armády a přispěli rovněž k likvidaci Valdštejna a jeho druhů.³³

³² Colloredové patřili k cizí šlechtě, která se v Čechách usazovala v době pobělohorské a získávala tu rozsáhlá panství – konfiskáty. Těmito cizinci byli většinou bývalí vojáci a císařští úředníci, kteří tak měli příležitost se obohatit a vybudovat si mocenské pozice.

³³ ŽIVOTSKÁ 1992 (pozn.17).

Jeroným Colloredo (nar. 1582) zemřel již v roce 1638, padl ve Francii. Jediným majitelem panství tak zůstal Rudolf Colloredo (1585-1657), který se už v roce 1637 stal velkopřevorem řádu maltézských rytířů a v roce 1647 byl jmenován velícím generálem v Čechách. Z Opočna a dalších statků vytvořil rodové svěřenství, tzv. fideikomis, neboli svěřenství³⁴ Na Opočně však pobýval Rudolf jen velmi málo, neboť služba Habsburkům ho vážala na jiná místa. Stavebním úpravám tak byla věnována jen malá pozornost. Za jeho vlády se také dvakrát zámku zmocnili Švédové. Poprvé v roce 1639 a poté 1645.³⁵

Rudolf zemřel svobodný a bezdětný v roce 1657. Dědicem panství se tak stal jeho synovec Ludvík Colloredo. Ani ten se tu téměř nezdržoval, přesto výrazně ovlivnil další vývoj města. Severovýchodně od města založil v roce 1673 kapucínský klášter, jehož výstavba probíhala v letech 1676 – 1678 pod vedením architekta Bernarda Minelli, který snad navrhl i nové, reprezentační náměstí před klášterem.

Po Ludvíkově smrti roku 1694 zdědil rodové svěřenství Jeroným Colloredo z Vicardovy větve, který byl roku 1711 přijat do hraběcího stavu v Čechách a roku 1724 povýšen do stavu říšských hrabat. Za jeho vlády došlo k barokním úpravám renesančního zámku. Podnětem k tomuto činu byl požár zámku v 90. letech 17. století, jehož skutečný rozsah však není znám. Úpravy se dotkly i kostela na Trčkově náměstí. Bylo přestavěno kněžiště a zcela přeřeseny exteriéry. Renesanční průčelí bylo zbouráno a nahrazeno průčelím novým s dvojicí nakoso postavených věží nad zaoblenými nárožními. Přestavba kostela byla ukončena v roce 1716. V letech 1709, 1710 a 1712 pobýval v Opočně Giovanni Battista Alliprandi (asi 1665-1720), s jehož jménem je úprava kostela tradičně spojována.³⁶

Po smrti Jeronýma v roce 1726 převzal opočenské panství jeho nejstarší syn Rudolf Josef I. Colloredo. I on zastával vysoké funkce u císařského dvora. Působil jako císařský vyslanec na různých evropských panovnických dvorech, od roku 1746 jako vicekancléř říše. Roku 1744 obdržel vyznamenání Řádu zlatého rouna, nejvyšší vyznamenání udělované Habsburky.³⁷

V roce 1750 pobýval na Opočně císař František I. Lotrinský, manžel Marie Terezie, jehož volby císařem se Rudolf Josef I. v roce 1745 ve Frankfurtu nad Mohanem účastnil.

³⁴ Zřízení fideikomisu zamezilo dělení majetku mezi více dědiců a přecházelo v rodě vždy na určitého člena jako nezczizitelný rodinný celek při uplatnění práva primogenitury, tj. nástupnický řád prvorozenecký. Colloredovské svěřenství bylo zřízeno jako jedno z prvních na našem území.

³⁵ ŠIMEK 1989 (pozn. 4) 345-346.

³⁶ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 104-105.

³⁷ MARKUS 1936 (pozn. 31) 106.

V roce 1732 a 1738 došlo na opočenském panství k poddanským bouřím, které vyvolala násilná rekatolizace, šířící se od 20. let celými východními Čechami. Povstání na Opočně muselo být vojensky potlačeno a mnoho vzbouřenců zatčeno.

Kníže Rudolf Josef I. umírá roku 1788. Majitelem zámku se tak stává jeho nejstarší syn František de Paula Gundakar I. Colloredo, zakladatel dosud žijícího šlechtického rodu Colloredo-Mannsfeld. Po vzoru svého otce, i on zastával na vídeňském dvoře vysoké politické a diplomatické funkce. Byl konferenčním ministrem a říšským místokancléřem. V letech 1767 až 1770 působil jako vyslanec v Madridu. Podílel se na přípravě války proti Francii v roce 1792 a na prvních bojích s Napoleonem. Po bitvě u Slavkova roku 1805 musel na nátlak Napoleona rezignovat na své funkce. Zemřel ve Vídni roku 1807.

Dědicem panství byl jeho nejstarší syn Rudolf Josef II. kníže Colloredo-Mannsfeld, který pokračoval v otcově diplomatické a politické činnosti a výrazně zasáhl do architektonického vývoje zámku i podoby jeho okolí. Ihned zahájil úpravy romantického údolí Zlatého potoka pod zámkem. Vybudoval zde anglický park s rybníky, čínským pavilonem a altánem, který je propojený soustavou cestiček se schodišti a můstkem. V renesanční rovinné části parku zřídil skleník a oranžérii. Mezi pivovarem a severním křídlem zámku vybudoval průčelí důchodu, uzavírající osu přístupové cesty od města. Úpravy se dotkly také interiérů zámecké budovy.³⁸

Za Rudolfa Josefa II. se stalo Opočno ve dnech 16. až 23. června roku 1813 svědkem důležitých diplomatických jednání. Sešli se zde kancléř Metternich, ruský car Alexandr I. a pruský král Fridrich Vilém III., aby zde společně našli řešení, která měla definitivně ukončit Napoleonovy výboje. Výsledkem byla Napoleonova porážka v bitvě u Lipska ještě téhož roku.³⁹

Kníže Rudolf Josef II. zemřel roku 1844 bez mužských potomků. Dědicem se tak stal František II. de Paula Gundakar, syn Rudolfova bratra Jeronýma. Jako jeho otec se věnoval vojenské dráze. V roce 1848 se účastnil potlačování povstání v Praze, Vídni a Maďarsku. Zemřel náhle bez mužských potomků roku 1852. Majitelem Opočna se stal jeho bratranec Josef I. Colloredo-Mannsfeld, celým jménem Josef I. František Jeroným (1813-1895). Jeho úkolem bylo vyvést panství z dluhů a upravit podmínky hospodaření. Došlo i k výrazným úpravám zámku. Z uzavřeného nádvoří byla vytvořena vyhlídková terasa a zároveň proběhla náročná oprava arkád.

Kníže Josef I. zemřel roku 1895. Nástupcem se tak stal jeho nejstarší syn Jeroným Ferdinand Rudolf (1842-1881), v jehož linii se pak opočenský velkostatek dědil. Kníže

³⁸ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7)105-107.

³⁹ JIRÁK (pozn. 10) 11.

Jeroným Ferdinand Rudolf měl syny Josefa (1866-1957) a Jeronýma Huberta hraběte Colloredo (1870-1942). Po jeho smrti dědí zámek prvorozený syn Josef. Za jeho vlády dochází na opočenském panství významných změn, které se týkají zejména úpravy zámeckých interiérů.

V roce 1925 došlo v rámci rodiny k majetkovému vypořádání. Zatímco kníže Josef zůstal bezdětný, jeho bratr Jeroným Hubert měl se svou manželkou hraběnkou Bertou z Kolovrat již zmíněné čtyři syny. Opočno připadlo nejstaršímu synovci Josefu Leopoldovi, který získal tak vlastnické právo, právo užívání. Požívání výtěžků z velkostatku zůstalo však nadále knížeti Josefu Colloredo-Mannsfeld a v době jeho nepřítomnosti byl jeho zástupcem bratr Jeroným Hubert Colloredo-Mannsfeld. Rozložení majetkových a správních práv bylo v té době praktické. Josef Leopold byl v té době nedospělý a navíc byl finančně zajištěn majetkem svého otce Jeronýma Huberta.⁴⁰

Josef Leopold prožil léta 1912-1917 v Berlíně, od roku 1917 žil ve Zbirohu. Po vzniku republiky byl zapsán na německé gymnázium v Jindřišské ulici v Praze. V roce 1928 odešel studovat do Mnichova, kde v listopadu 1931 získal diplom pro národohospodáře. V té době pobýval v Čechách a ve Štýrsku a cestoval s rodinou po Itálii, Francii a Švýcarsku. Od roku 1932 pokračoval v národohospodářských studiích v Innsbrucku, kde dosáhl v prosinci 1933 akademického titulu doktora politických věd. V letech 1934-1937 pobýval opět střídavě v Čechách a ve Štýrsku. V březnu roku 1939 uzavřel manželství s Němkou Annou Marií a vrátil se do Protektorátu Čechy a Morava.⁴¹

Rozhodující krok učinil však Josef Colloredo-Mannsfeld na podzim roku 1940, kdy dobrovolně požádal o německou státní příslušnost. Tím zpřetrhal veškeré své svazky s českým národem.⁴² Po podání přihlášky se události odvíjely zcela v duchu nacistické logiky. Určující směr udávaly válečné události a souvislosti s nimi. Zemědělská výroba a osídlování německými živly byly podřízeny tzv. Pozemkovému úřadu v Praze a jeho služebnám. A provázanost těchto dvou hledisek se projevila právě na opočenském velkostatku. Dokument vypracovaný v Hradci Králové roku 1940 konstatuje komplikované vlivy na obhospodařování opočenského velkostatku v důsledku složitých majetko-právních vztahů a navrhuje zavedení nucené správy na opočenský velkostatek. Po dohodě říšského ministra vnitra s říšským protektorem v Čechách a na Moravě byl nakonec opočenský velkostatek 9. února 1942 zabaven ve prospěch Německé říše s okamžitou platností. Jedním z důvodů konfiskace

⁴⁰ Velkostatek Zbiroh, Dobříš aj.

⁴¹ ŠŮLA 2004 (pozn. 30) 106-107.

⁴² Událo se tak na základě vyplnění dotazníku nazvaného Fragebogen zur Feststellung der deutschen Volkszugehörigkeit – Dotazník ke stanovení německé národní příslušnosti.

velkostatku, jak již bylo uvedeno, byly v době přidělového válečného hospodářství neprůhledné majetkové vztahy a špatné hospodaření na velkostatku. Druhým, a sice určujícím, byla germanizační politika okupantů vůči českému národu a zájem o osídlení českomoravského prostoru německými kolonisty. A území Opočna, přiléhající ke kladskému národnostně německému území, bylo jako stvořeno pro realizaci těchto záměrů.⁴³

Po konfiskaci opočenského velkostatku byl v listopadu 1942 Josefu Colloredo-Mannsfeldovi a jeho rodině vykázán pobyt v Rozběřicích, kam se roku 1943 odstěhoval. Bydlel zde do roku 1945, kdy se opět přihlásil k pobytu v Opočně.

Po válce vydává prezident republiky Edvard Beneš na základě návrhu vlády dekret o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů českého a slovenského národa. Rozhořel se tak boj o Opočensko, který probíhal ve dvou liniích. První byla snaha prokázat, zda je Josef Colloredo-Mannsfeld německé národnosti, druhou byl boj o konfiskaci opočenského velkostatku, zejména šlo o to, podle kterého zákona se zámek a půda mají konfiskovat. Josef Colloredo-Mannsfeld byl však nakonec prohlášen za osobu německé národnosti a opočenský velkostatek vyhláškou příslušného Okresního národního výboru v Novém Městě nad Metují zkonfiskován a Zemským národním výborem v Praze vydán Výměr o zavedení národní správy na velkostatek. Mannsfeldové se začali o majetek soudit. V roce 1947 však kníže Josef zažádal o cestovní povolení do Rakouska, kde měl statek. Prozatímní společný cestovní pas i pro manželku Annu a dceru Kristinu pro cestu do Rakouska, Francie a Švýcarska obdržel a v roce 1948 odcestoval. V Rakousku získal státní občanství. Josef Colorado-Mannsfeld umírá 30. ledna 1990 v Salcburku.⁴⁴

Po jeho smrti se majetku domáhá dcera Josefa Kristina Colloredo-Mannsfeld. Od roku 1991 žádá vydání zámku, jízdárny, oranžérie, zámecké obory, lesů a polností. V roce 1995 však Okresní soud v Rychnově nad Kněžnou její nároky na vydání neuznal. Dochází tak k dlouhým tahanicím o bývalý majetek rodiny Colloredo-Mannsfeld. V roce 1999 zamítl Okresní soud v Rychnově nad Kněžnou žalobu Kristiny proti Památkovému ústavu v Pardubicích o vydání zámku včetně pozemků. O rok později toto rozhodnutí potvrdil i Krajský soud v Hradci Králové. Colloredo-Mannsfeldová tak podala dovolání k Nejvyššímu soudu, který jejímu dovolání vyhověl a zrušil zamítavé rozsudky okresního i krajského soudu. V červnu roku 2002 umožnil Okresní soud v Rychnově nad Kněžnou vydat zámek v Opočně. Soud nařídil vydání nejen zámku, ale také přilehlých pozemků a budov. Cenné sbírky kromě 68 obrazů zůstávají však stále ve vlastnictví státu. Ve zdůvodnění verdiktu soudce uvedl, že

⁴³ ŠŮLA 2004 (pozn. 30) 112-115.

⁴⁴ Idem 2004, 119-124.

otec Kristiny Colloredo-Mansfeldové Josef během druhé světové války nepozbyl československé státní občanství. Konfiskace zámku po válce tedy nebyla podle soudu zákonná. Pardubický památkový ústav, který zastupuje stát, se proti rozsudku odvolal. S verdiktem soudu nesouhlasil, považoval ho za určité zpochybnění Benešových dekretů a hodlal tak pokračovat v soudním sporu. 9. července 2003 bylo oznámeno, že o expozice na zámku v Opočně se bude dále starat Národní památkový ústav. Vyplývá to z uzavřené nájemní smlouvy, která měla platit do doby, než soud vyřeší několik soudních sporů, které památkáři vedou o cenné umělecké sbírky.⁴⁵

Kristina Colloredo-Mannsfelld je majitelkou zámku až do roku 2007, kdy musela majetek navrátit státu. V současné době je zámek spravován Národním památkovým ústavem s územním odborným pracovištěm v Josefově. Soudní spor o navrácení majetku tak nadále pokračuje a dosud není ukončen.

⁴⁵ http://www.ceskenoviny.cz/index_view.php?id=46360, vyhledáno 4.12. 2009.

5. Stavební vývoj zámku

Stavebnímu vývoji opočenského zámku nebyla v naší literatuře věnována dostatečná pozornost. Více překvapující je však to, že dosud neexistuje ani kompletní stavebně-historický průzkum tohoto objektu. Velmi stručně se touto problematikou zabývají publikace zmíněné již v první kapitole (pozn. 1, 4), dále práce Františka Musila a Ladislava Svobody (pozn. 7) a populární brožuru týkající se nejen vývojem zámku zpracovala v roce 1991 J. Životská (pozn.17). Důležitými prameny jsou pak poznatky samotného správce zámku Josefa Jiráka.

5.1 stavební vývoj zámku 1560 – 1567

Z hlediska stavebního vývoje bylo nejvýznamnějším obdobím v dějinách Opočna a zejména v dějinách samotného zámku panování Viléma Trčky z Lípy.

S jistotou můžeme říct, že podnětem a inspirací mu k přestavbě středověkého hradu v reprezentační renesanční sídlo byla právě již zmíněná cesta do Itálie roku 1551.

Nová budova zámku však nebyla úplnou novostavbou, ale využila alespoň v jihozápadní části dispozici původního gotického hradu, čemuž neodporuje ani první doložená písemná zmínka o podobě zámku v roce 1560, kdy byl „*předek zámku půl vybořen, stavěn větší o příkopy a dostaven roku 1567, tj. zvětšen, jak posud na stavbě viděti lze, téměř o polovici, tak že příkopy hradní zmizely.*“⁴⁶ Poměrně jasně tak určuje dobu vzniku severního křídla nad příkopem a severní části křídla západního, kde chybí nálezy předrenesančního zdiva. Jižní část západního křídla je založena na torzech zdiva raně renesančního. Svědčí o tom nepravidelnost stavební dispozice a nálezy architektonických článků.⁴⁷

Opočenský zámek je dnes trojkřídlý, dvoupatrový, solitérní objekt, vybudovaný na obdélném půdorysu kolem arkádového nádvoří, které je na východní straně otevřeno do údolí Zlatého potoka. V tomto místě bylo však původně nádvoří uzavřeno. Na obraze neznámého barokního malíře je zachycen trakt se třemi sdruženými okenními osami, vyzdviženými do výšky prvního patra, naproti tomu grafický list z roku 1806 zobrazil pouze nevysokou zeď s průchodem.

Vnitřní strany křídel jsou do nádvoří otevřeny třemi pásy arkád pravidelně uspořádaných a členěných. Hlavní křídlo má v přízemí a prvním patře jedenáct

⁴⁶ SEDLÁČEK 1994 (pozn. 1) 50.

⁴⁷ Josef JIRÁK: Ke stavebnímu vývoji zámku Opočno od 16. do 18. století, in: Státní památkový ústav v Pardubicích Výroční zpráva za rok 2001, Pardubice 2002, 241-242.

polokruhových pískovcových arkád, obě postranní křídla mají arkád pět stejného typu. Ve druhém patře je počet arkád dvojnásobný, dnes mají ovšem rovné kladí. Arkády nesou ve všech podlažích toskánské sloupy, které v patrech spočívají na pilířcích balustrového zábradlí. Jsou řešeny plošně, bez jakéhokoli dekoru.⁴⁸

Podle odlišností v řešení arkád u jižního křídla, pocházejí pravděpodobně z renesanční doby pouze arkády severního a západního křídla. Vznik jižního křídla tak předpokládáme až v barokním období, kdy úplně nahradil starý středověký palác. O tom nás také utvrzuje další rozměrné plátno z roku 1667 ve sbírkách zámku, kde vlastní budova zámku netvoří ještě souvislou „podkovu“ jak je tomu dnes, ale jižní část západního a celé jižní křídlo se skládá z několika budov, snad dvoupodlažních, s nejvyšším podlažím hrázděným. Na východní straně je naznačena zeď uzavírající nádvoří.⁴⁹

Nejstarší vyobrazení zámku dále zachycuje nástřešní hodinovou věž s lucernou s cibulovitou střechou, umístěnou uprostřed severního křídla a upozorňující tak na hlavní vstup na nádvoří zámku. Dnešní portál vstupu je pravoúhlý, bosovaný, s půlkruhově ukončeným otvorem vjezdu nad hranolovými náběžnými římsami. Vrcholí trojúhelným tympanonem, ve kterém je dnes umístěna mladší mramorová boltcová kartuše se štítem rodu Colloredů srdcovitého tvaru.

Arkádové chodby jsou v přízemí a prvním patře zaklenuty sledem křížových kleneb se silně vytaženými hřebínky na hranách, podchycené na stěně římsovými konzolkami s čabakami, v druhém patře je dnes fabionový strop zdobený vykrajovanými profilovanými rámci, střídající protáhlé a rovnostranné tvary. Uprostřed stropu na západní straně se nachází šestilaločný květ. Pravoúhlé vstupní portály jsou orámovány pískovcovými šambránami, v přízemí hlavní a pravé boční fronty profilovanými čtvrtválním mezi dvěma hranolovými lištami.⁵⁰

Celá stavba byla zdobena sgrafitem a doplněna renesančními štíty.

Současně s proměnou zámku se změnila i podoba předhradí. Na severní a západní straně, přístupné po rovině podhradí, obklopile zámek hospodářské a vedlejší budovy seskupené kolem druhého obdélného nádvoří. Přístup od města byl chráněn příkopem a padacím mostem. Stále tak ještě bylo pamatováno na případnou obranu, ačkoliv byl zámek projektován jako typické sídlo renesanční šlechty.

Stavitelé zámku byli jistě Italové, jejich jména však nejsou známa.⁵¹

⁴⁸ Dobroslav LÍBAL: Opočno stavebně historický průzkum, Praha 1972.

⁴⁹ JIRÁK 2002 (pozn. 47) 244.

⁵⁰ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 101-102.

⁵¹ ŠIMEK 1989 (pozn. 4) 343.

5.2 barokní úpravy zámku

Úpravám opočenského zámku nebyla zpočátku vlády Colloredů věnována přílišná pozornost. Opočno navštěvovali pouze sezónně, navíc Trčkové zařídili zámek vším soudobým komfortem. Snad byly odstraňovány jen škody způsobené při švédských útocích v letech 1639 a 1645. Zahájení colloredovské stavební etapy se datuje až rokem 1673, kdy Ludvík Colloredo výrazněji ovlivnil vývoj města, když jako horlivý propagátor kapucínů, dal v městečku vystavět tomuto řádu klášter, jehož výstavba proběhla v letech 1676-1678.

K barokní přestavbě zámku došlo na přelomu raného a vrcholného období tohoto slohu, ke kterému u nás dochází na konci 17. století, a to za Jeronýma Colloreda, který převzal panství po Ludvíkově smrti roku 1694. Podnět k úpravám dal však požár zámku v 90. letech 17. století. Jeho skutečný rozsah není znám, uvádí se, že byla zničena střecha a horní patro zámku. Jeroným přistoupil k obnově roku 1709 a zámek se tak přiblížil ještě více dnešnímu vzhledu, zejména stavbou jižního křídla, které tak vytvořilo souměrný protějšek křídlu severnímu.⁵²

O tom, že jižní křídlo je barokní přestavbou či spíše novostavbou na místě původního hradního paláce, se lze ještě domnívat po zjištění několika dalších odlišností mezi jím a křídly západním a severním. Jeho nádvorní arkády byly natolik připodobněny arkádám renesančním, že až dosud byly považovány za součást výstavby v 16. století. Při bližším prozkoumání bylo však zjištěno, že sloupy jižních arkád jsou robustnější, dřík má jiné proporce a entaze se opticky tolik neuplatňuje. Odlišný je i kamenorez arkád přízemí a prvního patra. Půlkruhový oblouk je složen ze tří výsečí, oproti vodorovným kvádrům cviklů na ostatních stranách. Celé křídlo je zároveň širší a v přízemních místnostech nejsou typicky renesanční klenby ani dochovaná renesanční ostění dveří. Okna v patrech nejsou sdružená, jsou rozměrnější v kratších odstupech a osazená v barokních ostěních. Tradovaný tak názor, že celá budova zámku vznikla kompletně v období renesance a v baroku byla pouze upravena je výsledkem stylové jednoty a logického řešení především arkádového nádvoří, ale také absencí písemných pramenů, které by naznačily odlišnou interpretaci stavebního vývoje.⁵³

Problematická se také jeví střední část přízemí tohoto křídla, kde byl v prodloužení osy průjezdu severního křídla umístěn velký průchod, opatřený z obou stran velkými, segmentem uzavřenými otvory a po bocích doplněný úzkými komorami. Případný průchod by tu však končil na skalnatém okraji ostrohu. Mohla zde být uvažována terasa či monumentální

⁵² MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 104.

⁵³ JIRÁK 2002 (pozn. 47) 244-245.

schodiště do údolí, nelze však vyloučit, že trojice prostor tvořila otevřený sál – sallu terrenu či grottu – rozdělený při klasicistní přestavbě.

Na počátku 18. století byl zřejmě také odstraněn spojovací jednopatrový trakt na východní straně a nahrazen nižší zdí s brankou. Takto uvolněná nádvorní čela bočních křidélek byla opatřena plastickým, své době odpovídajícím členěním vysokým pilastrovým řádem a bohatým rámováním oken se střídavými trojúhelníkovými a segmentovými frontony.

Dále byly ze střechy zámku odstraněny renesanční štíty a snesena vysoká věž nad severním křídlem. Byla vyzdvižena nová valbová střecha s komíny s římsami a barevnými rámci. V souvislosti s tím dostalo druhé patro arkád plochý strop se zrcadly a rovné kladí.⁵⁴ Barokně upravený vlys s triglyfy pod okapní římsou pochází rovněž z této doby.⁵⁵

Asi nejvýrazněji se barokizace zámku projevila na úpravě fasád tří průčelí směřujících k letní jízdárně, pivovaru a parku. Původně hladká fasáda se sgrafity v nich byla rozčleněna vysokým soklem s maltovou rustikou do výše přízemí a v patrech oživena prohloubenými výplněmi tvaru řeckého kříže a čtverce proloženého elipsou. Renesanční otvory těchto průčelí zůstaly i s ostěními v původním stavu. Fasáda jižního průčelí byla upravena rozčleněním vysokými pásy, okenními parapety a barokním orámováním oken.⁵⁶

Barokizace severní, západní a z části i východní fasády a pročlenění rizalitových křídel vysokým pilastrovým řádem je připisována Giovanni Battistu Alliprandimu. Zámek také získal tehdy módní červený nátěr v intencích 17. století, a to tak, že vystupující články byly pojednány červeně a pasivní plochy bíle.⁵⁷ Od této doby se pak dlouho zámku říkalo Červený Opočen.⁵⁸

K barokním přestavbám nemáme bohužel žádné archivní doklady, neznáme ani přesné datum požáru zámku zmiňovaného v literatuře ke konci 17. století. Počátkem 18. století působil u Colloredů jako stavitel Nicolau Rossi, jehož podíl na uvedených úpravách nelze zcela vyloučit. 9. května 1716 uzavřel chrudimský stavitel Jiří Quadroni s opočenským úřadem smlouvu na stavbu budovy pro zámecké úředníky. Stavba byla vyúčtována v listopadu 1720. V roce 1709 a 1710 je na opočenském panství doložen pobyt Giovanna Battisty Alliprandiho, kdy pravděpodobně řídil úpravy jižního křídla zámku a roku 1712

⁵⁴ Tato domněnka není však zcela opodstatněná. Jsou známy příklady z Moravy a jižních Čech, kde je tato kompozice běžná už v 16. století (například Telč, Jindřichův Hradec, Brtnice)

⁵⁵ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7)104-105.

⁵⁶ Antonín MATĚJČEK, Zdeněk WIRTH: Umělecký majetek colloredo-mannsfeldských panství v Čechách, Praha 1936, 10-11.

⁵⁷ Analogie lze nalézt i na jiných Alliprandiho stavbách, např. Kuks, Liblice, Benešov.

⁵⁸ Jarmila NETKOVÁ: Průvodcovský text, Pardubice 1983, 43.

stavbu průčelí kostela Nejsvětější Trojice.⁵⁹ Pro úplnost dodejme, že roku 1718 byl také z neznámých důvodů na Opočně přítomen Jan Blažej Santini-Aichl.⁶⁰

5.3 úpravy zámku v 19. a v 1. polovině 20. století

Další větší stavební činnost v zámeckém areálu probíhala na počátku 19. století. Roku 1820 byla pod vlivem nového zájmu o přírodu úplně zbořena zeď mezi křídly na východní straně zámku. Prostor nádvoří byl tak rozšířen terasou ohraničenou balustrovým zábradlím. Úplně obnažené stěny vzniklých rizalitů byly rozčleněny dvojími pilastry vysokého řádu s lotosovými hlavicemi, se snahou zachovat alespoň částečně barokní architektonické schéma aplikované po roce 1700. S touto změnou úzce souviselo i založení anglického parku s rybníky a vodopády v údolí Zlatého potoka pod skálou, na které zámek stojí.

Při těchto úpravách byla také z fasád zámku odstraněna červená omítka, která byla nahrazena bílým nátěrem a pořízeny nové valbové střechy s vikýři.

Dílem této doby je také vysunutý kamenný balkon na krakorcích na jižní straně zámku.

To byly v podstatě poslední vnější úpravy, které sice daly zámku nový vzhled, avšak nijak rušivě se nedotkly renesanční podstaty stavby. Další úpravy se týkaly spíše letohrádku a okolí zámku.

V dalších letech byl styl provázen pokusy o napodobení rokoka, renesance, gotiky i baroka, týkající se však spíše v oblasti užitého umění.⁶¹

K významným stavebním podnikům tak nedošlo na zámku až do konce 19. století. Dobrý stav budov a zařízení umožňoval jejich bezstarostné užívání, a proto žádné výrazné úpravy ani přestavby nebyly nutné. Až v letech 1878-1879 dochází opravou arkád, kdy byla ze sloupů odstraněna červená polychromie, rekonstrukce zámku. V roce 1882 byla vídeňskými umělci také nově upravena panská hrobka.⁶²

Celý stavební vývoj zámku v podstatě uzavřela až přístavba herny při jihozápadním nároží v roce 1912 a pseudorenesanční vyhlídková loggie v jejím sousedství.⁶³

⁵⁹ Alliprandiho účast na stavebních úpravách zámku nasvědčují detaily fasád, které se objevují na Colloredovských palácích v Praze. Pro Jeronýma Colloredo-Wallsee zřejmě představoval palác na Starém městě. V úvahu musíme vzít i to, že také pracoval pro Mannsfeldy.

⁶⁰ JIRÁK 2002 (pozn. 47) 243.

⁶¹ MATĚJČEK, WIRTH 1936 (pozn.56) 17-18.

⁶² Idem 1936, 19.

NETKOVÁ 1983 (pozn. 58) 43.

⁶³ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 107.

5.4 úpravy zámku v 2. polovině 20. století

V rámci konfiskace a převzetí do správy památkové péče dochází také k systematické obnově zámku. K vyvrcholení této obnovy dochází v letech 1974-1982, která se týkala zejména rozsáhlé rekonstrukce pláště zámku a reinstalace zámeckých interiérů. Na základě průzkumů byl také zpracován návrh postupné obnovy fasád, při které se pracovníci památkového ústavu rozhodli vrátit zámku jeho původní barokní barevnost, i když červená barva byla zčásti nahrazena barvou modrou.⁶⁴

Do roku 1991 byly provedeny téměř všechny nutné základní stavební práce. U nich však negativně působila nedostupnost stavebních kapacit, část prací nebyla provedena v odpovídající kvalitě a s použitím vhodných materiálů. Po roce 1990, kdy se situace ve stavebnictví zlepšila, však musely být práce na obnově zastaveny, neboť veškerou činnost velmi výrazně ovlivňovaly majetkové nároky dědiců původních vlastníků – Colloredo-Mannsfeldů. Řada vznesených restitučních nároků úplně zastavila, z rozhodnutí Ministerstva kultury ČR a Památkového ústavu v Pardubicích, veškeré restaurátorské práce a omezila použití rozpočtových prostředků PÚ na údržbu. I přes tento dlouhodobě negativní stav se některé práce na obnově ale nezastavily. Od roku 1996 probíhaly, díky prostředkům z Fondu na záchranu architektonického dědictví, komplexní opravy a restaurování arkád na druhém nádvoří zámku. Hlavní pozornost pak byla zaměřena na provádění drobné údržby a prevence pracovníky objektu.

⁶⁴ Idem 1998, 108.

6. Vývoj zámeckých interiérů

Jestliže je obtížné postihnout podrobný vývoj zámku jako objektu, vyplývá z toho, že stejně obtížné, a ne-li obtížnější je zpracování vývoje a proměny jeho interiérů. Začneme-li se zabývat tímto problémem, zjistíme jen malou síť publikovaných poznatků a literatury zabývající se touto tematikou a to nejen vývojem zámeckých interiérů všeobecně, natož věnované určitému objektu. Často tu nalezneme jen charakteristiku architektonické podoby bez zmínky o jejich zařízení a sbírkách. A právě různé sbírky a zařízení byly součástí zámeckých interiérů, které dotvářely obytné prostředí, jaké si vytvářela šlechtická, často finančně neomezená společenská vrstva. Jedná se tedy o dějiny bydlení, ale také o dějiny sběratelství v našich zemích, neboť mnohdy oba zřetele splývají a zámecké sbírky se stávají přímou součástí reprezentativního šlechtického příbytku.

Jedinými prameny ve sledování této problematiky nám mohou být staré inventáře a soupisy, pořizované většinou při úmrtích a prodejích, od 17. a 18. století pak i vyobrazení zámeckých interiérů.

Tato úvodní kapitola přináší stručný přehled vývoje zámeckých interiérů. Základní informace jsou čerpány z příspěvků Vladimíra Novotného a Oldřicha J. Blažíčka, publikovaných v časopise Umění a Zprávy památkové péče.⁶⁵

Interiérová rekonstrukce v soulase s architektonickým významem a funkcí prostorů přichází v úvahu až z první poloviny 17. století, kdy se u nás dochovaly zařízené profánní vnitřky i mobilní zařízení, často ale i v pozdějších úpravách.

V období po Bílé hoře byly u nás zámky v majetku cizí nebo domácí šlechty, v obou případech však oddané Habsburkům a katolictví. V této době jejich sídla získávala reprezentační charakter, byla opatřována přepychem projevujícím se i ve vnitřní úpravě a výzdobě. Architektonické utváření objektů je ukázkou starších vývojových fází, ve vnitřním uspořádání byly však tyto fáze postupně setřeny mladšími etapami. Příčinou řídkého výskytu gotických a renesančních památek na našich zámcích je dán jednak přirozeným ubýváním a odumíráním těchto starých mobiliářů, ale zejména politickými událostmi našich zemí. Četné války a drancování po bělohorské bitvě jsou hlavní příčinou tohoto ochuzení. Kusy středověkého mobiliáře byly získávány teprve až dodatečně, a to při romantickém zařizování zámků jako rodových muzeí. Jejich výskyt je ale tak řídký, že nemohou udávat základní tón v interiérové kompozici.

⁶⁵ V. NOVOTNÝ: Kulturní využití státních hradů a zámků, in: Umění VIII, 1960, 278-280
Oldřich J. BLAŽÍČEK: K památkové náplni našich zámků, in: Zprávy památkové péče XIX, 1959, 4-7.

Častější a původnější jsou pak zámecké síně z 18. století a z období rokoka a klasicismu. Původní jsou mnohdy i empírové pokoje a jejich zařízení. Teprve počátek a první třetina 19. století je dobou vážnějších změn na našich zámcích. Tehdy byla v souvislosti s přeměnou vkusu a celého životního stylu, to znamená poměšťanštěním zámeckého bydlení, vyřazena většina starého dosavadního zařízení. Byly likvidovány barokní interiéry, pokud se dost neupínaly k architektuře.

Ve druhé polovině století pak přichází zájem o umění a starožitnický obchod. Tento zájem byl doprovázen sběratelstvím, které zasáhlo bohaté měšťanské kruhy. Interiéry byly zaplňovány romantickým novogotickým a jiným historizujícím zařízením. Tato okolnost však způsobila i citelné mezery v mobiliáři našich zámků, neboť docházelo často k vyvážení uměleckých předmětů ze země. Zároveň docházelo i k vývozu našich památek do Vídně, kde si šlechta zřizovala sídelní paláce a na své zámky v českých zemích jezdila jen v létě. Většina dnešních zámeckých interiérů pochází právě až z druhé poloviny 19. století, zejména z doby kolem roku 1860, ne-li až z počátku 20. století, a to i přesto, že se nám jeví starobyle a původně. A tato podoba zámeckých interiérů s nakupením předmětů pod záminkou sběratelské vášně bývá také poslední, která byla provedena bývalými majiteli.

6.1 interiéry zámku v Opočně za panování rodu Trčků z Lípy

Stejně jako budova zámku, prošly i interiéry v průběhu století řadou úprav. Jejich vzhled i zařízení se měnily jednak pod vlivem střídajících se stylů, ale také vkusem a potřebami majitelů.

Podobu renesančních interiérů za panování rodu Trčků z Lípy bohužel neznáme. Do dnešní doby se z obytných a reprezentačních místností v renesanční podobě zachovaly jen dvě, které se nacházejí v severovýchodní části druhého patra zámku. Jak nákladně a honosně mohly být trčkovské interiéry zařízení nám ukazují původní dochované stropy v obou sálech. V první místnosti je trémový strop, podpíraný dvojítrémovým průvlakem na dvou sloupcích s okosenými hranami, v druhé místnosti, dnes zámecká zbrojnice, je strop dělen množstvím žeber s pletencovými, rostlinnými a perlovcovými motivy ve čtvercové kazety, v nichž jsou umístěny plastické rozety. Oba vstupy do zbrojnice jsou opatřeny vyřezávanými a intarzovanými dveřními křídly s motivem architektury a letopočtem 1565.⁶⁶

⁶⁶ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 102.

Renesančního původu je i kompletní zaklenutí přízemí a sklepů.⁶⁷ V přízemí jsou zastoupeny vedle kleneb valených i klenby neckové a stlačené klášterní klenby s příznačnými hřebínky na hranách, ze kterých byla v severovýchodním sále vytvořena pravidelná síť.

Pro komunikaci mezi místnostmi zámku sloužily arkádové ochozy a pravidelně disponovaná schodiště, dvě tříramenná ve východních křídlech a dvě šneková.⁶⁸

To, jak tedy na počátku a v průběhu působení rodu Trčků na zámku interiéry vyhlížely bohužel s jistotou říct nemůžeme. Chybí nám přímé pramenné doklady, neboť Trčkovský archiv podlehl zkáze: „*Bohatý kdysi archiv Trčkovský byl v dřívějších letech zničen, zvláště zásluhou německého spisovatele Brauna z Braunthalu, který povolán jsa v letech padesátých minulého století k jeho srovnání, vše to, čemu nerozuměl (a to bylo všecko české), jednoduše, „vymýtil“.*“⁶⁹

Jediným písemným materiálem, který nám přibližuje podobu zámku je inventář z roku 1635, sestavený v souvislosti s jeho konfiskací a prodejem v tomto roce. Autorem inventáře je Linhart Korka z Korkyně, který byl tehdy jako nový správce panství českou komorou pověřen pořídit inventář „*všelijakých mobilií, svrškův, dobytka, obilí a jiných hospodářských nábytkův.*“⁷⁰ Je zde uveden velmi stručný popis jednotlivých místností, s důrazem spíše na jejich vybavení. Vzhledem k volnosti, s jakou byl ovšem inventář vytvořen, je identifikace prostor podle dnešního stavu zámku velmi problematičtá. Přesto jsou v popisu zajímavé momenty, které nám mohou o stavbě leccos naznačit. Dovídáme se, že obytné místnosti byly soustředěny do prvního a druhého patra zámku: „*Z té komory jsou schody, po kterýchž se jde nahoru do jednoho pokoje slove zlatý. ... Pod tím pokojem malá síňka. Z té síně jsou dveře a schody, kde se jde do pokoje slove Lazaur.*“ A dále pokračuje: „*Před týmž pokojem síň. Proti té síni jsou tři pokoje: jeden skrze nějž se jde po pavlačích do kostela, v němž jsou dvě okna prohlédací a kamna celá. Druhá světnice podle, která jest větší.... Za tím pokojem komory dvě. Podle téhož pokoje jedna světnice, slove tafflstuben,*“⁷¹ Z této citace rovněž jasně vyplývá umístění pokojů do jihozápadního nároží, odkud vedla spojovací chodba zámku s kostelem. Dnešnímu stavu jsou však neodpovídající výškové úrovně zmiňovaných pokojů.⁷²

Přízemí zámku sloužilo hlavně hospodářským potřebám. Nacházely se zde dvě místnosti pro čeleď, spižárna, kuchyně a různé sklepy a komory: „*Item v témž zámku jsou světnice pro*

⁶⁷ Nejrozsáhlejší sklepení se nachází pod severní částí zámku. Jsou to valeně klenuté, až šest metrů vysoké neomítané prostory sekané z části do skály.

⁶⁸ MATĚJČEK, WIRTH 1936 (pozn.56) 7.

⁶⁹ B.L. (Bohumír LIFKA): Rodový a patrimoniální archiv na Opočně, in: Sborník statí k sedmdesátým narozeninám Josefa knížete z Colloredo-Mannsfeldu 1886-1936, Praha 1936, 60.

⁷⁰ DOSTÁL 1935 (pozn.9) 184-185.

⁷¹ Idem 1935, 186.

⁷² JIRÁK 2002 (pozn. 47) 242.

čeládku, do nichž se z placu jde, dvě. Jedna veliká a druhá menší. Při ktereýchž jsou také komory dvě. ... Mezi těma světnicemi jest sklep, v němž purkrabové od všelijakého hospodářství do něho shromažďují.“

„Item kde se po šneku na pavlače chodí, jest na témž šneku sklípek malý. ... Podle tohoto sklípku jest jiný větší sklep, v němž se máslo chová. ... Kuchyně klenutá a dlaždičkami dlážděná. ...“⁷³

Jinde se Korka z Korkyně zmiňuje o umístění vlašského komína: „Při té světnici komora neveliká v ní komín vlašskej.“ V hlavní budově zámku ale vlašský komín není.⁷⁴

Také umístění kaple v přízemí jihozápadního nároží není totožné s umístěním již dříve zmiňované kaple sv. Ondřeje, později kostel Nejsvětější Trojice. „Podle té spižírny jest kaplička a před ní malinká síňka. Podle té kapli jest sklep pod zemí z hloubi 30 stupňů.“⁷⁵

Podle inventáře bylo v některých místnostech na zdech a stropěch užito táflování a fládrování.⁷⁶ Vytápěny byly velkými kachlovými kamny. Jednalo se nejspíš o obytné pokoje majitelů. August Sedláček oproti tomu uvádí, že „Ve vnitřku měl zámek všude krásnou a lesklou bílou omítku, na kteréž páni a jejich přátelé a hosté v 16. století rudkou všelijaké průpovídky napsali.“ Tyto nápisy objevil opočenský farář P.J Roštlapil v roce 1863, když se na zámku bílilo a byla seškrábána omítky na schodech z prvního do druhého patra. Některé z nich opsal: „Vino a muzika obveseluje srdce lidská, ale nad to milejší je zákon.“, „Na vojně ne vždycky hojně, při dvoře dvorně, doma výborně.“, „Kdo se slovy a ne srdcem dělá komu přítelem, sluší ho odbyti podobným fortelem.“ A mnoho dalších.⁷⁷

Z inventáře se také dovídáme o hodinové věži, která byla na střeše severního křídla.

Po jeho přečtení však musíme dojít k závěru, že dispozice stavby a rozmístění pokojů, zejména v jihozápadní části, byly v roce 1635 zcela odlišné od dnešní.⁷⁸

6.2 proměna interiérů za panování rodu Colloredů a Colloredo-Mannsfeldů

K výrazným úpravám renesančních interiérů došlo na sklonku 17. století za působení rodu Colloredů. Podnětem k těmto úpravám byl však již zmiňovaný požár zámku v 90. letech. Úpravy se tak týkaly zejména oprav stropů druhého patra, které byly požárem nejvíce

⁷³ DOSTÁL 1935 (pozn.9)187.

⁷⁴ JIRÁK 2002 (pozn. 47) 242.

⁷⁵ DOSTÁL 1935 (pozn.9)187.

⁷⁶ Táflování – obkládání stěn a stropů dřevem; Fládrování – nátěr imitující přírodní dřevo.

⁷⁷ SEDLÁČEK 1994 (pozn. 1) 37-38.

⁷⁸ JIRÁK 2002 (pozn. 47) 242-243.

poničeny. V řadě pokojů byly zřízeny fabionové stropy. Stropy prvního patra získaly štukovou výzdobu s profilovanými vykrajovanými rámci, boltcovými kartušemi, rostlinnými a dalšími motivy. V největším sále severního křídla, kde se dnes nachází zámecká obrazárna, doplnili nástropní štukaturu na rozích šikmo postavené ženské hermy s ovocnými koši na hlavách. Z této doby pochází také kamenné ostění portálů uvnitř zámku.⁷⁹

Veškeré obytné, společenské a reprezentační prostory byly umístěny v prvním a částečně i druhém patře zámku. Na počátku 18. století byla v nároží jihovýchodního křídélka vybudována nová zámecká kaple sv. Anny prostupující z přízemí do prvního patra. Kaple je přístupná z přízemí a také z chodby prvního patra na malou oratoř. Její lehce obdélný prostor člení výrazné koutové pilastry s kompozitními hlavicemi. Shora ji uzavírá placková klenba s oválnou freskou zobrazující korunovaci Panny Marie. Malby v pendentivech pocházejí z 19. století a představují čtyři evangelisty, Matouše, Marka, Lukáše a Jana. Malby evangelistů nejsou příliš kvalitní. Autoři obou maleb jsou neznámí. Obrazy na plátně, umístěné pod římsou nad polosloupky v rozích kaple, zobrazují světce a vznikly pravděpodobně kolem roku 1710. Ani zde nebyla nalezena signatura autora, lze však předpokládat, že šlo o českého malíře, neboť jsou zde zachyceni především čeští světci doplnění dvěma holdujícími anděly. Kaple má tři vitrajová okna. V okně nad oltářem je zobrazena stojící Panna Marie s Ježíškem v náručí a obklopená rostlinným motivem.⁸⁰

Autorství kaple je připisováno Giovanni Battistu Alliprandimu.⁸¹

Prostor kaple zároveň znemožnil přístup na východní spojovací trakt, jehož již nebylo tolik zapotřebí, neboť vedle kaple vzniklo i trojramenné schodiště. Trakt byl tedy odstraněn a nahrazen nižší zdí s brankou.⁸²

V průběhu následujícího století k žádným výrazným změnám, které by se týkaly zámeckých interiérů, nedošlo.

Poslední stavební změny za vlády Colloredů se uskutečnily až ke konci 19. století a především na počátku 20. století, kdy Josef II. Colloredo-Mannsfeld nechává provést celkovou úpravu obytných prostor v prvním a druhém patře, zejména v jižním křídle zámku, a modernizuje sociální zázemí zámku. Nejintenzivněji probíhaly práce v letech 1903 až 1912 za účasti řemeslníků z Anglie, Francie a Vídně.⁸³

⁷⁹ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 105-106.

⁸⁰ http://www.zamek-opocno.cz/cz/exp_kap.html, vyhledáno 25.4. 2009.

⁸¹ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 105.

⁸² Idem 1998, 105.

⁸³ ŽIVOTSKÁ 1992 (pozn.17).

Jednalo se o celkové kompoziční pojednání jednotlivých místností ve stylu třetího baroka⁸⁴, které začínalo od speciálních úprav stěn táflováním, štukaturou či výmalbou, až po instalace kopií jednotlivých kusů mobiliáře, obrazů a dekorativních předmětů, které měly dotvořit historicky věrné podoby daných prostor, přičemž renesanční a barokní prvky starších interiérů byly zachovány, pouze mladší slohová období byla odstraněna. Cílem bylo dosažení podoby skvělého letního sídla, které by ve všem odráželo majetkové a společenské postavení majitele a současně upozorňovalo na rodové tradice i blízký vztah k vládoucí habsburské dynastii.⁸⁵

V prvním patře zámku tak vznikla řada vsutku reprezentativních a společenských prostorů, pohodlné a útulné soukromé pokoje majitele, pokoje pro hosty, obrazárna, knihovna, rytířský a lovecký sál a mnoho dalších pokojů určených k nejrůznějším účelům, jako byl například kuřácký salón v prvním patře jižního křídla nebo v roce 1912 vzniklá herna vybavená vysokým dřevěným obkladem, rozměrným mramorovým krbem s reliéfním erbem rodu Colloredo-Waldsee a trámovým stropem s vysokým fabionem a malbami spřízněných rodů. Štuková výzdoba a zařízení v duchu rokoka reprezentačního salonu, pojedeném jako rodová galerie Colloredo-Mannsfeldů, je charakteristickou ukázkou těchto interiérových změn, ve kterých přežívaly reminiscence na starší slohová období. Myšleno bylo také na hygienu, a proto byla v zámku zřízena nová koupelna. Ve druhém patře se pak nacházely zejména pokoje pro hosty, pouze ve dvou sálech severního křídla byl zřízen Lovecký a Rytířský sál.⁸⁶

O vybavení a zařízení jednotlivých místností se dovídáme z dochovaného inventáře, sepsaného v lednu roku 1910 Marií Hückel a dnes uloženého v Národním archivu v Praze. Inventář je psaný rukopisně a německy. Dochováno je i několik fotografií, pořízených po těchto úpravách..

6.2.1 rodové sbírky Colloredo-Mannsfeldů

Současně s poslední adaptací byly na konci 19. století a v průběhu 20. století na opočenský zámek přemístěny nebo nově instalovány některé rodové sbírky Colloredo-Mannsfeldů. Byly zde umístěny rozsáhlé sbírky obrazů, knih, vojenských a loveckých zbraní,

⁸⁴ Někdy se také hovoří jako o tehdy velmi módním mezinárodním zámeckém stylu, který je směsí baroka, rokoka, anglického a francouzského zámeckého slohu a částečně i renesance, který ale už podle názvu nepřihlížel k místním odlišnostem.

⁸⁵ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 107.

⁸⁶ Idem 1998, 107.

národopisného materiálu či loveckých trofejí, které jsou jednak výsledkem sběratelství posledních majitelů, ale i souhrnem jejich rodového majetku.⁸⁷

Nyní bych se alespoň stručně věnovala jednotlivým sbírkovým kolekcím, které taktéž závažně ovlivnili podobu interiérů ke konci 19. a na počátku 20. století a přiblížila tak jejich původ, vznik a vývoj.

Zámecká obrazárna

Nejvýznamnějším celkem je zajisté zámecká obrazárna. Jejím zakladatelem byl na konci 18. století František Gundakar Colloredo-Mannsfeld, který kolekci obrazů umístil v tereziánském zámku v Döblingu u Vídně. Rudolf Colloredo sbírku nechal v roce 1808 převést do svého pražského paláce v Karlově ulici, kde ji rozšířil ještě o kusy svezené z ostatních zámků a zároveň ji připojil k rodinnému svěrenskému majetku, neboli fideikomisu. Součástí sbírky se staly i obrazy z pozůstalosti salcburského arcibiskupa Jeronýma Colloredo-Mannsfelda. V této době byla sbírka také zpřístupněna veřejnosti. Jejím inspektorem se stal malíř a restaurátor František Hořčíčka, který také v roce 1829 sestavil první katalog obrazárny čítající 485 děl. Po Rudolfově smrti v roce 1843 došlo však k novému rozdělení souboru, kdy obrazy byly rozvezeny na colloredovské zámky, přičemž v Opočně se soustředila největší část.

K znovuoobnovení souboru sbírky dochází až roku 1895, kdy Josef II. Colloredo-Mannsfeld všechny obrazy opět svezl a konečně umístil na opočenském zámku. Při této příležitosti byly také veškeré obrazy důkladně prohlédnuty a zrestaurovány. Správcem obrazárny byl tehdy pověřen vídeňský malíř Hubert Landa, který v roce 1929 pořídil i katalog čítající 471 obrazů. Sbírka byla na Opočně umístěna ve dvou sálech s barokními štukovými stropy v severním křídle prvního patra zámku. Zde byly umístěny téměř všechny základní obrazy sbírky, zbývající obrazy byly rozvěšeny po pokojích a komnatách zámku.⁸⁸

Opočenská sbírka představuje soubor renesančních, ale hlavně barokních obrazů, nakoupených převážně na přelomu 18. a 19. století. Jsou zde plátna z celé Itálie – Benátek, Janova, Mantovy, Bologně, Říma a Neapole. Dále jsou zde obrazy z Francie, několik obrazů z Nizozemí a Rakouska. Rodina Colloredo-Mannsfeld měla zájem převážně o italskou malbu, a to vzhledem ke svému italskému původu a diplomatickým misím vykonávaných v Itálii, zejména v Neapoli. Námětově je sbírka velmi rozmanitá. Obrazy jsou převážně mytologie, alegorie, dále jsou zde obsažena témata biblická, apokryfní a hagiografická, nalezneme tu i

⁸⁷ Ibidem 107-108.

⁸⁸ ŽIVOTSKÁ 1992 (pozn.17).

témata historická. Ve sbírce se nachází i dobové kopie významných mistrů jako např. Caravaggia. Taktéž formátově jsou obrazy velmi různorodé. Jsou zde obrazy od malých bozzet až k velkým historickým plátnům.⁸⁹

V prvním sále, tzv. Malé obrazárny, byly umístěny převážně díla benátské školy z konce 16. století, 17. století, ale i století osmnáctého. K nejcennějším dílům v tomto sále jistě patří obraz florentského malíře Andrey del Sarto, datovaný rokem 1520, a který v českých sbírkách nemá obdoby. Z dalších jmen významných mistrů jmenujme Alessandra Varotari, zvaného Padovanino, Jacopo Giovanni Palma, Pietro della Vecchio, Antonio Zanchi, Leandro da Ponte, zvaný Bassano, Gianbetti Cignarolli, Luca Cambiaso, Battista Dossi, Agostino Massuci, Marco Benefial, Benedetto Lutti. V Malé obrazárně se nachází také dílo Francesca Trevisaniho (1656 – 1746) Zavraždění svatého Václava. Jedná se o obraz, který byl předlohou pro velké plátno na hlavním oltáři kostela v Žamberku a dříve byl tradičně připisován Petru Brandlovi. Jediným severským obrazem v obou opočenských obrazárnách je Zvěstování Panny Marie od Martena de Vos (1531/1532–1603).

V sále tzv. Velké obrazárny jsou pak reprezentována díla neapolské školy. Jsou zde zastoupena jména jako Andrea Vaccaro, Giacomo del Po, Francesco Solimena, Giovanni Ricca, Francesco de Rosa, zvaný Pacceco de Rosa, Paollo de Matteis, Giovanni Battista Salvi, zvaný Sassoferato, Francesco Romanelli, Carlo Dolci, Givan Gioseffo dal Sole, Angelo Maria Costa, či Jan Frans van Bloemen, zvaný Orizzonte.

Jak již bylo řečeno, značná část sbírky je rozvěšena i v zámeckých pokojích. Významným kusem je zejména obraz následovníka Hieronyma Bosche, Dvanáctiletý Kristus v chrámu, umístěný dnes v pánské pracovně. Dendrochronologický průzkum této desky určil stáří obrazu k roku 1545. Druhým obrazem je pak Žerotínský epitaf, deska na dřevě z roku 1575, původně umístěná v zámecké kapli, dnes taktéž v pánské pracovně. Nechal ho namalovat Jan Jetřich ze Žerotína na památku zemřelého syna. Jan Jetřich je tu zobrazen několikrát se svou chotí Barbarou, rozenou z Biberštejna, vdovou po hraběti Trčkově, jako účastník církevních obřadů – sňatku, křtu, kázání, zpovědi a přijímání - v interiéru opočenského kostela. Je to práce domácího malíře ovlivněného německou protestantskou malbou.⁹⁰

⁸⁹ Veronika ZBORANOVÁ: Obrazová sbírka šlechtického rodu Colloredo-Mannsfeld na zámku Opočno se zaměřením na barokní neapolskou malbu (diplomová práce na Masarykově univerzitě v Brně), Brno, 35.

⁹⁰ Idem 36-79.

Zámecká knihovna

Mezi opočenskými sbírkami zaujímá přední místo také zámecká knihovna. O založení knihovny na Opočně můžeme hovořit právě až s příchodem rodu Colloredo.⁹¹ Opočenskou knihovnu tvoří dnes dva velké celky, starší svěřenská knihovna a mladší, která bývá pro svůj původ také označována jako francouzská nebo pařížská. První katalog knihovny byl však pořízen až na počátku 18. století. Které knihy do té doby první majitel Rudolf Colloredo-Wallsee získal nelze bezpečně určit. Podle jeho postavení v císařské armádě se však mohlo jednat převážně o vojenskou literaturu. Jeho majetkem byl i prvotisk *Liber cronicarum* od Hartmana Schedela z roku 1493, kronika světa, v té době velmi oblíbená a vyhledávaná četba.

K intenzivnímu rozšiřování knihovního fondu došlo až na přelomu 17. a 18. století, kdy se majitelem panství stal Jeroným Colloredo-Wallsee a knihovnu začal budovat cílevědomě a je tak označován za jejího zakladatele. Své knihy opatřoval novými bílými vazbami z vepřovice či pergamenu a k jejich označení začal používat exlibris a supralibros. Knihovnu rozšířil zejména o právnické spisy a italské tisky ze 17. století a o česká díla z pozůstalosti českých šlechticů a státních hodnostářů nakoupená na aukcích. Jeronýmova knihovna neobsahovala však jen právnickou literaturu. Vedle některých filosofických a náboženských spisů je tu zastoupena také historie a zeměpis. Těsně po jeho smrti (1726) byl pořízen také první katalog knihovny, který obsahoval na 900 svazků. Jeho syn, Rudolf Josef Colloredo, knihovnu pak dále systematicky rozšiřoval, a to tak, že se necelé dva roky po převzetí správy rodového majetku zámecká knihovna rozrostla o 122 svazků a v roce 1747 čítala svazků 1853. V důsledku osvícenství, které se v 18. století šířilo Evropou, převládal nákup zejména francouzské osvícenské literatury, objevuje se ale také četba zábavná. Byly to hlavně divadelní hry a libreta. Svůj zcela odborný charakter ztratila opočenská knihovna ale až koncem 18. a na počátku 19. století.

Koncem 18. století rozšířil knihovnu František de Paula Gundakar svou sbírkou knih z Wetzlaru, kde zastával funkci prvního císařského komisaře. Měl velkou zálibu ve vědách, historii a umění. Jeho vysoké příjmy mu dovolovaly pořizovat také cenné exempláře. Z katalogu, který nechal vypracovat, víme, že v roce 1793 čítala knihovna už 6000 kusů. O několik let později bylo ale také při celkové inventarizaci zjištěno, že se v této době mnoho knih z opočenské knihovny ztratilo.

⁹¹ První zmínku o knihách na Opočně nacházíme však už v 17. století při konfiskaci majetku Jana Rudolfa Trčky. Inventurní seznam zkonfiskovaného majetku, datovaný 26. ledna 1635, obsahoval pět náboženských knih, z toho dvě bible luterské.

Roku 1812 se ujal správy rodového svěřenství Rudolf Josef Colloredo-Mannsfeld, který ke svěřenské knihovně připojil také svoji sbírku, a to především literaturu právnickou, filosofickou a militaria. Poslední větší množství přírůstků zaznamenala knihovna v 70. letech 19. století, kdy byly do jejích fondů přičleněny některé staré tisky z panských kancelářů.

Na počátku 20. století pak vzniká zásluhou Josefa Colloredo-Mannsfelda tzv. mladší knihovna, označovaná také jako francouzská. Obsahovala kromě moderní odborné i zábavné literatury také mnoho historicky cenných starých tisků, které Josef Colloredo získal na aukcích v zahraničí, především ve Francii a Německu. Byl vášnivý bibliofil. Svůj zájem soustředil na historii a shromažďování literatury týkající se příslušníků jeho rodu. Sám vydal několik historických studií a genealogií svého rodu. Nejvíce se však rozrostla skupina militárií. Knihovnu doplnil také literaturou o zemědělství, lesním hospodářství a lovectví, dále cestopisy z různých zemí světa. Své knihy značil novým exlibris, opět s rodovým znakem.⁹²

Knihovna dnes čítá přes 12 000 knih a je především knihovnou odbornou. Je jedinečným fondem pro studium válečnictví, historie, filosofie, práva a architektury.

Sbírka zbraní

Výsledkem intenzivního sběratelského zájmu Colloredo-Mannsfeldů je také mimořádně velký soubor loveckých a vojenských zbraní. Zbraně se staly předmětem starožitnického a sběratelského zájmu v okamžiku, kdy ztratily své původní určení. V tomto okamžiku začaly zaplňovat stěny reprezentačních místností, komunikačních prostor, případně se shromažďovaly ve zbrojnicích a loveckých sálech. Opočenská sbírka zbraní je jednou z mála v Čechách, která se do dnešní doby dochovala ve své téměř původní podobě tak, jak byla na zámku instalována po roce 1895. Přesný vznik této sbírky však není znám. Odborně pro Colloredy sbírku uspořádal a zinventarizoval Julius Ascheurer z Vídně. V roce 1914 čítala sbírka 768 kusů, v roce 1933 už kusů 1243. Dnes se na zámku nachází na 2200 předmětů, které jsou rozmístěny podle druhů zbraní do Loveckého sálu, Zbrojnice a nově vzniklé Orientální zbrojnice. Vystavené exponáty podávají přehledný vývoj vojenských chladných i palných zbraní, zastoupena jsou významná evropská puškařská centra.⁹³

Celý zámek byl tak v průběhu let zaplněn mnoha sbírkovými a uměleckými předměty, které zde jednotliví majitelé od roku 1636 nashromáždili. Jedni ze záliby o umění, jiní z důvodu reprezentace. Vzhledem k svému obsahu a velikosti přesahují sbírky na zámku

⁹² Jana VACINOVÁ: Zámecká knihovna v Opočně, Hradec Králové, 1971, 15-25.

⁹³ ŽIVOTSKÁ 1992 (pozn.17).

Opočno i rámec Evropy. Rod Colloredo-Mannsfeldů ukázal svými kolekcemi nejen prestiž u vídeňského dvora, ale i svou klasickou vzdělanost, kterou se také přihlásil ke svým starým italským kořenům. Josef II. si byl právem vědom jedinečnosti a významu sbírek na zámku v Opočně, a proto je roku 1922 v určité dny, pokud jeho rodina nepobývala na Opočně, zpřístupnil veřejnosti.⁹⁴

Co se týče literatury věnované opočenským sbírkám, je zde situace mnohem příznivější. Při výjimečných příležitostech byly zpracovány některé fondy zámeckého zařízení, často jen jednotlivé předměty, především však obrazy. Například kniha *Hommage á Bosch*, vydaná nadací Hieronymus věnuje pozornost „Opočenské desce“, stejně jako *Dvanáctiletý Ježíš v chrámu* autorek J. Vackové a O. Kotkové. Celé sbírce obrazů se pak věnovali A. Matějček – Zámecká galerie v Opočně, nebo J. Neumann – Zámecká obrazárna v Opočně. Knihovnou se pak zaobírá J. Vacinová (pozn. 90). Jednotlivými sbírkami se ve své práci zabývá i J. Životská (pozn. 17).

Rod Colloredo-Mannsfeldů byl i posledním šlechtickým majitelem zámku, a to až do roku 1942, kdy jim byl zámek Německou říší zkonfiskován.

⁹⁴ MUSIL, SVOBODA 1998 (pozn. 7) 108.

7. Zámek v majetku státu

7.1 situace po válce a v 2. polovině 20. století

V květnu 1945 přešla konfiskačními dekrety prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. a 108/1945 Sb. většina našich hradů a zámků do vlastnictví Československé republiky. Obrovský komplex státem převzatého majetku zahrnoval tak nesmírné hodnoty umělecké a kulturně-historické. 16. května 1946 došlo k přijetí zákona, jímž byly významné stavební památky prohlášeny za národní kulturní majetek, a už 1. května téhož roku bylo prvních 47 hradů a zámků zařazeno do kategorie objektů, určených ke zpřístupnění veřejnosti. Ústředním orgánem pro správu národního kulturního majetku byla Národní kulturní komise (NKK), zřízená při ministerstvu školství a osvěty, které náležela veškerá správa a rozhodování o využití tohoto umělecky, historicky a vědecky cenného nemovitého i movitého kulturního majetku převedeného na stát. Národní kulturní komise, jejíž předsedou se stal památkář a historik umění Zdeněk Wirth, zahájila svou činnost 1. února 1947.⁹⁵

Do kompetence NKK spadaly zároveň pozemky, mající charakter přírodní rezervace, či archeologické lokality. Zvláštní pozornost však byla věnována stavebním památkám, jaké představovaly hrady a zámky, tvrze, zříceniny, městské paláce, letohrádky, ale i vily nebo obytné domy a s nimi spjaté pozemky památkového významu – zahrady, parky či obory. Úkolem NKK bylo vytipování zvláště významných objektů a posléze jejich kategorizace. Hrady a zámky tzv. I. kategorie spadaly do správy orgánů státní památkové péče a byla jim věnována trvalá památková péče a ochrana.

Alespoň namátkově jmenujme z dlouhé řady objektů této kategorie některé nejvýznamnější stavby. Z raně a vrcholně gotických hradů byly do I. kategorie zařazeny například Křivoklát, Karlštejn, Kost, z pozdně gotických nebo v pozdní gotice přestavěných hradů Pernštejn, Švihov, z renesančních zámků Litomyšl, Velké Losiny, Telč, honosné barokní zámky zastupuje například zámek v Rychnově nad Kněžnou, Valticích či Buchlovicích. Za národní kulturní majetek byly prohlášeny rokokové zámky a zámečky Jemniště, Veltrusy, Vizovice, klasicistní a empírové zámky Kačina, Kozel, Dačice. Celý soubor pak uzavíraly romantické zámky, zejména novogotické Hluboká nad Vltavou, Sychrov, Žleby či Lednice. Kromě objektů, které jsou výtvoři určitého slohového období, sem patří i ty, jejichž vzhled byl po staletí modelován přestavbami a úpravami, jako je například Jindřichův Hradec, Český Krumlov, Frýdlant.

⁹⁵ Marie MŽYKOVÁ: Navracené poklady – Restitutio in integrum (kat. výst.), Praha 1994, 13.

Záchranu neméně hodnotných objektů, které však nespádaly do správy památkových orgánů, umožnily Směrnice pro památkovou údržbu z roku 1952 a to tak, že vytvořily druhou skupinu tzv. objektů II. kategorie. Tyto památky měly obdržet pouze jednorázový státní příspěvek na obnovu a údržbu. Další zodpovědnost za jejich stav už přebíral vlastník.⁹⁶ Mezi objekty I. a II. kategorie patřily především hrady, zámky, zříceniny, tvrze a bývalé kláštery.⁹⁷

Památky prohlášené za národní kulturní majetek nesměly být tedy podle rozhodnutí NKK využity jinak než ke kulturním účelům. Přesto docházelo k řadě povolovaných výjimek, kdy objekty sloužily například pro dočasné vojenské nebo hospodářské účely, pro plnění sociálních a zdravotních služeb, v některých případech zde našly umístění školy, výzkumné ústavy, archivy či depozitáře muzeí a knihoven, ale i sklady, výroby a továrny. Velký počet drobnějších a méně hodnotných zámků sloužilo částečně nebo zcela účelům bytovým. Z důvodu praktických potřeb byly pak mnohdy tyto objekty výrazných uměleckých kvalit degradovány vestavbami a přestavbami či nevhodným provozem, porušujícím minimálně vnitřní interiéry, jednak dekorativní výzdobu, nástěnné malby apod.

Závažnou se stala také situace státem zabraného movitého kulturního majetku, který bylo třeba vyklidit z těchto objektů. Předměty byly tedy sváženy do centrálně, bezpečnostně nezajištěných depozitářů. A právě v této oblasti docházelo k bezpříkladným a nenapravitelným škodám. K úbytku mobiliáře, a to válečnými likvidacemi, odvozy do zahraničí, či zničením a rozchvácením velkého množství předmětů došlo již za války, škody způsobené při rozvozech po celé republice byly však nevyčíslitelné. Mobiliář byl převážen do nehlídaných skladů a depozitářů, kde byl sice zpočátku ukládán podle místa původu, odtud však byly cenné sbírkové předměty převáženy k vytvoření nových zámeckých instalací, ale i k vybavení státních institucí a nejrůznějších podniků.⁹⁸

Všechny úkoly, které si ale NKK stanovila, a které při práci vyvstávaly, však splněny nebyly, neboť byla už koncem roku 1951 vládním nařízením 112/1951 Sb. zrušena a správa státního kulturního majetku přenesena na tehdejší ministerstvo školství, věd a umění. Zároveň s NKK byl zrušen i dosavadní Státní památkový úřad v Praze a nahrazen ústavem, už tehdy se studijním zaměřením.

V roce 1953 byla však zřízena centrální Státní památková správa (SPS), v níž byly soustředěny všechny úkoly památkové péče v Čechách a tedy také celá agenda státních hradů

⁹⁶ Do konce dubna 1953 bylo NKK a nástupními orgány začleněno do I. kategorie 113 a do roku 1959 celkem 131 staveb. Objektů II. kategorie bylo původně určeno 190, po dalších licitacích pak celkem 182 staveb.

⁹⁷ S ohledem na rozlohu se naše země řadí počtem architektonických památek tohoto druhu po Anglii na nejpřednější místo na světě. Jen šlechtických sídel uvedeného druhu je zaznamenáno 2032.

⁹⁸ MŽYKOVÁ 1994 (pozn. 95) 14-15.

Josef HOBZEK, Oldřich J. BLAŽÍČEK, Jiří HILMERA: Státní hrady a zámky v úkolech památkové péče, in: Zprávy památkové péče XX, 1960, 68.

a zámků. SPS spravovala centrálně všechny objekty a z jejího rozhodnutí začaly vznikat soupisy předmětů vedených v inventárních, tzv. černých knihách, existujících ve více exemplářích.⁹⁹ Do těchto knih, tzv. kmenových a sozových, byly pak v příštích letech zaznamenávány i přesuny, odprodeje či ztráty mobiliáře. Tyto materiály shrnující většinou i finanční ocenění předmětů a zůstávají tak nejvýmluvnějším dokumentem o přístupu socialistického státu ke kulturnímu dědictví, jež se do počátku 50. let vůbec dochovalo. Zásluhou SPS došlo také ještě k vydání dlouho připravovaného zákona č. 22/1958 Sb. o kulturních památkách a který shrnul tehdejší památkářské představy.

Zásadní změna v památkové péči nastala ale až po roce 1958, kdy v rámci decentralizačních opatření přešla památková péče a správa státních hradů a zámků a zároveň organizace jejich instalací na krajská střediska. Státnímu ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze, zřízenému při ministerstvu kultury, připadla přitom pouze metodická iniciativa a sledování situace. Zatímco byly od roku 1960 celé objekty převáděny do správy okresních národních výborů, vznikla pro centrální řešení odborných otázek na tomto poli roku 1958 tzv. Koordinační komise pro kulturní využití státních hradů a zámků, která se věnovala hlavně vyřízení veškerého movitého materiálu na zámcích.¹⁰⁰ Od roku 1958 probíhalo tak na zámcích třídění mobiliáře, vycházející z dobových hodnotových kritérií. Úkolem bylo vytipování takového počtu předmětů, jenž by naplnil kapacitu zpřístupněných hradů, zámků, případně i bývalých klášterů tak, aby nemuselo docházet k vytváření depozitářů.¹⁰¹

Z hlediska finanční politiky se socialistický stát choval střídavě velkoryse. Velké prostředky byly vynakládány na renovaci některých sídel nebo jejich částí, značné investice byly vkládány na restaurování některých složek mobiliáře. Hlavním cílem stále zůstávalo, aby „se hrady a zámky I. kategorie, a to jak pro svou vysokou památkovou hodnotu, tak pro svou mimořádnou a stoupající publicitu, staly vzornými ukázkami naší památkové péče.“¹⁰²

Události roku 1989 však zastihly památkovou péči „ve stavu přechodného nihilismu i dílčích optimistických vzletů.“ Náklady na obnovu a provoz hradů a zámků zařazených v síti objektů určených ke zpřístupnění veřejnosti socialistický stát nezvládal. Restituce některých hradů a zámků byly jedním z možných řešení problému nově organizovaného státu, kterým

⁹⁹ Černé knihy byly vydány pro objekt, příslušný památkový ústav a pro Archiv ministerstva školství a osvěty, později Ministerstva kultury.

¹⁰⁰ Koordinační komise byla složena z předních a zodpovědných odborníků Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody, Národní galerie, národního muzea a Uměleckoprůmyslového muzea. Její předseda, Dr. V. Novotný, později ředitel Národní galerie a dále pak Státního ústavu památkové péče, stanovil organizační rozvrh práce, která měla trvat zhruba tři roky. Kromě závěrečných protokolů o výsledcích vyřízení mobiliáře však další písemné doklady o postupu a záměrech práce neexistují. Lze vycházet pouze ze svědectví samotných účastníků.

¹⁰¹ MŽYKOVÁ 1994 (pozn. 95) 15.

Oldřich J. BLAŽÍČEK: Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů, Ústí nad Labem 1983, 9-11.

¹⁰² HOBZEK, BLAŽÍČEK, HILMERA 1960 (pozn. 98) 72.

byla péče o kulturní dědictví národa, a to v situaci, kdy nehospodárnost a nezodpovědnost posledních čtyřiceti let přivodila v této oblasti značné ekonomické i jiné potíže. Restitučními zákony v zásadě mohlo dojít k vrácení věcí na původní místa, obnovení práv a pořádku.¹⁰³ Idea restitucí, tedy jako obnova, znovuvzkříšení je však možná, jsou-li vhodné okolnosti. Jejich výsledky však ukáže čas.¹⁰⁴

7.2 proměny zámeckých interiérů

Když bylo po válce třeba co nejrychleji vybrané objekty I. kategorie otevřít veřejnosti, nastal přirozeně problém s jejich prostorovým využitím a zejména s jejich instalací. Často nezbylo nic jiného než vyjít z dochovaného stavu místností, který mohl být jen mírně upraven. Pro veřejnost byly pak většinou zpřístupněny pouze reprezentační, někdy i vybrané obytné prostory zámku. Tyto místnosti bylo přesto nutné zbavit alespoň jakéhosi charakteru *nových bezvýznamných bytů*, to znamenalo odstranit nové bezcenné úpravy a nehodnotné vybavení. V mnoha zámcích se však nacházela i významná umělecká díla a cenný mobiliář. Už tehdy vznikl proto první přehledný elaborát, který objekty třídil podle hodnoty a stavu vnitřků a vybavení a plánoval instalační akce. Kromě závěrečných protokolů o výsledcích vyřízení mobiliáře další písemné doklady o postupu a záměrech práce neexistují. Hlavním pokynem však bylo: „*Zbavit se balastu.*“, tedy likvidace či odsun určitého druhu mobiliáře, jímž bylo především umění 19. století, z něj pak hlavně portréty a náboženská témata. Při tom však byly často odstraněny např. s novými podobiznami majitelů i staré cenné portréty, ale také i malby galerijní hodnoty.¹⁰⁵ To je třeba přičíst nejen spěchu, ale zároveň nedostatku znalostí a pochopení. Tato skutečnost přezívala v průběhu 50. a dokonce i 60. let.

Vyčleněn byl ale i jiný druh předmětů. Jednak to byly předměty nejvyšších uměleckých kvalit, směřovaných do centrálních odborných institucí, ale i předměty, u kterých byla podle soudobých kritérií postrádána vyšší kvalita.¹⁰⁶ Pro využití tohoto zámeckého mobiliáře byl v roce 1961 centrálním památkovým ústavem i regionálními středisky vypracován Generální instalační plán jako závazná směrnice pro instalování. Podle teoretického a ideového zdůvodnění rozpracovaného především O. J. Blažíčkem měla být v první řadě respektována

¹⁰³ Na základě přijatých restitučních zákonů bylo do poloviny roku 1993 vzneseno celkem 173 žádostí, vztahujících se k hradům a zámkům. Ze zámků přešly zpět do soukromého vlastnictví např. Boskovice, Častolovice, Chlumeck nad Cidlinou, Mělník, Kačerov, Nelahozeves, Rychnov nad Kněžnou a další.

¹⁰⁴ MŽYKOVÁ 1994 (pozn. 95) 17-18.

¹⁰⁵ Původní instalace zůstaly zachovány jen u nejvýznamnějších sídel typu Hluboké nad Vltavou či Českého Krumlova. Téměř nedotčnuty zůstaly jen výjimečné objekty, jež představuje např. zámek Lužany, zbudovaný architektem Josefem Hlávku.

¹⁰⁶ Při návrzích na odsun či odprodej mobiliáře bylo stanoveno v této posloupnosti i jeho využití: 1) pro předsednictvo vlády, 2) pro muzea a galerie, 3) k odprodeji n.p. Antikva, 4) k volnému odprodeji.

architektura, její individuální ráz, funkce prostor, historické souvislosti a uplatnění souborů památkového mobiliáře a sbírek, a to vždy za pomoci archivního průzkumu.¹⁰⁷

Zatímco na některých zámcích byly zpřístupněny interiéry tak jak byly převzaty, přistoupilo se v některých objektech k novým instalacím. Otázkou proto bylo, jakým způsobem měly být nové instalace zaměřeny a jaké možnosti a druhy řešení se tu naskýtaly. Od 50. let tak vznikala řada návrhů zámeckých instalací. Zřízením Státní památkové správy roku 1953 byla nahrazena práce jednotlivců pravidelnou činností celého, stále lépe vybavovaného oddělení. Tak oživila instalační činnost. Dosavadní drobné úpravy stávajícího stavu byly postupně nahrazovány plánovanou činností prováděnou v letech 1954-1957, založenou na základě odborných průzkumů zámeckých mobiliářů a tzv. svozů a vytváření odborných soupisů určených k badatelským cílům. Z těchto činností vycházelo také nové pojetí instalační práce, které shrnovalo dosavadní praxi. V roce 1955 vznikl z dosavadních poznatků opět shrnující instalační plán, plán kulturního využití, sestavený z různých hledisek. Když však SPS poté plně přistoupila k teoretické a praktické přípravě expozic, došlo k jejímu zrušení. Organizace instalací přešla tak na krajská střediska, která však nebyla v tomto směru připravena a personálně vybavena.

Podle návrhu ministerstva kultury z roku 1958 měla být správa mobiliáře a úkoly instalací přeneseny na tehdejší zájmová seskupení, později na srostlici Národní galerie a Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Tato instituce měla sestavit nový instalační plán a okamžitě přistoupit k jeho realizaci. Oba ústavy však viděly zámecké mobiliáře ze svých pozic a instalace mohly připravovat jen jako expozice muzejní či galerijní.

Ke konci 50. let probíhaly na zámcích práce již zmíněné Koordinační komise. Ani její práce však nebyla provedena do důsledků, především v tom, že na ni nenavázala konzervace a restaurace všeho vybraného materiálu, aby jej mohlo být využito pro budoucí instalační práce. Když se nakonec její práce zastavily, měly se ujmout instalací okresní dobrovolní pracovníci, vybavení k tomu však podstatně méně než krajská střediska. Instalační práce se tak na několik let zcela zastavily. Nakonec se však úkol instalací vrátil na krajská střediska.¹⁰⁸

Přestože se vždy při vytváření expozic jednalo o uspořádání předmětů v jednotlivých místnostech jak mezi sebou tak i vzhledem k architektuře prostoru, bylo důležité mít neustále na mysli, k čemu má daná expozice sloužit. Cílem bylo vytvořit působivý interiér, zároveň výrazně upozornit na vysoké kvality vystavovaných předmětů. Proto bylo užíváno i instalačních praktik, známých i z jiných druhů expozic, jako například z muzejnictví nebo z metod výstavnictví. Vedle interiérové či památkové instalace, a vedle náznakové instalace,

¹⁰⁷ MŽYKOVÁ 1994 (pozn. 95) 15-16.

¹⁰⁸ BLAŽÍČEK 1983 (pozn. 101) 9-12.

která je spíše jen druhem interiérového pojetí pracujícím pouze s náznakem funkce, vznikla prezentace interiéru muzejní. Zde se originální exponát dokonale uplatňuje v uměle vytvořeném neutrálním prostředí, které k větší názornosti a pochopení souvislostí dovoluje i doplnění různou dokumentací. Exponát se tu především vysvětluje.

Další typem, který je ale spíše variantou muzejní instalace, je prezentace galerijní. Zde v podobně upraveném prostoru a opět bez vztahu k prostředí hraje hlavní úlohu naopak estetická hodnota děl, která jsou uspořádána podle druhů, škol, námětů, období vývoje apod. Exponát zde představuje svou uměleckou kvalitu. Galerijní instalace nepočítá s žádnou dokumentací, ale naopak vyžaduje dokonalé osvětlení i jistou izolaci, neboť nesrůstá s prostorem. Galerijní a muzejní instalace se uplatňuje především tam, kde na zámku chybí mobiliář, nebo kde prostory byly obnoveny tak, že se zde historická interiérová instalace nemá čeho zachytit. Častým důvodem pro umístění muzejních sbírek na hradech a zámcích byl však především také rychlý nárůst těchto sbírek a nedostatek prostoru v muzejních budovách pro jejich uložení.

Dalším typem je také instalace smíšeného typu, tzv. expozice tematická. Někdy je tato expozice vložena nebo připojena k expozici interiérové, jindy naplňuje celý objekt.¹⁰⁹

Tato pojetí se však nejevila jako účelná a vhodná, neboť památkové objekty nejsou mrtvým organismem ani účelovou budovou a tyto počiny zároveň nebyly v souladu s cíly a smyslem památkové péče vůbec.

Počátkem 60. let bylo pod Blažičkovým vedením nebo jím samotným vytvořeno pak několik nových instalací. Vznikaly svého druhu muzea vynikající, v Evropě ojedinělé skladby mobiliáře, označované jako vývojové instalace. Šlo vesměs ale právě o muzejní pojetí expozice dokládající pouze představu o možném zařízení interiérů pravidelně, od renesance do první třetiny 19. století. Interiéry byly vymalovány bílým nátěrem, na němž dobře vyniká muzejní nebo galerijní exponát. Do těchto instalací byly zařazovány předměty pocházející z různých, instalovaných či jiných objektů, stejně tak jako předměty z církevních záborů nebo osobních konfiskátů.¹¹⁰

Naopak interiérové instalační pojetí vychází z objektu, váže se k jeho architektuře a zdůrazňuje funkci prostorů. Každá instalace v prostoru je v zásadě interiérová, zde je však kladen zvláštní důraz na spojení vnitřku a jeho náplní. Předměty a zařízení, které vznikly kdysi pro takové prostory a takové funkce, a které v tomto prostředí přicházejí ke svému uplatnění, doplňují a dokreslují dobový a slohový výraz těchto místností.

¹⁰⁹ Idem 1983 14-15, 20.

¹¹⁰ MŽYKOVÁ 1994 (pozn. 95) 17.

Typ památkové interiérové prezentace se jevil jako nejvíce vhodný pro hrady a zámky. Důvodem pro tuto instalační formu byl ostatně stav dochovaných vnitřků zámků, velká řada historických interiérů, které přečkaly v původní podobě, a to jak v malířské, štukové, truhlářské pevné i mobilní dekoraci a vybavení. Jsou to především sály, salonky, jídelny, knihovny, které bylo třeba chránit proti každé nepromyšlené úpravě, která by je chtěla znehodnotit panely či vitrínami, sokly, nápisy apod. Bylo třeba tyto místnosti rekonstruovat v původním stavu a to na základě kritického posouzení na místě a ze všech dostupných informací.

Zámecké prostory jsou svým původním určením interiéry určené k obývání a také mobiliář určený k instalaci má charakter vnitřního zařízení. Proto bylo samozřejmostí, že nová instalace musí mít interiérový charakter. Základním požadavkem této instalační koncepce byl historický průzkum objektu, historie rodů a událostí s ním spjatých, funkce jednotlivých prostorů a pokud možno i jejich původního vybavení. Nové uspořádání nemělo být jen aranžováním mobiliáře a zaplněním zámeckých prostor, ale pokusem o rekonstrukci původního stavu nebo i některých pozdějších závažných proměn objektu, a to i tehdy, když bylo nutno zámky zpřístupnit veřejnosti. Kulturní využití zámků mělo sledovat určitý cíl a program. Bylo tedy třeba nejen znalosti literatury, ale i průzkum archivních fondů, plánů a starých inventářů a veškeré dochované dokumentace. Nezbytná je tu i dobrá znalost mobilního materiálu, který je k instalaci k dispozici. Jde o funkci každého předmětu, aby v rekonstruovaném prostoru zaujal vhodné místo, uplatnil se v situaci a v takovém funkčním kontextu, pro který vznikl. To vše bylo přípravou k sestavení dobrého instalačního plánu.¹¹¹

Na druhé straně nepůsobila památková interiérová instalace zpočátku příliš racionálně. Nevysvětlovala a neusilovala o trvalost poznatků a vjemů. Návštěvník neodcházel s poznatky a zážitky týkajícími se základních otázek architektury, sochařství, malířství a uměleckého řemesla. To bylo vnímáno jen z části, důležitá byla *pompa*, ohromit honosným nábytkem, nádherou postelí s nebesy, pýchou ne vždy cenných rodových portrétů či různými kuriozitami. Hlavním problémem byla také dosavadní malá míra znalostí a vztahů k historii i umění.¹¹²

Mnoho místností na zámcích ale také veřejnosti přístupny nebyly. Ve většině případech sloužily tyto prostory jako depozitáře pro uložení místního mobiliáře a také sozů, tj. mobiliáře z jiných objektů mimo kulturní využití, či jako depozitáře muzeí pro uložení svých fondů. Někdy byly nepřístupné prostory zámku využity pro kulturní účely a k různým

¹¹¹ BLAŽÍČEK 1983, (pozn. 101) 14-18.

¹¹² Blahoslav ČERNÝ: Muzejní expozice v památkových objektech?, in: Muzejní a vlastivědná práce IV., 1963, 196-197.

společenským akcím, jako je například pořádání koncertů a výstav, nebo přebudovány na soukromé byty zaměstnanců zámku.

V průběhu 70. a 80. let šlo při vytváření instalací zámků o proces vesměs teoretický. Snahám spojit mobiliář s původním historickým prostředím bránily vládní úkoly, spočívající v evidenci mobiliáře, jehož přemísťování bylo z rozhodnutí ministerstva kultury zastaveno. Obnovy historických interiérů s původní, archivně doloženou sestavou zjištěných předmětů nebyly ministerstvem povoleny s poukazem na precedentčnost takového postupu, jenž by mohl vést k masivnímu návratu sozů na původní místa.

Vytváření například vývojových či stylových instalací však bráněno nebylo, naopak byly podporovány s mimořádným finančním přispěním. Na restaurování některých souborů mobiliáře byly vynakládány mnohdy značné investice. Přesto byl v této době efekt památkové péče, na rozdíl od oblasti muzejní a galerijní, značně katastrofální. Pro péči o mobiliář nebyly dobré podmínky finanční, prostorové ani odborné. Hrady a zámky byly přeplněny tři čtvrtě milionem kulturního mobiliáře. Mnoho z něj bylo sice v těchto letech nákladně restaurováno na vysoké úrovni, stejně tolik však podlehlo plísním, hnilobě až do stavu málo identifikovatelných torz, vytrhovaných tak k likvidaci.

Od roku 1989 dochází v rámci restitučních zákonů k vrácení mobiliářů jak z památkových objektů, tak i z muzeí a galerií, což však výrazně proměňuje charakter a úroveň státních sbírek. Alarmující jsou také případy rozprodávání částí uměleckých sbírek i objektů vrácených v restituci, především ze strany dědiců občanského původu. To bohužel zamezuje tak budování staronových zámeckých instalací s využitím původního mobiliáře, vráceného v restitucích. Mnohem příznivější jsou však výsledky ve stavebních obnovách některých sídel.¹¹³

7.3 Státní zámek Opočno

Středem pozornosti naší památkové péče byly především hrady a zámky tzv. I. kategorie, tedy výběr nejvýznamnějších staveb svého druhu, které jsou dnes čelnými doklady architektonického vývoje a slohových proměn, zároveň svědky národních dějin, v nejednom případě i dějin evropských. Většina z nich obsahuje i památkově hodnotné zařízení a cenné sbírky. Právem byl do této kategorie národního kulturního dědictví zařazen i dnes Státní zámek v Opočně, tudíž jeho využití mělo být zcela ke kulturním účelům.

¹¹³ MŽYKOVÁ 1994 (pozn. 95) 17-18.

Základními prameny, odkud jsou veškeré informace v této kapitole čerpány, jsou fondy Státního ústředního archivu v Praze, kde jsou uloženy jednotliviny v řadě fondů od desek zemských po fondy památkového úřadu rakouského a Státní památkové správy. Jsou zde uloženy různé dokumenty a zápisy NKK a SPS týkající se správy a inventarizace zámku, účty, smlouvy. Dále z dokumentací poskytnutých Národním památkovým ústavem – ústředním odborným pracovištěm v Josefově a Národním památkovým ústavem v Praze.

Rozsáhlý fond se nachází také v Oblastním archivu v Zámrsku. Zde je uloženo množství pramenů týkajících se různých plánů, spisů či účtů především dřívějších období, v časovém rozmezí od poloviny 16. století až do roku 1949. Tento fond však není ještě zcela zpracován a není přístupný. Přístupný je velký počet dochovaných inventárních knih.

Po roce 1945, kdy se vlastníkem zámku stal Československý stát, nebyla provedena nová instalace interiérů, zámek tedy zůstal v takovém stavu, jak jej opustili Colloredo-Mannsfeldové. Mobiliář zámku tvořil převážně nábytek a předměty novějšího data a nižší úrovně, pocházející z rodového majetku či získaný na starožitnickém obchodu z druhé poloviny 19. a 20. století. Jednalo se převážně o zařízení ve stylu historických slohů od renesance po empír. Mimo inventář zámeckých pokojů, zachycený soupisem v roce 1946 a čítající na 7582 čísel¹¹⁴, obsahoval zámek dále v pěti místnostech v přízemí jižního a severního křídla patrimoniální a rodinný archiv a cenné rodinné sbírky zmiňované již v předcházejících kapitolách. Odbornou péčí nad knihovními fondy převzala knihovna Národního muzea v Praze.

Nutno však podotknout, že ani opočenský zámek nezůstal za doby okupace nacisty nedotčen a několik cenných kusů mobiliáře bylo v průběhu okupace vyvezeno na zámek Dobříš, Vídně či Pražský hrad. Dočasně bylo na zámku v Dobříši i uloženo cenné stolní stříbro. V roce 1944 bylo z rozkazů německých okupantů do uměleckohistorického muzea ve Vídni jako zápůjčka německé říše odvezeno 14 knih literatury o řádu Zlatého rouna od 16. do 20. století pocházející ze zámecké knihovny, dále 8 standart, 2 jezdecké trubky a 5 kusů zbraní a zbrojí z Rytířského sálu, které měly být dle zprávy tehdejšího správce zámku zachyceny kdesi v americkém pásmu a vráceny do Prahy a uloženy ve Vojenském muzeu.

Dnem 1. května 1947 převzala zámek a jeho mobiliář do své správy a kulturního využití NKK. I na zámku v Opočně byly však přístupny veřejnosti pouze obytné a reprezentativní místnosti v prvním patře a ostatní prostory zámku byly pak využity k různým účelům. V roce 1948 byly pro Státní archiv zemědělský propůjčeny čtyři místnosti v přízemí jižního křídla od

¹¹⁴ Dnes uložený v Oblastním archivu v Zámrsku.

afrického sálu ke kuchyni, včetně kuchyně. Deset plně zařízených hostinských pokojů ve druhém patře zámku bylo prozatímně využíváno po ubytování badatelů a úředníků NKK.

V roce 1950 byl vypracován soupisovou komisí Národního památkového fondu v Praze soupis inventáře, čítající tehdy 7582 inventárních položek.

Ve stejném roce bylo propůjčeno několik kusů mobiliáře z opočenského zámku pro instalaci pokojů prvního patra zámku v Ratibořicích. Jednalo se především o nábytek v empírovém stylu: postel s nebesy, noční stolek, čalouněné židle a křesla s dobovým potahem, toaletní stolek s mramorovou deskou a kyvadlovým zrcadlem, pohovka s květovaným potahem, rohová skříňka, empírová skříň se zrcadlem, rohová skříň s mramorovou deskou a dřevěný zlacený lustr. Na zámek v Opočně bylo naopak ve sběrně NKK uloženo mnoho Komisí vytříděných kusů mobiliáře a předmětů uměleckého řemesla z konfiskovaných zámků v Žamberku, Kvasínách a Letohradu.

V roce 1953 byl soupisovou komisí SPS v Praze zpracován soupis zámeckého inventáře, čítající 11 362 inventárních čísel obsažených dnes ve třech vázaných knihách. Soupis inventáře svozů pak čítal 879 položek, z toho 5 ze zámku v Kvasínách, 248 ze zámku Letohrad a 626 ze zámku v Žamberku. Revize tohoto soupisu, jako i svozů ze zámků proběhla pak následně roku 1956, která však zjistila, že soupis byl proveden nezodpovědně a s nepřesným popisem a označením inventárními čísly.

V téže roce bylo do opočenské knihovny převezeno na 900 svazků knih ze zámku v Dobříši, kde se v té době ze zámku budovalo pracovní a rekreační středisko Svazu československých spisovatelů a tamější knihovna byla zrušena. Literatura týkající se Colloredo-Mannsfeldů byla umístěna do samostatného depozitáře, takže došlo k soustředění veškerých děl pojednávajících o tomto rodu na jednom místě.¹¹⁵

Od roku 1959 probíhaly na zámku pracovníky Národní galerie inventarizační práce zámeckého mobiliáře. Přitom byl podán návrh na jeho reinstalaci, a to zejména vyřazením nehodnotného mobiliáře a jeho nahrazením nábytkem lepší kvality, dále rozmístit obrazárnu v prvním patře zámku a využít řadu místností v patře druhém, a to interiérovou instalací nebo rozmístěním zbrojnice po těchto místnostech.

V roce 1960 přešla správa zámku pod Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Pardubicích (KSSPPOP) a zámek byl trvale otevřen veřejnosti. Zároveň probíhaly jeho pracovníky na zámku průzkumy pro vypracování libreta pro novou instalaci. Nejprve však musela být provedena inventura zámeckého mobiliáře a svozů, ke které však jako podklad byly k dispozici pouze soupisové knihy z roku 1953.

¹¹⁵ VACINOVÁ 1971 (pozn. 92) 25.

K významné a nejrozsáhlejší reinstalaci interiérů došlo však až v 70. letech, a to v souladu s komplexním návrhem dlouhodobého plánu instalací a reinstalací státních hradů a zámků, kdy bylo třeba neodkladně zahájit práce i na přípravě a postupné realizaci reinstalace zámeckých prostor na zámku v Opočně. V roce 1973 byl proto L. Machytkou pod vedením KSSPPOP vypracován ideový návrh na tuto komplexní reinstalaci interiérů. Naléhavost tohoto úkolu byla dána především vysokou návštěvností objektu a nízkou úrovní jeho instalace, v níž v podstatě přežíval stav z doby posledních šlechtických majitelů, a který se kvalitativně ještě zhoršil zavlečením části hodnotného mobiliáře nacistickými okupanty. Bylo také shledáno, že po stránce instalace neplní zámek své poslání jako kulturně politické centrum, a to z několika důvodů. Jednak pro zastaralý způsob instalace, která snižuje estetické působení i velmi cenných předmětů, pro velké množství umělecky nekvalitních exponátů, pro nedostatek vhodné vstupní síně a úvodní historickou expozici, špatný stav některých instalovaných místností a v neposlední řadě ve výběru a seskupení mobiliáře i v určitém náznaku jednotlivých místností přetrvávají ve velké míře reminiscence na bývalé šlechtické majitele.¹¹⁶

Plánovaná reinstalace měla bez přerušení provozu zámku postupovat v několika po sobě jdoucích i současných etapách a částech. Hlavními úkoly bylo přebudování expozic a instalací podle zásad umělecké, historické a etnografické hodnoty exponátů, a to v Africké síni, instalovaných pokojích, obrazárně, historické knihovně, lovecké síni a zbrojnici.

Podle těchto zásad byl současně s přípravami a realizací stavebních a architektonických úprav vypracován scénář instalace. První etapou bylo ale vybudování vstupní historické expozice, včetně čekárny a místnosti pro průvodcovský výklad, umístěné ve třech síních v přízemí severovýchodního nároží zámku, a kde měl být v přehledu podán historický obraz vývoje zámku a panství od nejstarších dob až po současnost, sledovat úlohu opočenské šlechty, zejména v období od 17. do 20. století, historický význam selských bouří a povstání v 17. a 18. století a především péči státu o kulturní památky.

Pro tzv. Africkou síň měl být proveden ve spolupráci s Náprstkovým muzeem v Praze výběr nejhodnotnějších exponátů. Barokní kaple sousedící s Africkou síní měla být z prohlídkové trasy vyloučena. Pro interiérovou instalaci místností v prvním patře měl být vypracován po podrobném průzkumu a zhodnocení jednotlivých kusů mobiliáře v instalaci i depozitáři elaborát pro nové rozmístění mobiliáře. Součástí těchto podkladů však nebyly uměleckoprůmyslové předměty jako keramika a sklo a také obrazy, jejichž fond měl být

¹¹⁶ Podle názoru některých muzejních pracovníků mohl současný stav zůstat z větší části zachován jako doklad historismu, který přežíval v kruzích šlechty až do 20. století. Ze zkušeností získaných stykem s návštěvníky se však ukázalo, že většina nebyla schopna takto chápat pseudoslohový mobiliář.

zpracován ve spolupráci s Národní galerií v Praze, která měla provést jeho uměleckohistorický průzkum a zároveň restaurátorský průzkum nejvýznamnějších obrazů. Tato práce následně vyústila ve vědecký katalog sbírky.

Dalším úkolem bylo vyřešit otázku výběru a rozmístění nejhodnotnějších obrazů v obou sálech obrazárny, včetně úprav interiérů, a v interiérové instalaci prvního patra. Některé obrazy, které však byly součástí historického celku zámecké obrazárny se v té době nacházely na zámku v Dobříši a ve sbírkách Pražského hradu, a proto byl učiněn pokus o jejich navrácení. Další část zámecké reinstalace měla probíhat v historické knihovně, kde měly být restaurovány poškozené vazby knih a reinstalován doplňkový nábytek knihovny. Poslední etapou pak měly být se spoluprácí s Vojenským muzeem odborně zhodnoceny, roztrženy, zakonzervovány a nově instalovány exponáty v Lovecké síni a Zbrojnici, a to se zřetelem na zvýšenou bezpečnost a současné zásady instalace exponátů tohoto druhu.

Při reinstalaci mělo být především dbáno na to, aby nová instalace nebyla pouze výměnou exponátů, byť na vyšší estetické úrovni, ale aby se v nové instalaci užilo nových postupů odpovídajících změně historické situace, jednak po stránce obsahové, tak i formální, to znamenalo zdůraznit instalací významné sbírkové předměty umístěním ve vitrínách, instalací dokumentace restaurátorských prací a novými způsoby osvětlení.¹¹⁷

K menšímu problému došlo však při reinstalaci pěti, po sobě jdoucích a komunikační osou tzv. enfiladou propojených, hostinských pokojů v prvním patře západního křídla. Jejich zařízení, instalované při přestavbě interiérů na počátku století, bylo z větší části převezeno za okupace na Dobříš. Tyto pokoje byly proto vybaveny nábytkem z druhého patra zámku a ze svozů a to tak, že přibližují vývoj kultury bydlení od 16. do poloviny 19. století. Stylové zařazení každé místnosti napovídá její pojmenování.

Interiérová reinstalace se nevyhla ani zámecké obrazárně, kde však respektovala historické umístění sbírky. S přihlédnutím k bohatému obrazovému fondu byl ještě prostor galerií rozšířen o další dvě místnosti, tzv. Sekundární galerii, kam byla umístěna další kvalitní plátna nehodící se do expozice. Už od roku 1972 byl celý obrazový fond pod vedením profesora dějin umění Jaromíra Neumanna podroben rozsáhlému restaurátorskému a uměleckohistorickému průzkumu, který trval až do roku 1980. Tímto průzkumem byla identifikována vynikající díla italských autorů a poznána tak vysoká hodnota sbírky. Tak se obrazárna, dříve hodnocena s jistými pochybami zařadila k nejcennějším u nás.

Stará instalace opočenského zámku představovala kulturně historickou skutečnost, která však byla graficky, zakreslením do půdorysu a fotograficky zdokumentována.

¹¹⁷ L. MACHYTKA: Komplexní reinstalace Státního zámku v Opočně, KSSPPOP Pardubice 1973, 1-5.

Ostatních prostory zámku, které nebyly přístupny veřejnosti, byly opět využity k nejrůznějším účelům. V místnostech v přízemí jižního křídla byl umístěn archiv Ministerstva vnitra, v západním křídle sklad knih Památníku národního písemnictví. Ostatní prostory využívala pro své účely KPS jako sklady, kanceláře, či byty zaměstnanců. Většina místností druhého patra sloužila jako depozitáře, či byty zaměstnanců. V západním křídle byly umístěny depozitáře etnografických a přírodovědných sbírek, zbraní a depozitář krojů, obleků, uniforem, textilu a koberců. V jižním křídle pak depozitář Památníku národního písemnictví. Mobiliář a depozitář obrazů byl uložen ve zbývajících křídlech zámku. Ve východní části jižního křídla a v nároží spojení křídel jižního a západního byly zřízeny byty pro zaměstnance zámku.

Poslední změnou, týkající se využití zámeckých prostor, bylo v roce 1982 umístění ve druhém patře východního přístavku pracovníky Náprstkova muzea v Praze sbírka orientálních zbraní a jiných předmětů nashromážděných Josefem II., a označována dnes jako Orientální zbrojnice. Pro výslednou podobu byla však doplněna i kusy z jiných zámků v kraji a z Náprstkova muzea a přináší tak ucelený obraz vývoje asijských zbraní. Po odborném zhodnocení a zpracování všech orientálních zbraní se dnes opočenská kolekce dostala do popředí širšího zájmu a je tak srovnávána s významnými sbírkami orientálních zbraní nejen u nás, ale i v zahraničí.¹¹⁸

Tato reinstalace se pokusila, jak jen to bylo možné, ponechat nejen ucelené sbírkové soubory, ale i zámecké historické interiéry co nejvíce v jejich původní podobě. Instalace v jižním křídle prvního patra, představující ložnici s pracovnou, kuřácký pokoj, jídelnu, reprezentační salon, hernu, koupelnu a oblékárnu odpovídá, co se týče účelu místností, stavu po úpravách na počátku 20. století. Původní vybavení bylo sice mnohem plnější, nacházelo se zde mnoho drobných upomínkových předmětů a kuriozit, z důvodu bezpečnosti a komunikace návštěvníků však musela být jejich část odstraněna. Ve větší míře se reinstalace dotkla pokojů v západním křídle zámku sloužících původně jako pokoje pro hosty. V původní podobě tak, jak byla po roce 1895 instalována, se dochovala i rozsáhlá sbírka zbraní v druhém patře severního křídla zámku.

¹¹⁸ ŽIVOTSKÁ 1992 (pozn.17).

8. Závěr

Areál zámku v Opočně je jedinečným dokladem radikální proměny potřeb a vkusu české šlechty v polovině 16. století. Arkádové nádvoří zámku patří k nejstarším v českých zemích. V řadě státních zámků a v dějinách českého stavitelství představuje významný příklad šlechtického sídla z doby rané renesance. Z dispozičního hlediska je také zajímavým příkladem přechodu mezi jednolitým masivem s uzavřeným nádvořím a zámkem barokním, již zcela otevřeným do krajiny, s kterou tvoří nedílný celek.

Těžko lze vyjádřit jeho hodnotu, neboť představuje téměř tisíciletý výsledek práce a myšlení bezpočtu lidí pro nás už dnes bezejmenných. Ve své architektonické struktuře a výzdobě je zrcadlem mnoha životních stylů v průběhu staletí.

Na místě dnešního zámku stával původně středověký hrad, v jehož majetnictví se vystřídalo několik rodů, až jej poslední majitel Jan z Janovic a Petršpurka prodal Mikuláši Trčkoví z Lípy. A právě panování rodu Trčků z Lípy bylo z hlediska stavebního vývoje zámeckého objektu nejdůležitějším obdobím, neboť jejich zásluhou získal zámek renesanční podobu.

Dalším mezníkem v dějinách zámku se pak staly události třicetileté války, které spolu s pronikáním společenských forem a nových stavebních slohů, ovlivnily vzhled i vlastnictví zámku a jeho areálu. Novými majiteli panství se stali Colloredové, později Colloredo-Mannsfeldové, kteří přistoupili k dostavbě zámeckého objektu a upravili jej v duchu tehdy módního baroka. Zcela současnou podobu získal zámek pak v průběhu 19. století.

Za působení rodu Colloredo-Mannsfeldů došlo také k výrazným proměnám zámeckých interiérů, které vrcholily poslední úpravou na konci 19. a počátkem 20. století. Pro původem italský rod Colloredů (1635 – 1942) se stala hlavní silou ovlivňující dění na zámku potřeba reprezentace. Interiéry byly upravovány v duchu evropského aristokratického prostředí. V těchto úpravách se značně odrazil eklektismus 19. století. Úpravy spočívaly především v zachování renesančních a barokních prvků starších interiérů a v instalaci nově zhotovovaných kopií jednotlivých kusů mobiliáře. Mísí se tu tak několik stylů různých dob. Setkáváme se zde s renesancí, barokem či rokokem. Pokoje jsou pak doplněny mnoha sbírkovými předměty, které zde od roku 1636 jednotliví majitelé nashromáždili. Interiéry byly doplňovány novými, ale i starobylými předměty, často výjimečné historické a umělecké hodnoty.

Toto kulturní, umělecké a vědecké bohatství nahromaděné v zámku je několikerého druhu. Rodový kult dal postupně vzniknout portrétním galeriím, trčkovské i colloredovské.

Kulturní a umělecké zájmy některých členů rodu vyústily v založení obrazárny. Ze zájmu o válečnictví a vojenství vznikla i významná sbírka zbraní. Záliba v lovech v tropických krajích v 19. a 20. století obohatila zámecké sbírky o četné lovecké trofeje a předměty přírodovědné povahy a exotického národopisu. Od 19. století se tak stal zámek „muzeem“, kam byly postupně soustřeďovány rozsáhlé rodové sbírky. Tyto jedinečné kolekce především italské malby, evropských i asijských zbraní a zbroje, knih i sbírek z Afriky a Ameriky, tvoří dodnes jádro zámecké expozice.

Dnešní podoba interiérů je však výsledkem reinstalace provedené v roce 1974. Postupná obnova zámku trvající několik let měla své těžiště jednak ve statickém zajištění, obnově fasád, ale především v reinstalaci a restaurování zámeckých interiérů a jejich mobiliáře. Přes některé sporné zásahy přispěla k záchraně a znovuoživení nesmírně cenné památky s historickými interiéry a unikátními sbírkami. Úprava prohlídkové trasy rozdělením na dvě části, dochování zbrojnic v jejich autentické podobě, restaurování sbírek a interiérů i další akce přispěly k atraktivitě zámku pro domácí i zahraniční návštěvníky.

Už od dob renesance sloužil zámek obytným, hospodářským, reprezentačním a kulturním účelům, proto byla přirozeně největší pozornost věnována obytné a reprezentační části, kde se členové rodiny a hosté pravidelně scházeli a trávili většinu svého života. Tyto prostory prošly v průběhu několika staletí také řadou úprav. Od počátku si však zachovaly své umístění v prvním patře zámku a i účel pokojů v jižním křídle zůstal do dnešní doby vesměs stejný.

Cílem práce bylo postihnout tuto dlouhou cestu vývoje opočenských interiérů za panování oněch dvou významných rodů a následně pak zdokumentovat jejich dnešní podobu a proměnu od doby, kdy jej poslední majitelé, rod Colloredo-Mannsfeldové, opustili a zámek se stal majetkem Československé republiky. Aby bylo možné se však touto problematikou zabývat, je důležité znát vývoj situace na poli památkové péče v poválečné době a v letech následujících.

Národní kulturní památky, tedy hrady a zámky zabavené roku 1945 konfiskačními dekrety, byly ihned po válce rozděleny do dvou kategorií, z nichž objekty první kategorie byly určeny ke zpřístupnění veřejnosti. V průběhu let byly spravovány různými institucemi, nejprve Národní kulturní komisí, od roku 1951 Ministerstvem školství, věd a umění, v letech 1953 až 1958 Státní památkovou správou, až nakonec přešly pod správu krajských středisek. Na hradech a zámcích se prováděly inventarizace a soupisy mobiliářů a předmětů, zároveň probíhalo jejich vytřídění a restaurování.

V souvislosti s zpřístupněním památek veřejnosti nastal také problém s instalací jejich interiérů. Často byly místnosti otevřeny tak, jak byly převzaty, popřípadě jen s malými úpravami. Vedle toho na některých zámcích docházelo k novým instalacím, vycházejících z odborných průzkumů zámeckých mobiliářů. Pod správou jednotlivých orgánů vznikalo od 50. let mnoho návrhů instalací a instalačních plánů. Vyhranilo se několik instalačních praktik, vycházejících z muzejnictví či výstavnictví a vzniklo několik druhů prezentací interiérů. Byly to instalace muzejní, galerijní, interiérové, památkové, náznakové a vývojové. Nejvíce vhodnou instalací se však jevila prezentace interiérová.

Vedle řady dalších hradů a zámků byl za kulturní národní majetek prohlášen i zámek v Opočně. Veřejnosti byly zpřístupněny jen místnosti v prvním patře zámku a to bez toho, aniž by byla provedena jejich nová instalace. K té však mělo teprve dojít. Nejprve probíhaly na zámku rozsáhlé inventarizační a restaurátorské práce zámeckého mobiliáře. Vzniklo několik soupisů inventářů, a to pokaždé, když se zámek dostal pod správu nové organizace, která vždy měla za úkol vytvořit plán na novou reinstalaci interiérů. K jejich realizacím zpravidla však nikdy nedošlo, neboť se organizace pro správu zámku střídaly tak rychle, že k ní ani dojít nestačilo. Rozsáhlá a nejvýznamnější reinstalace interiérů byla tak provedena až v 70. letech pod vedením Krajského střediska státní památkové péče a ochrany v Pardubicích. Cílem bylo přebudování expozic zámeckých sbírek tak, aby nová instalace ještě více zdůraznila cenné sbírkové exponáty, přičemž však bylo snahou zachovat historické interiéry v původní podobě.

To jak byla tato reinstalace ve svých cílech úspěšná můžeme posoudit při srovnání fotografií pořízených při poslední úpravě prováděné na počátku 20. století Colloredo-Mannsfeldy s fotografiemi dokumentujícími současný stav interiérů. Přihlídneme-li k povinnostem památkového ústavu, tedy chránit exponáty a vytvořit komunikační trasu pro návštěvníky, můžeme uznat, že co se týče reprezentačních a společenských prostorů v jižním křídle, byla tato reinstalace vesměs úspěšná. To však nelze říci v případě hostinských pokojů v západním křídle. Zde chybí srovnání s dobovými fotografiemi, přesto si myslím, že při jejich úpravách by bylo možné vycházet s dochovaného inventáře a pokoje instalovat mnohem působivěji.

Dochováno je i několik fotografií pořízených v průběhu 20. století, které taktéž dokumentují stav a proměnu místností zámku během těchto let.

Je jen s podivem, že památce takového významu nebyla dosud věnována patřičná pozornost, kterou by si jistě zasloužila. Dostatečná pozornost nebyla věnována ani renesanční stavbě zámku a jeho dalšímu vývoji, stejně tak zámeckým interiérům. Zdokumentování

vývoje zámku a interiérů je však otázkou dlouholetého a ustavičného bádání. Je proto nutné na základě nového zaměření zámeckého areálu a podrobného průzkumu zámeckého archivu, který však zcela není zpracován, vytvořit stavebně historický průzkum a jeho výsledky zpřístupnit veřejnosti.

Ve své práci jsem se tak pokusila z dosud dostupných materiálů sestavit stavební vývoj zámku a také vývoj a proměny jeho interiérů.

9. Seznam použité literatury a pramenů

Státní ústřední archiv Praha

Národní památkový ústav Praha - Oddělení péče o památkové objekty,

Národní památkový ústav Praha - Oddělení dokumentace a dokumentačních sbírek

Národní památkový ústav – ústřední odborné pracoviště v Josefově

Oblastní archiv Zámorsk

LÍBAL Dobroslav: Opočno stavebně historický průzkum, Praha 1972

MUSIL František / SVOBODA Ladislav: Hrady, zámky a tvrze okresu Rychnov nad Kněžnou, Ústí nad orlicí 1998

DOSTÁL Josef: Opočenský zámek roku 1635, in: Časopis Společnosti přátel starožitností československých v Praze XLIII, Praha, 1935, 183-188

JIRÁK Matouš: Zámek v Opočně, Národní kulturní památka, Pardubice

ŠIMEK Tomáš a kol.: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku VI, Východní Čechy, Praha 1989

ŽIVOTSKÁ Jana: Opočno, Praha 1992

HEJNA Antonín: Opočno, státní zámek a okolí, Praha 1957

ŠŮLA Jaroslav: Colloredové a opočenští Colloredové, in: Pokusy o restituci státního zámku Opočno po roce 1989: (studie a dokumenty), Pardubice 2004, 99-136

MARKUS Antonín: K rodopisu Colloredů, in: Sborník statí k sedmdesátým narozeninám Josefa knížete z Colloredo-Mannsfeldu 1886-1936, Praha 1936, 103-112

SEDLÁČEK August: Hrady zámky a tvrze království českého, díl II., Praha 1994

JIRÁK Josef: Ke stavebnímu vývoji zámku Opočno od 16. do 18. století, in: Státní památkový ústav v Pardubicích Výroční zpráva za rok 2001, Pardubice 2002, 241-247

MATĚJČEK Antonín / WIRTH Zdeněk: Umělecký majetek colloredo-mannsfeldských panství v Čechách, Praha 1936

NETKOVÁ Jarmila: Průvodcovský text, Pardubice 1983

B.L. (LIFKA Bohumír): Rodový a patrimoniální archiv na Opočně, in: Sborník statí k sedmdesátým narozeninám Josefa knížete z Colloredo-Mannsfeldu 1886-1936, Praha 1936, 51-60

NOVOTNÝ Vladimír: Kulturní využití státních hradů a zámků, in: Umění VIII, 1960, 278-282

BLAŽÍČEK Oldřich J.: K památkové náplni našich zámků, in: Zprávy památkové péče XIX, 1959, 2-23

ZBORANOVÁ Veronika: Obrazová sbírka šlechtického rodu Colloredo-Mannsfeld na zámku Opočno se zaměřením na barokní neapolskou malbu (diplomová práce na Masarykově univerzitě v Brně), Brno

VACINOVÁ Jana: Zámecká knihovna v Opočně, Hradec Králové 1971

MŽYKOVÁ Marie: Navracené poklady – Restitutio in integrum (kat. výst.), Praha 1994

HOBZEK Josef, BLAŽÍČEK Oldřich J., HILMERA Jiří: Státní hrady a zámky v úkolech památkové péče, in: Zprávy památkové péče XX, 1960, 67-74

BLAŽÍČEK Oldřich J.: Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů, Ústí nad Labem 1983

ČERNÝ Blahoslav: Muzejní expozice v památkových objektech?, in: Muzejní a vlastivědné práce IV, 1963, 193-198

MACHYTKA L.: Komplexní reinstalace Státního zámku v Opočně, KSSPPOP Pardubice 1973

Internetové zdroje:

<http://hejkalkovo.opocno.sweb.cz/index.htm>, vyhledáno 25.4. 2009

<http://www.zamek-opocno.cz/cz/titl.html>, vyhledáno 25.4. 2009

http://www.ceskenoviny.cz/index_view.php?id=46360, vyhledáno 4.12. 2009

10. Seznam obrazové dokumentace

1. Opočno, zámek, pohled od východu. Foto: autor.
2. Opočno, kostel Nejsvětější Trojice, počátek 18. století. Foto: autor.
3. Opočno, zámek, arkádové nádvoří, pohled od severu. Foto: autor.
4. Opočno, zámek, arkády 1. a 2. patra. Foto: autor.
5. Opočno, zámek, vyhlídková terasa. Foto: autor.
6. Opočno, zámek, východní křídlo, pohled od severu. Foto: autor.
7. Opočno, zámek, severní a západní fasáda. Foto: autor.
8. Opočno, zámek, vstupní portál. Foto: autor.
9. Vstupní portál, detail, erb. Foto: autor.
10. Opočno, zámek, půdorys - přízemí. Foto: NPÚ Josefov.
11. Opočno, zámek, půdorys – 1. patro. Foto: NPÚ Josefov.
12. Opočno, zámek, půdorys – 2. patro. Foto: NPÚ Josefov.
13. Jídlna v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1900. Foto: Bruner-Dvořák; NPÚ Praha – neg. inv. č.125.878
14. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1900. Foto: Bruner-Dvořák; NPÚ Praha – neg. inv. č.125.867
15. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1900. Foto: Bruner-Dvořák; NPÚ Praha – neg. inv. č. 125.866
16. Velká obrazárna, kol. r. 1900. Foto: Bruner-Dvořák; NPÚ Praha – neg. inv. č.125.875
17. Kuřácký salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1900. Foto: Bruner-Dvořák; NPÚ Praha – neg. inv. č.125.881
18. Kuřácký salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1900. Foto: Bruner-Dvořák; NPÚ Praha – neg. inv. č.125.879
19. Pánská pracovna, kol. r. 1910. Reprodukce: Antonín MATĚJČEK, Zdeněk WIRTH: Umělecký majetek colloredo-mannsfeldských panství v Čechách, Praha 1936.
20. Velká obrazárna, instalace v 1. čtvrtině 20. století. Reprodukce: Oldřich J. BLAŽÍČEK: Obrazárny státních zámků, Praha 1956.
21. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1935. Foto: Bruner-Dvořák; NPÚ Praha – neg. inv. č. 125.853
22. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1935. Foto: Bruner-Dvořák; NPÚ Praha – neg. inv. č. 125.856

23. Jídelna v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1935. Foto: Bruner-Dvořák; NPÚ Praha – neg. inv. č.125.854
24. Dámská ložnice v 1. patře západního křídla, kol. r. 1935. Foto: Bruner-Dvořák; NPÚ Praha – neg. inv. č.125.855
25. Ložnice ve 2. patře, 1948. Foto: A. Waltrová; NPÚ Praha – neg. inv. č. 39.590
26. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, 1948. Foto: A. Waltrová; NPÚ Praha – neg. inv. č. 39.585
27. Nová knihovna, před rokem 1951. Foto: NPÚ Praha – neg. inv. č. 20.887
28. Kuřácký salon v 1. patře jižního křídla, před rokem 1951. Foto: NPÚ Praha – neg. inv. č. 20.891
29. Dámská ložnice v 1. patře západního křídla, před rokem 1951. Foto: NPÚ Praha – neg. inv. č. 20.918
30. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, instalace z r. 1975. Foto: V. Obereigner, 1976; NPÚ Praha – neg. inv. č. 119.052
31. Jídelna v 1. patře jižního křídla, instalace z r. 1975. Foto: V. Obereigner, 1976; NPÚ Praha – neg. inv. č. 119.050
32. Jídelna v 1. patře jižního křídla, současná instalace. Foto: autor.
33. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, současná instalace. Foto: autor.
34. Herna, současná instalace. Foto: autor.
35. Velká obrazárna, současná instalace. Foto: autor.

11. Obrazová dokumentace

1. Opočno, zámek, pohled od východu.

2. Opočno, kostel Nejsvětější Trojice, počátek 18. století.

3. Opočno, zámek, arkádové nádvoří, pohled od severu.

4. Opočno, zámek, arkády 1. a 2. patra.

5. Opočno, zámek, vyhlídková terasa.

6. Opočno, zámek, východní křídlo, pohled od severu.

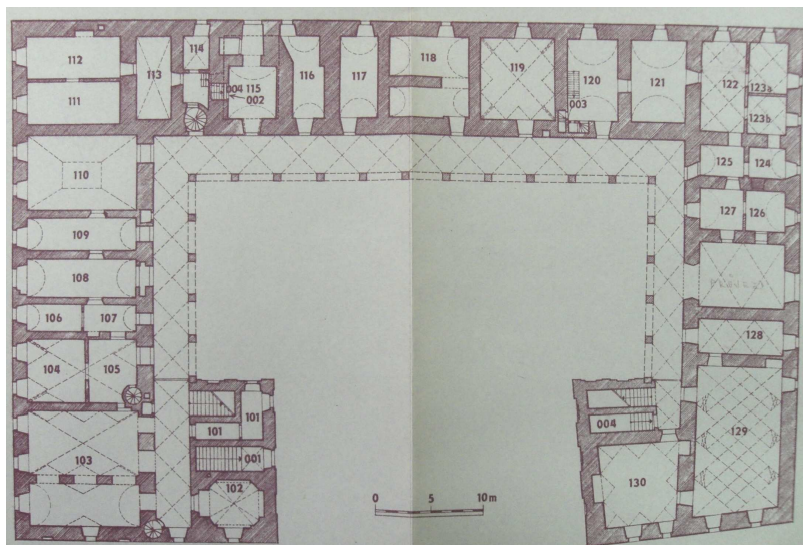
7. Opočno, zámek, severní a západní fasáda.

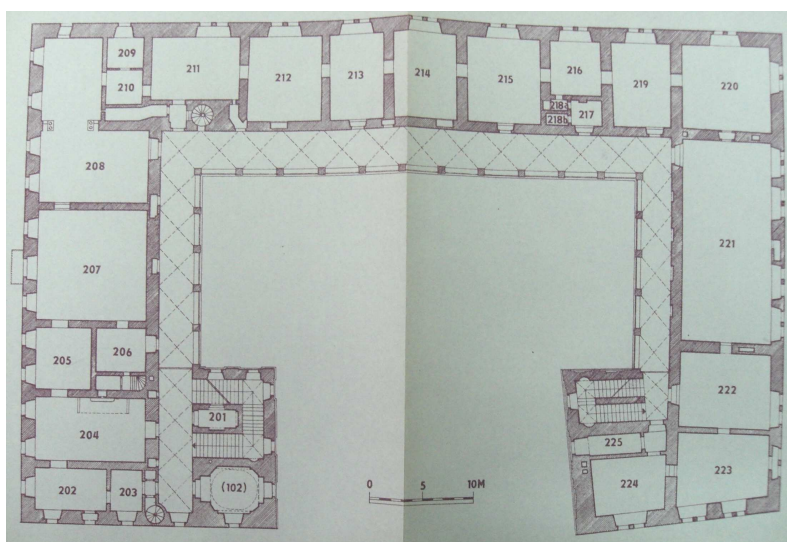
8. Opočno, zámek, vstupní portál.

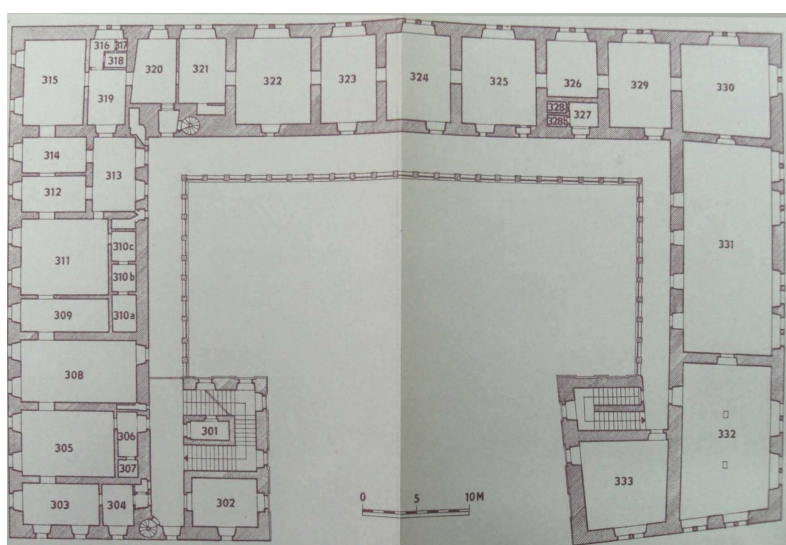
9. Vstupní portál, detail, erb.

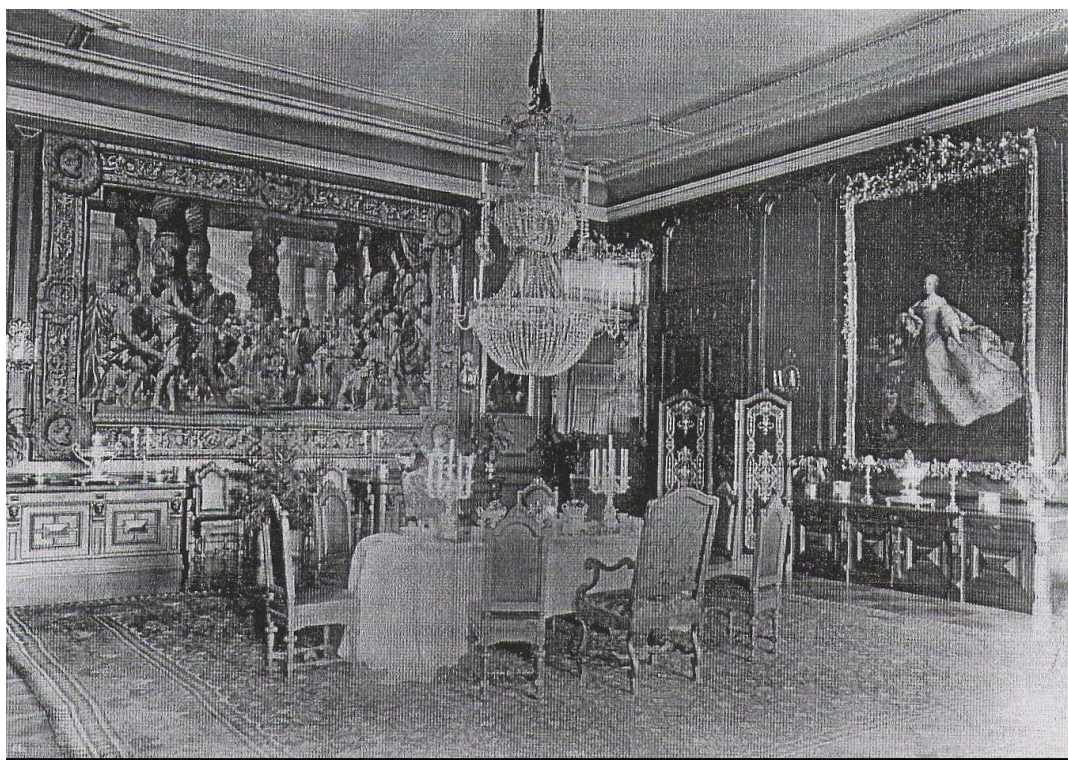
10. Opočno, zámek, půdorys - přízemí.

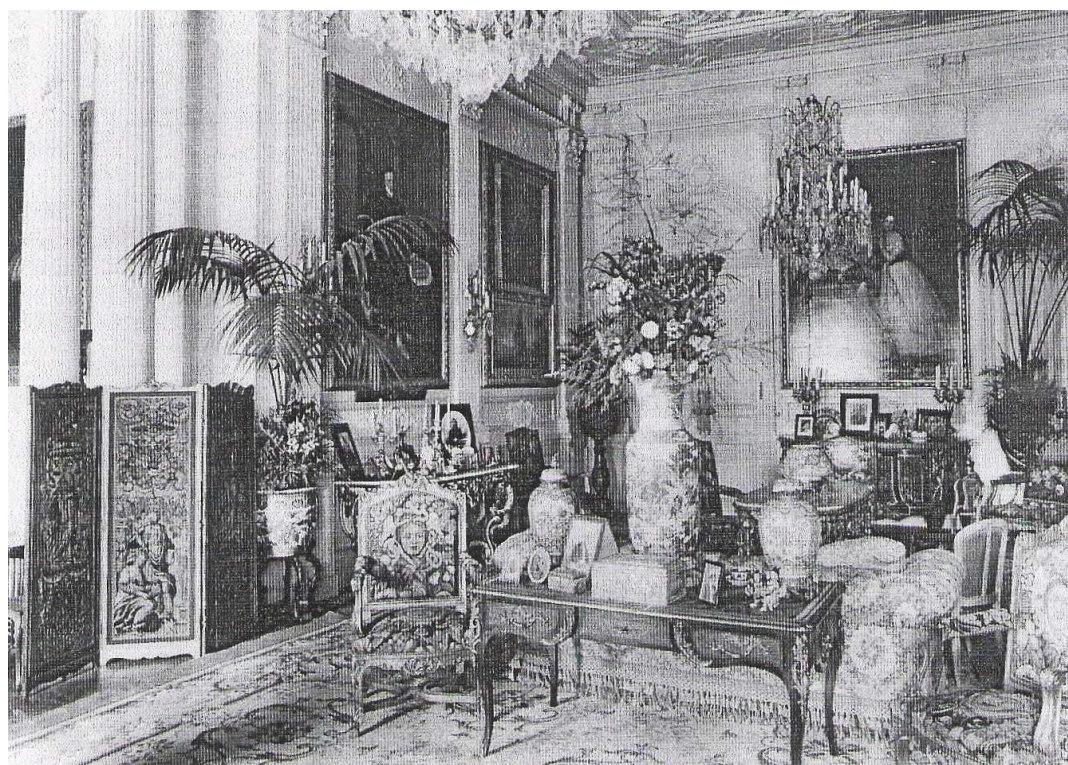
11. Opočno, zámek, půdorys – 1. patro.

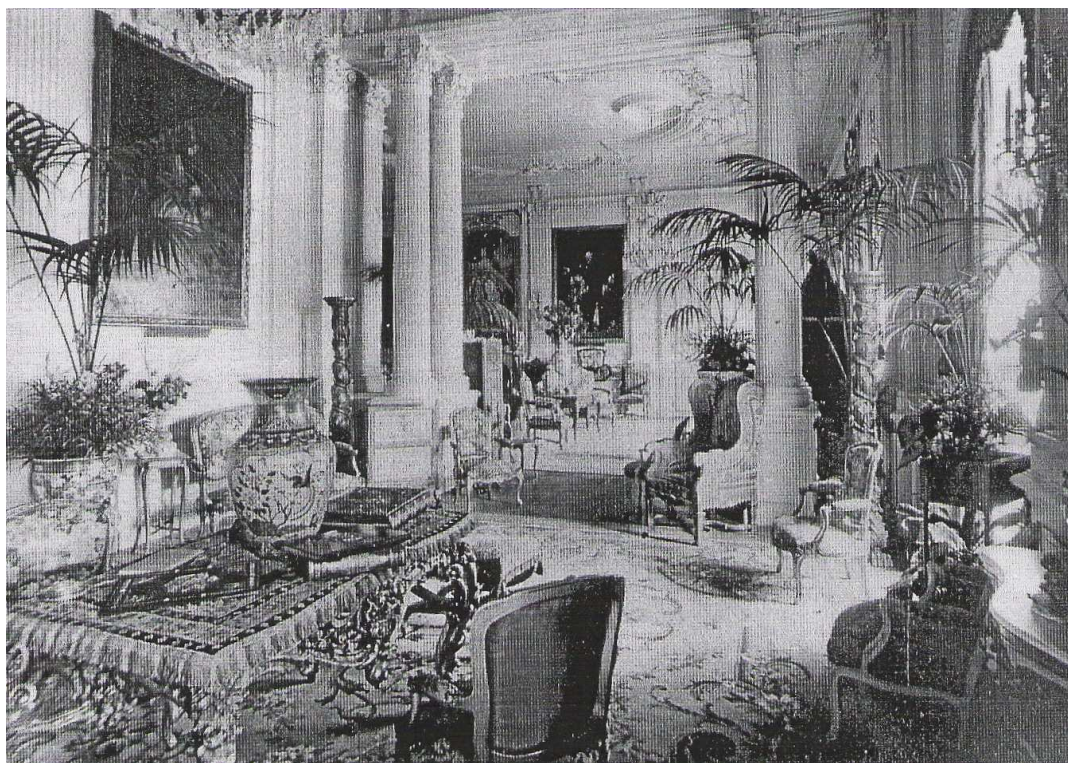
12. Opočno, zámek, půdorys – 2. patro.

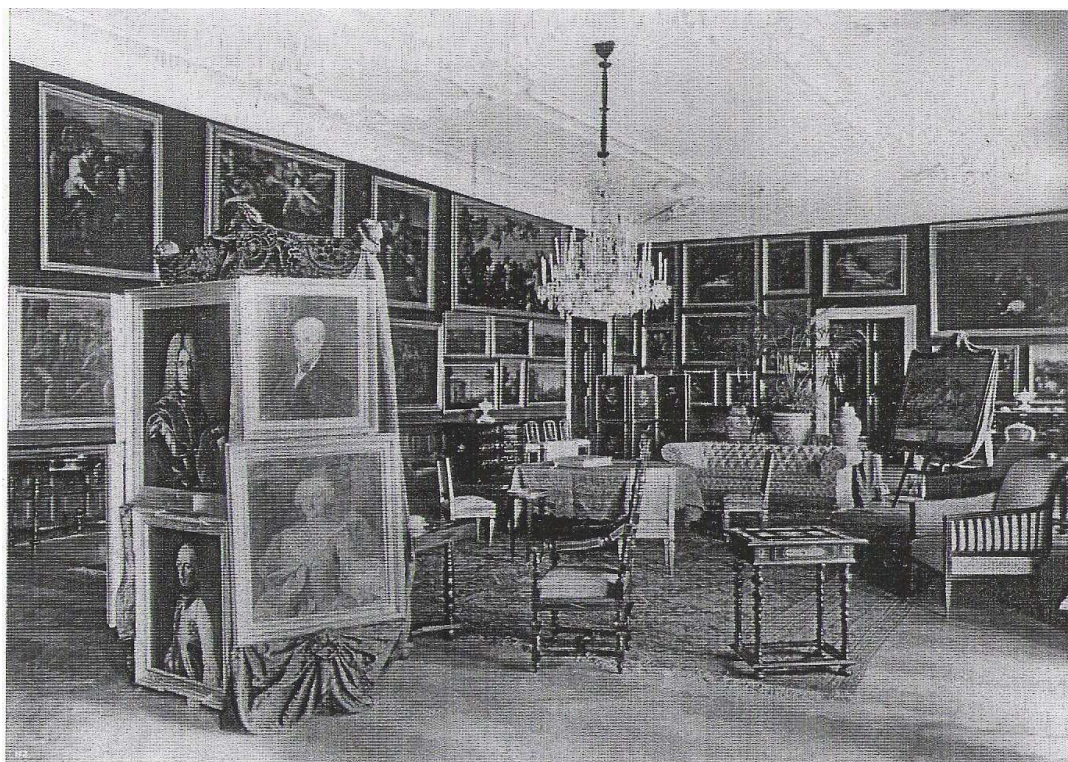
13. Jídelna v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1900.

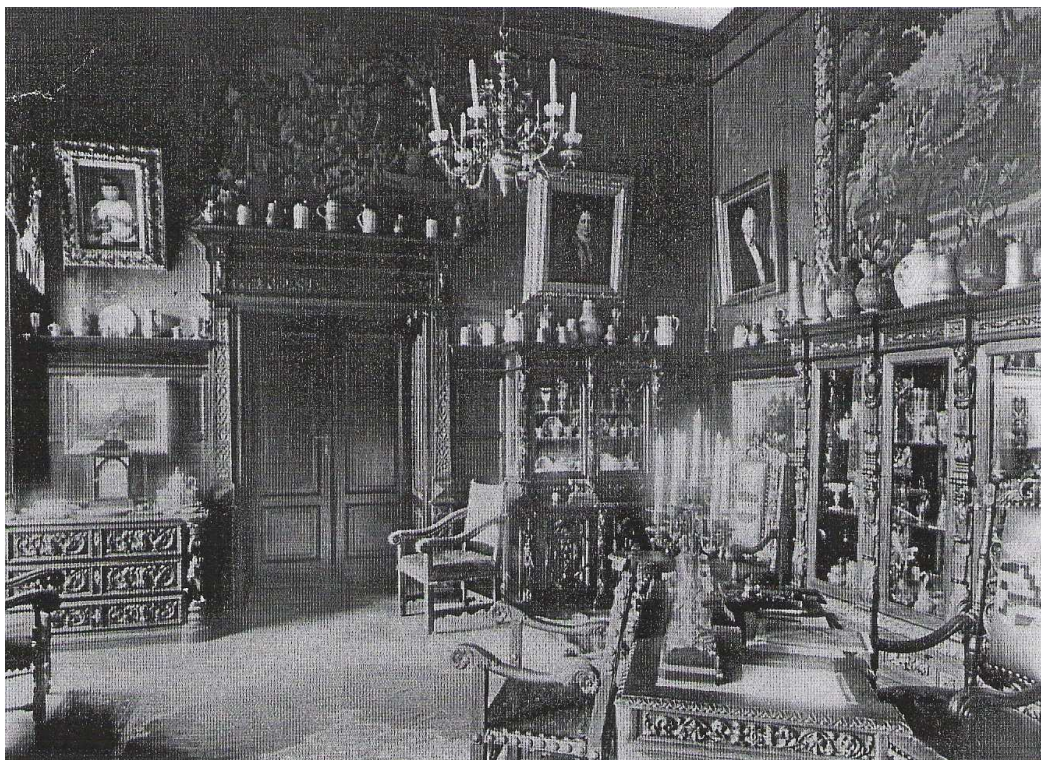
14. Reprezenční salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1900.

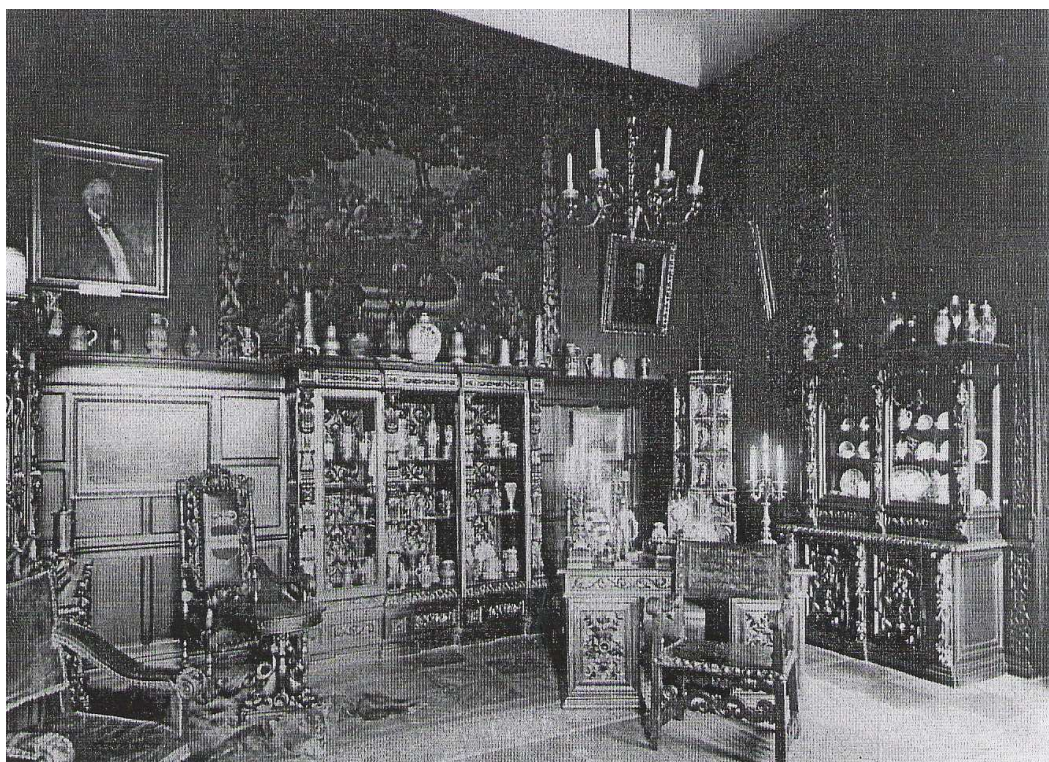
15. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1900.

16. Velká obrazárna, kol. r. 1900.

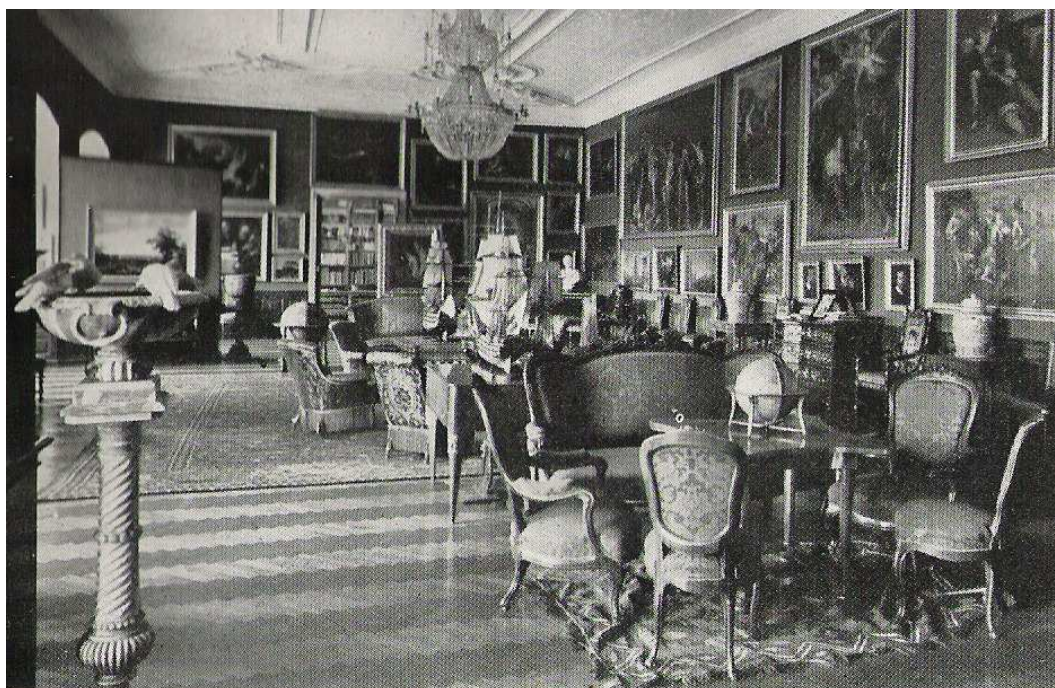
17. Kuřácký salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1900.

18. Kuřácký salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1900.

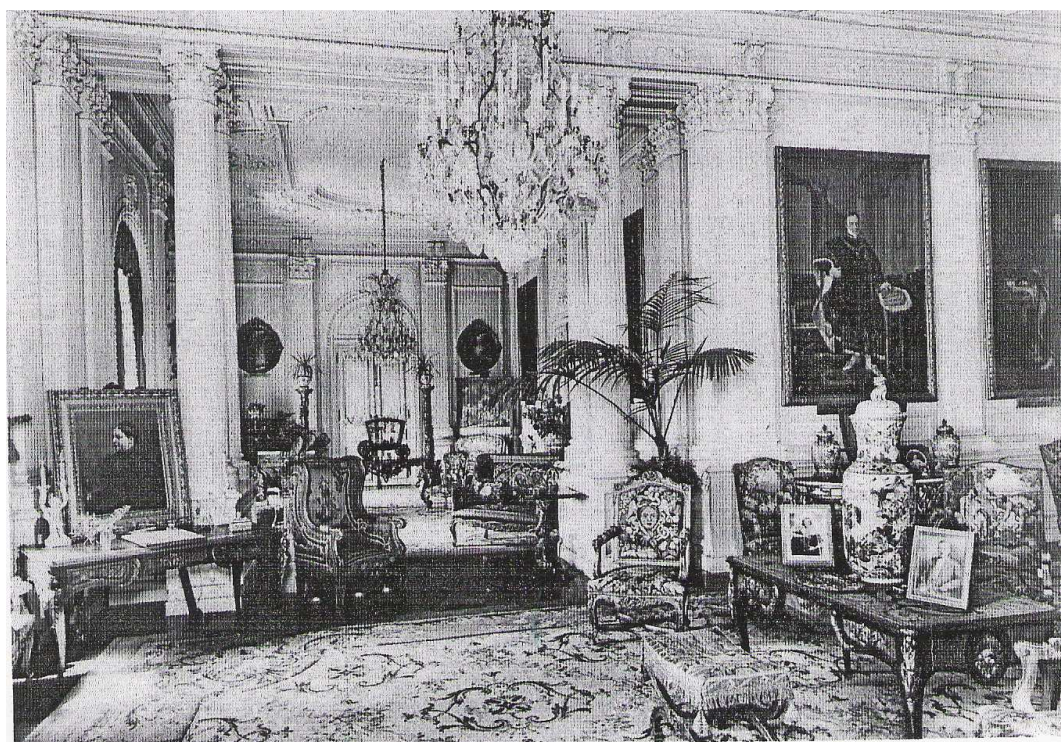
19. Pánská pracovna, kol. r. 1910.

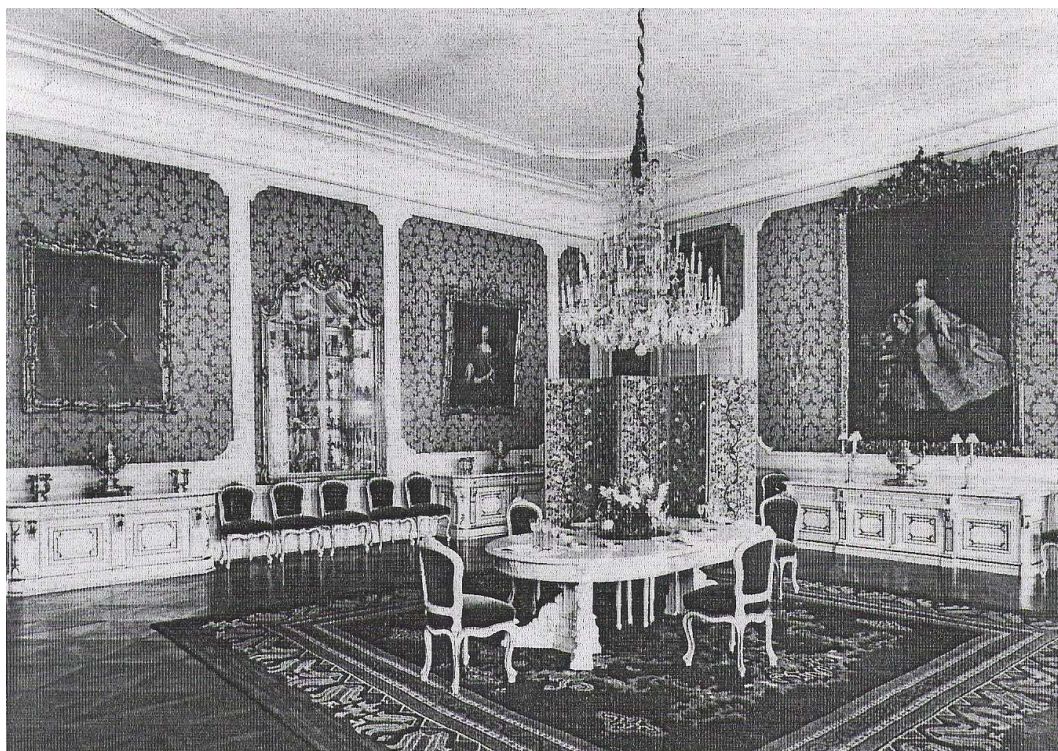
20. Velká obrazárna, instalace v 1. čtvrtině 20. století.

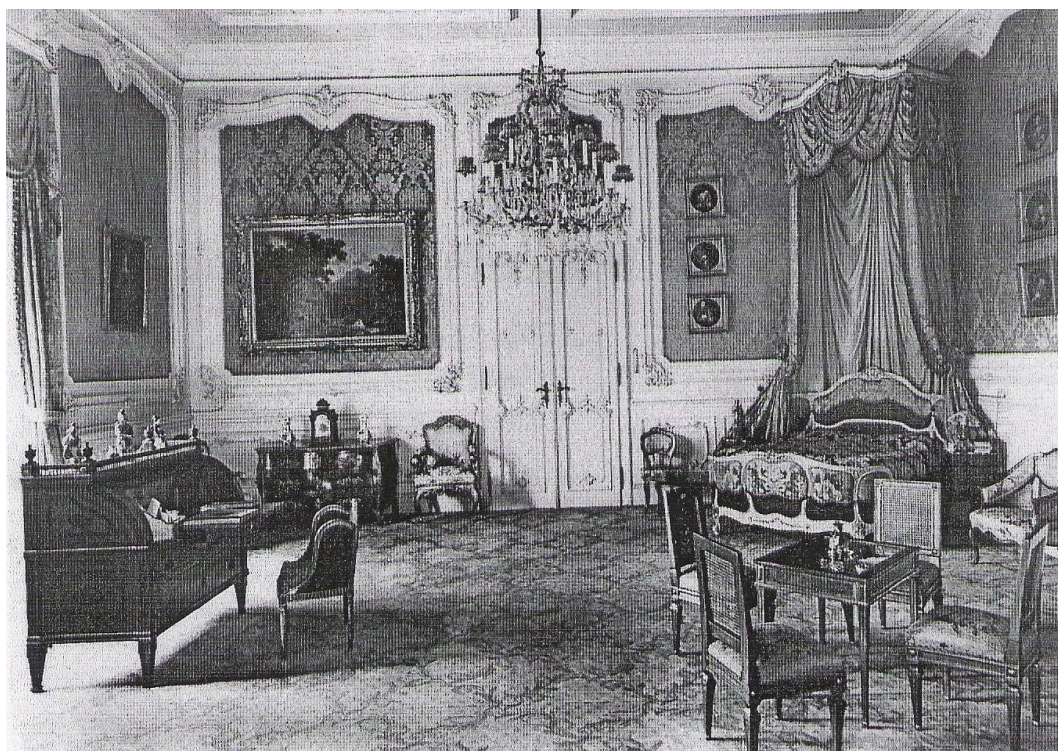
21. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1935.

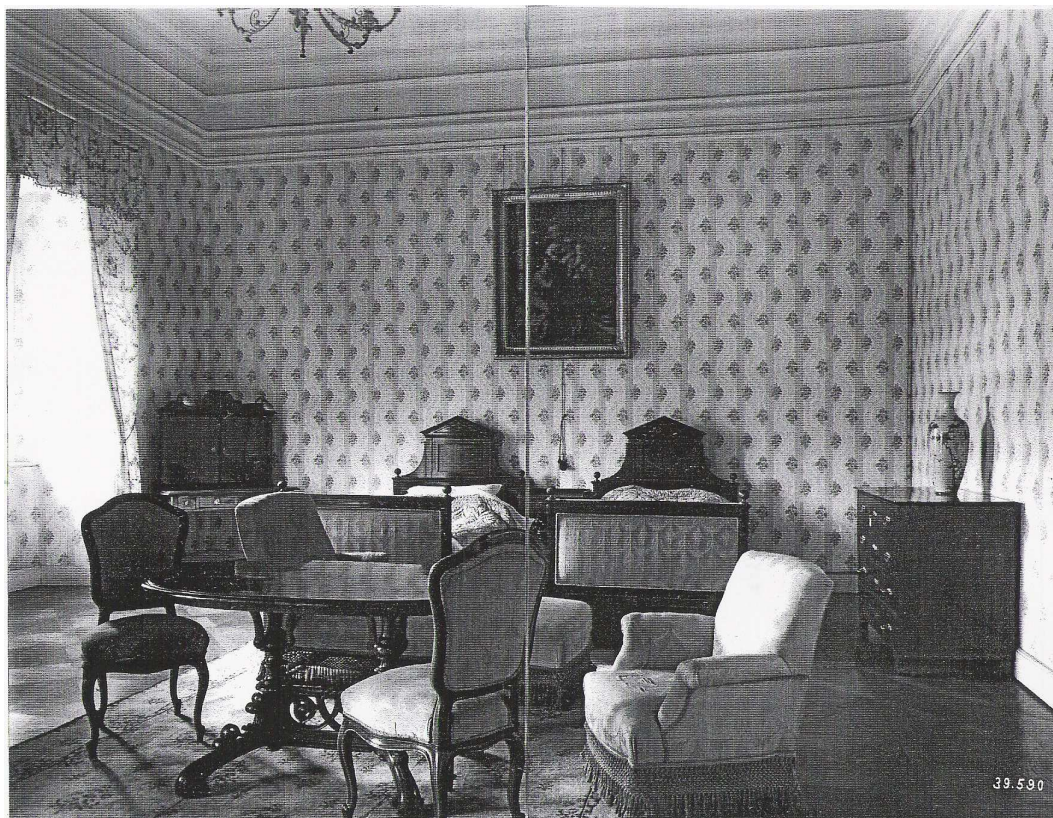
22. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1935.

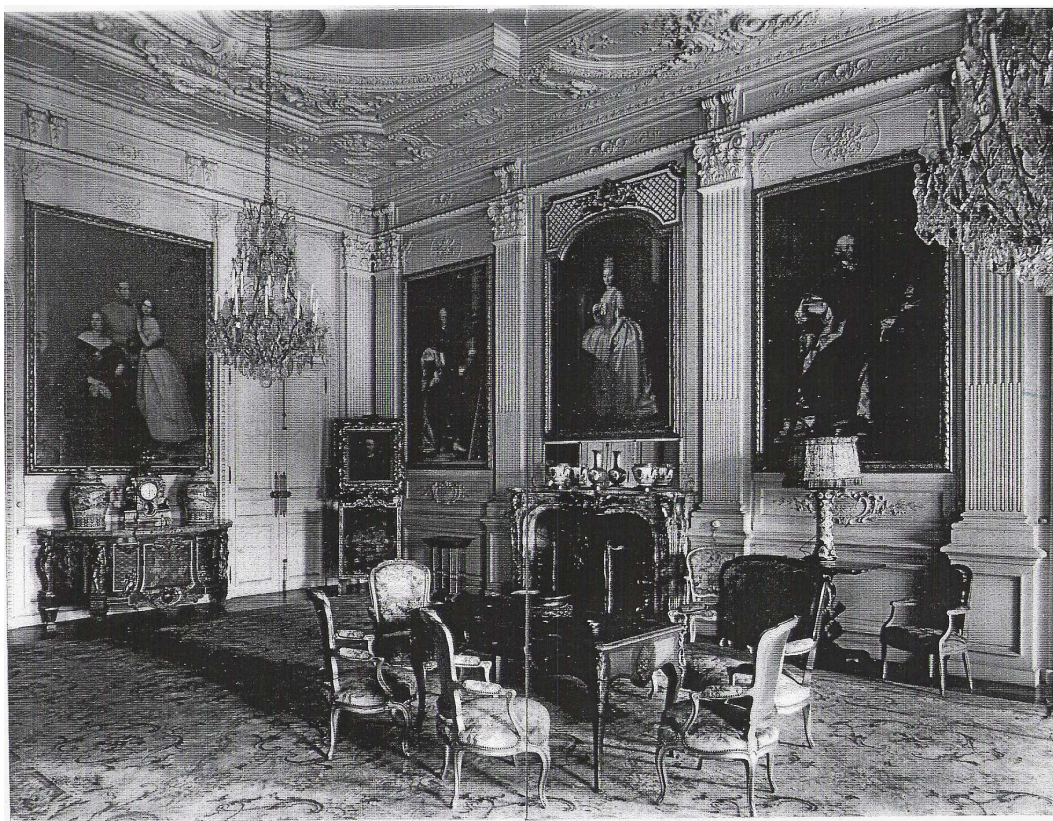
23. Jídelna v 1. patře jižního křídla, kol. r. 1935.

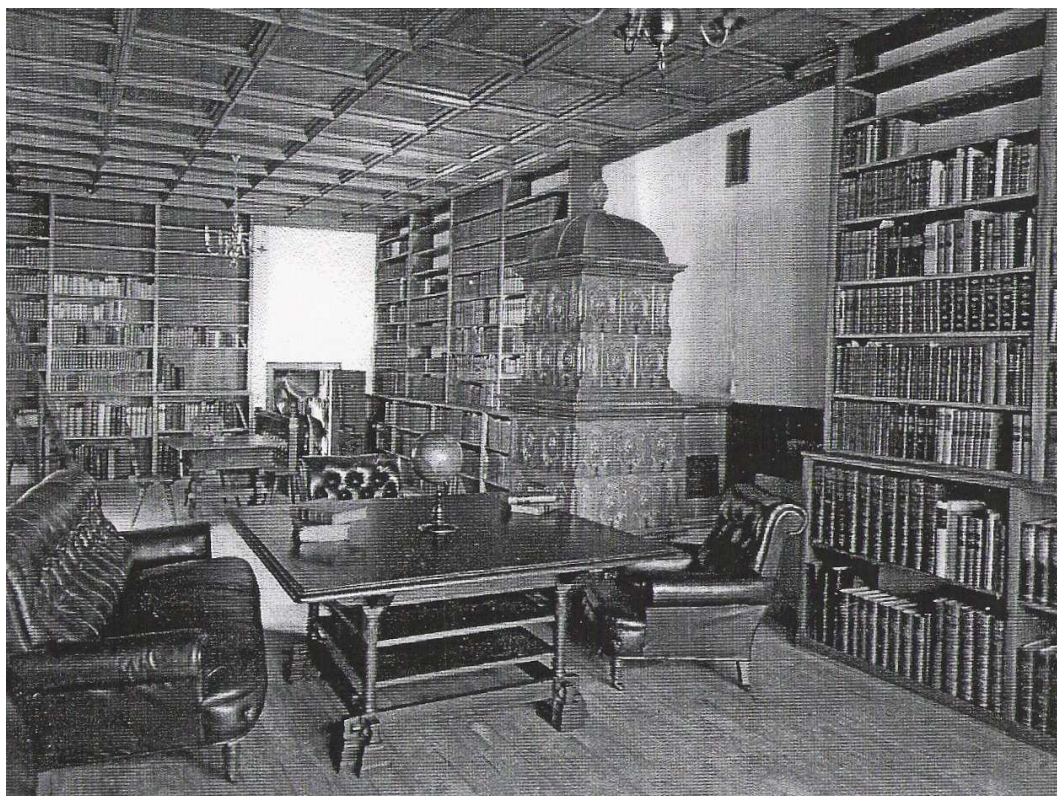
24. Dámská ložnice v 1. patře západního křídla, kol. r. 1935.

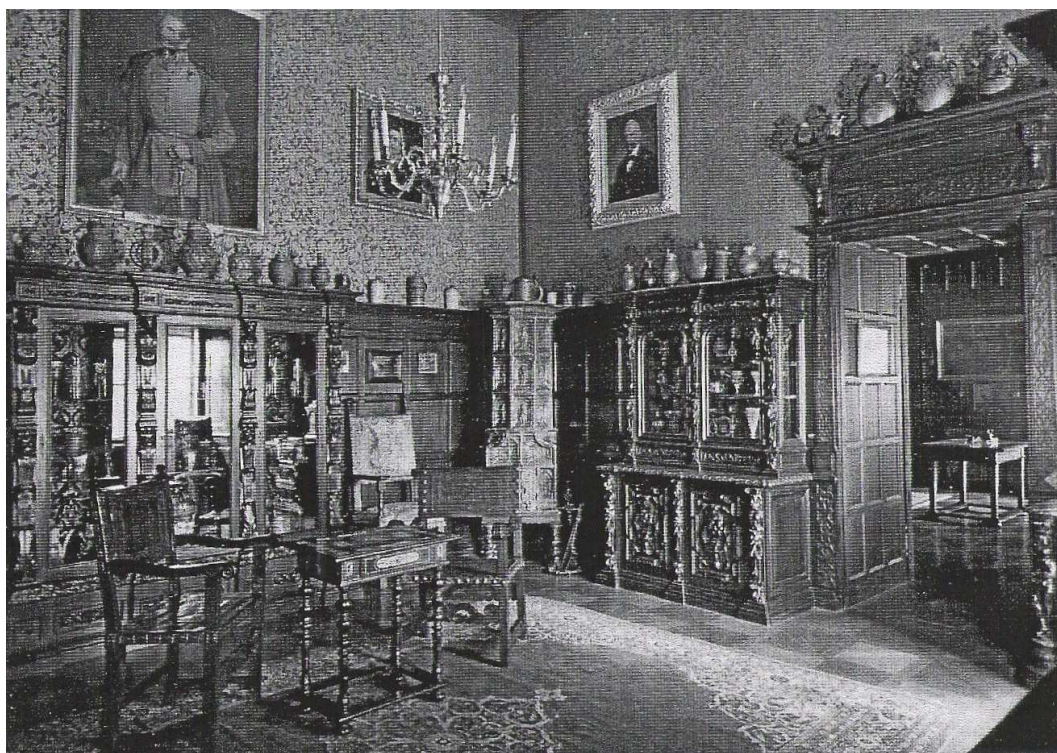
25. Ložnice ve 2. patře, 1948.

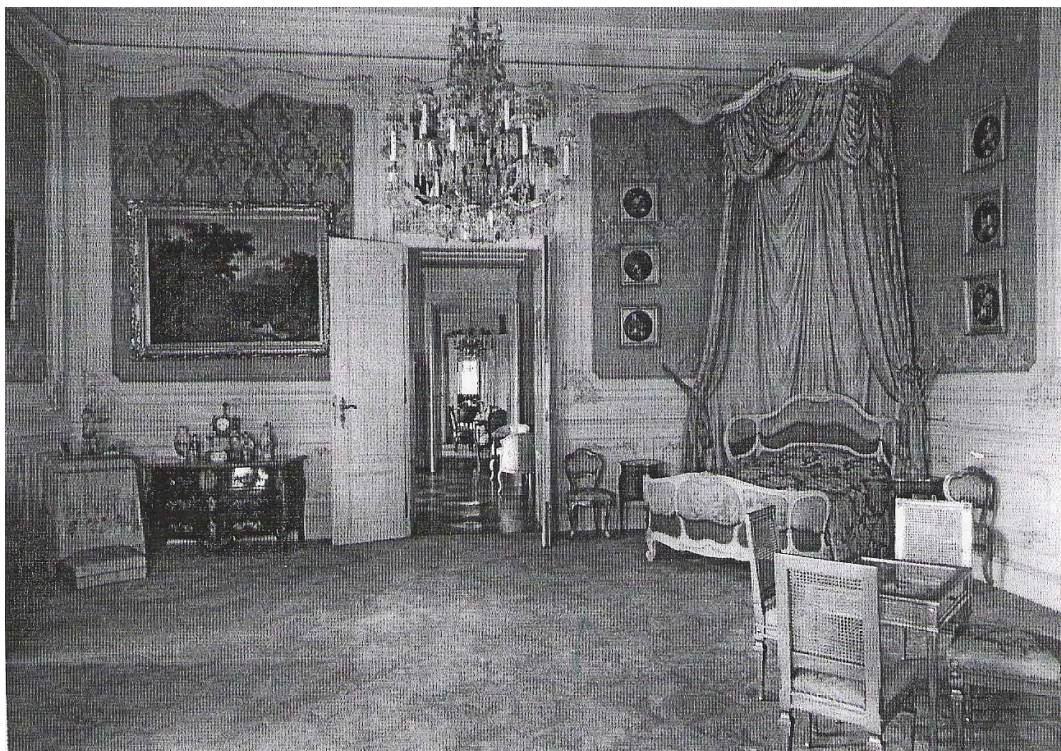
26. Reprezenční salon v 1. patře jižního křídla, 1948.

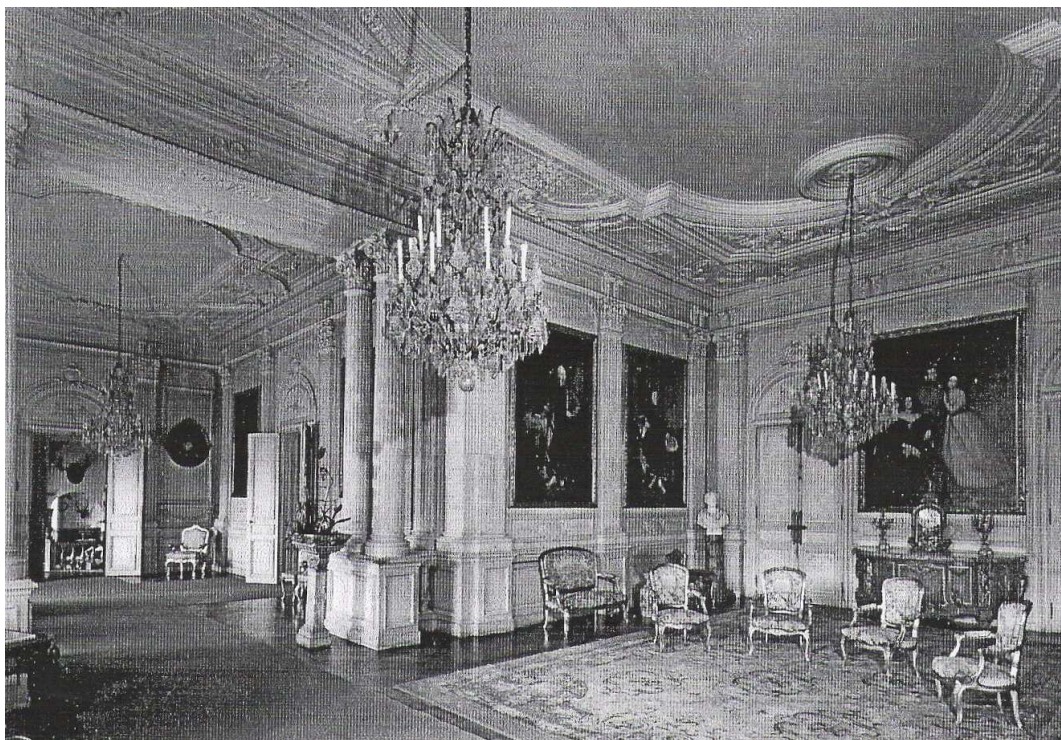
27. Nová knihovna, před rokem 1951.

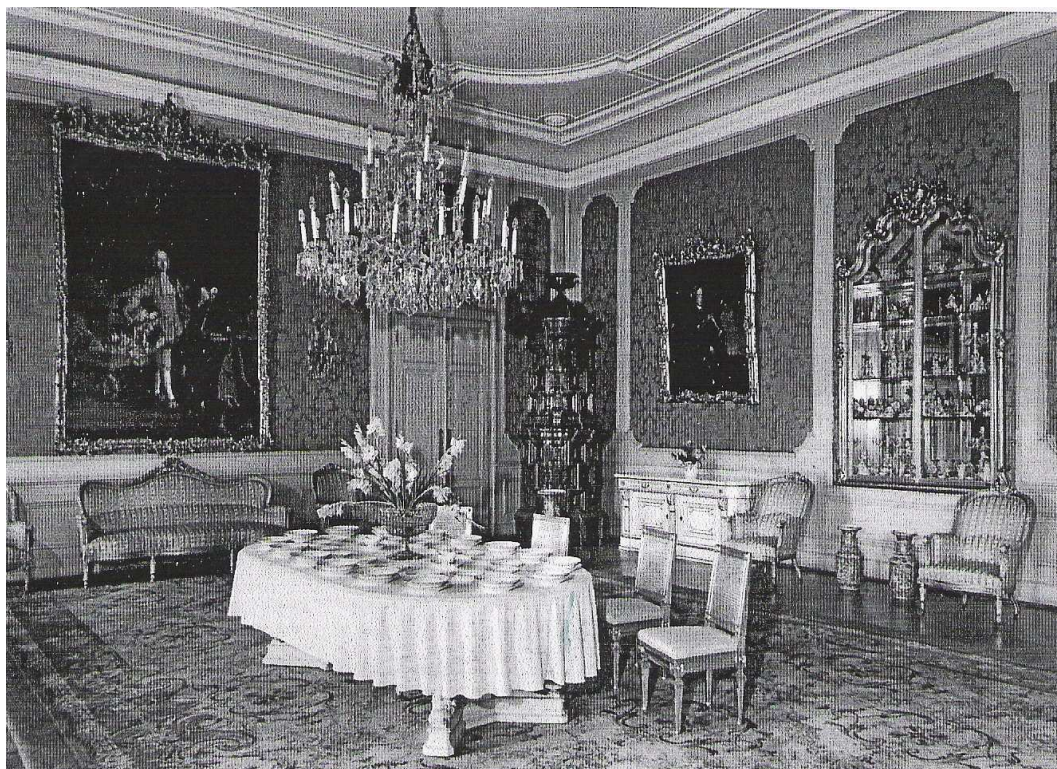
28. Kuřácký salon v 1. patře jižního křídla, před rokem 1951.

29. Dámská ložnice v 1. patře západního křídla, před rokem 1951.

30. Reprezenční salon v 1. patře jižního křídla, instalace z r. 1975.

31. Jídelna v 1. patře jižního křídla, instalace z r. 1975.

32. Jídelna v 1. patře jižního křídla, současná instalace.

33. Reprezentační salon v 1. patře jižního křídla, současná instalace.

34. Herna, současná instalace.

35. Velká obrazárna, současná instalace.